

Magyar BŰNÜLDÖZŐ

A Magyar Bűnöldöző Szakmai Egyesületének tudományos-szakmai folyóirata

Alapítva: 2010

VIII. évfolyam 1–2. szám

2017/1–2.

A TARTALOMBÓL

Dr. Gárdonyi Gergely

A modern krimináltechnikai eszközök alkalmazhatósága, különös tekintettel az életellenes bűncselekményekre

dr. Kelemen Roland

Az első magyar Katonai Bünvádi Perrendtartás (1912. évi XXXIII. törvénycikk)

dr. Bodnár Zsolt – Dr. Pongrácz Alex

A kirekesztettség és a bűnözés összefüggéseivel foglalkozó kriminológiai irányzatok bemutatása

dr. Czebe András

A kriminalisztikai azonosítás törvényszerűségei

Horváth Csaba

Frontex – avagy az Európai Unió külső határainak védelme

Dr. Lakatos János – Hóbor Zsolt

Laudáció és interjú Prof. Dr. habil. Fűszter Erzsébettel

Interjú Prof. Dr. Finszter Gézával

Koós András ny. r. alezredes átveszi a Dr. Dobos János-díjat

Prof. Dr. Janza Frigyes ny. r. vörgy.
a Dr. Dobos János Arany Emlékéremmel

Szilágyi Tibor színművész
a Dr. Dobos János Ezüst Emlékéremmel

A Dr. Dobos János Bronz Emlékérem átadása:

Dr. Csentes László ny. r. ezredes

Dr. Varga Sándor pü. ezredes

Vidákovich Gábor r. alezredes

Magyar
BÜNÜLDÖZŐA MAGYAR BÜNÜLDÖZŐK SZAKMAI EGYESÜLETÉNEK
TUDOMÁNYOS-SZAKMAI FOLYÓIRATA

Megjelenik: félévente

Elektronikus megjelenés: <http://www.bunuldozok.hu/magyar-bunuldozo.aspx>

Kiadja:	Magyar Bűnüldözők Szakmai Egyesülete
Felelős kiadó:	Jakab György elnök
Szerkeszti:	a Szerkesztőbizottság
Elnök-főszerkesztő:	Dr. Pongrácz Alex PhD.
Főszerkesztő-helyettes:	Hóbor Zsolt
Szerkesztőbizottság tagjai:	Prof. Dr. Blaskó Béla PhD. ny. r. vezérőrnagy Dr. Bócz Endre CSc. Dr. Kovács Lajos ny. r. ezredes Dr. Lakatos János ny. r. ezredes
Szerkesztőség:	1048 Budapest, Külső Szilágyi út 120. Telefon: +36 (30) 378-1119 Telefax: +36 (1) 380-9694 E-mail: press.bunuldozo@gmail.com
Nyomdai munkák:	Palatia Nyomda és Kiadó Kft. Győr
Lapnyilvántartási szám:	163/0474/2/2010 HU ISSN 2061-8727 (nyomtatott) HU ISSN 2062-1078 (online)

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

A lap olyan írásokat közöl, melyek a bűnüldözési szakterület problémáival, a szakterületet befolyásoló jogalkotási kérdésekkel foglalkoznak, és a társadalmi devianciákat, a bűnüldözés problémakörét kriminalisztikai, kriminológiai, kriminálszociológiai, büntetőjogi és rendészeti szempontból elemzik, értékelik. ♦ A szerzők szakmai véleményét a lap hűen közli, azok tartalmáért teljes mértékben a szerző felel, ezért a közölt tanulmányokban megjelenő vélemények és következtetések nem feltétlenül azonosak a lapalapító véleményével. ♦ A szerkesztőség – az érdemi mondanivaló érintetlenül hagyása mellett –, fenntartja a jogot a kéziratok stilizálására, korrigálására és tipografizálására. ♦ A szerkesztőségnek nem áll módjában a kéziratokat megőrizni, és visszaküldeni. ♦ A szerkesztőség másodközlést alapvetően nem vállal.

Tartalomjegyzék

Jakab György

Elnöki-kiadói köszöntő.....5

Dr. Pongrácz Alex

Főszerkesztői gondolatok.....6

Dr. Pongrácz Alex

Megemlékezés a Tudomány Ünnepeén Dr. Dobos Jánosról8

Hóbor Zsolt

Tudósítás a hatodik dr. Dobos János emléknapról12

Dr. Lakatos János - Hóbor Zsolt

Laudáció és interjú Dr. Balláné Prof. Dr. habil. Füstler Erzsébettel15

Interjú Prof. Dr. Finszter Gézával18

Dr. Gárdonyi Gergely

A modern krimináltechnikai eszközök alkalmazhatósága, különös tekintettel az életellenes bűncselekményekre22

dr. Kelemen Roland

Az első magyar Katonai Bünvádi Perrendtartás rendszere (1912. évi XXXIII. törvénycikk)29

dr. Bodnár Zsolt - Dr. Pongrácz Alex

A kirekesztettség és a bűnözés összefüggéseivel foglalkozó kriminológiai irányzatok bemutatása53

Horváth Csaba

Frontex – avagy az Európai Unió külső határainak védelme64

dr. Czebe András

A kriminalisztikai azonosítás törvényszerűségei67

¹ Részlet dr. Lakatos János alapító főszerkesztő expozéjából. *Magyar Bűnüldöző*, 2010/1. szám, 7. o. (Magyar Bűnüldözők Szakmai Egyesülete, Budapest, 2010).

Elnöki-kiadói köszöntő

Jakab György²

Tisztelt Olvasók!

Mindenkit szeretettel üdvözlök!

Ismét elnöki köszöntőt írok, hiszen azt jelenthetem be, hogy reményeink szerint újra lesz papír alapú *Magyar Bűnöldöző*, de elektronikusan legalábbis rendszeresen meg tudunk jelenni.

Sajnos több dolog is akadályozta szeretett újságunk papír alapon történő megjelenését. Mint az élet sok dolgához, elsősorban ehhez is az anyagiak hiányoztak, hiszen a Nemzeti Civil Alapra sem lehet minden évben pályázni, és egyéb pályázataink sem voltak elegendőek a megjelenéshez. Örömmel jelenthetem, hogy ezen akadály elhárulni látszik.

Itt ragadnám meg az alkalmat arra, hogy megköszönjem dr. Kovács Gyula eddigi főszerkesztő áldozatos és nívós munkáját, melyet a lap legalább elektronikus példányainak megjelenése érdekében tett.

Egyben bejelentem, hogy lapunknak új főszerkesztője van. Egyesületünk Elnöksége a 2017. május 26-án tartott ülésén a *Magyar Bűnöldöző* című tudományos-szakmai folyóiratunk főszerkesztőjének *Dr. Pongrácz Alex PhD.* Urát, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kara egyetemi adjunktusát nevezte ki 2017. június elsejei hatállyal, határozatlan időre. Munkájához sok sikert kívánunk!

² A Magyar Bűnöldözők Szakmai Egyesülete elnöke; a Magyar Bűnöldöző felelős kiadója.

Főszerkesztői gondolatok

Dr. Pongrácz Alex³

Egy *Terentianus Maurus* nevű késő római stilisza szerint a könyveknek megvan a maguk sorsuk. A magam részéről ezt a gondolatot a folyóiratokra vonatkoztatva is helytállónak tartom. A *Magyar Bűnyüldöző* című orgánum „sorsának” alakulását illetően most arról adhatok számot, hogy a kontinuitás mellett a legutóbbi megjelenéshez képest egy változás is bekövetkezett. A folytonosságot reményeim szerint a változatlanul magas színvonalat képviselő szakmai-tudományos tanulmányok és közlemények fogják biztosítani. A változás pedig abban mutatkozik meg, hogy a Magyar Bűnyüldözők Szakmai Egyesülete Elnöksége döntésének értelmében Dr. Lakatos János és Dr. Kovács Gyula „nyomdokaiba lépve” határozatlan ideig jómagam fogok gondoskodni a főszerkesztői feladatok ellátásáról.

Az illem az diktálja, hogy a „debütálásomat” is jelentő beköszöntőben – az ilyen műfajban szokásos lakonikus, már-már távirati stílusban – bemutatkozzak. A Széchenyi István Egyetem Állam-és Jogtudományi Karán öt esztendővel ezelőtt szereztem meg a jogász végzettséget igazoló oklevelet, majd beiratkoztam az Állam-és Jogtudományi Doktori Iskolába, melynek elvégzését követően, 2016. januárjában sikerrel védtem meg doktori értekezésemet. Az *alma mater*emben történő öt esztendő oktatási tevékenységet követően szakmai pályafutásom a Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Karán folytatódott, ahol 2017. szeptember 1-jétől adjunktusi munkakörben látom el az oktatással és kutatással járó feladatokat. Emellett 2016. januárjától a Győr-Moson-Sopron Megyei Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Békéltető Testület tagja is vagyok, így gyakorlati jellegű szakmai tapasztalatot főként a fogyasztóvédelemmel összefüggő jogviták kezelése terén – azaz elsősorban mediációs jellegű feladatkörben – szereztem.

³ Egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar, Európai Állam-és Jogtörténeti Intézet; a Győr-Moson-Sopron Megyei Kereskedelmi-és Iparkamara mellett működő Békéltető Testület tagja.

Az oktatás és kutatás során az eddigiekben főként államelméleti, valamint jogbölcseleti témakörökkel foglalkoztam – ez persze távol esik a bűnügyi tudományok terénümától, de talán megengedik, hogy két példával bizonyítsam, miszerint a jelzett tudományterületek között lévő távolságok nem „átjárhatatlanok”. A XX. század sokak által vitatott jogtudósa, az államelmélettel és jogbölcselettel is aktívan foglalkozó *Carl Schmitt* a doktori értekezését (*Über Schuld und Schuldarten*. Breslau, 1910) a bűncselekmény fogalmi elemei meghatározásának, és alapvető fajtái elkülönítésének szánta. A másik példa a méltán elismert magyar büntetőjogásszal, *Finkey Ferenc*cel kapcsolatos, aki *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi* címmel (Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908) publikált egy igencsak nivós jogbölcseleti kézikönyvet. Remélem, hogy a tudománytörténetből kiragadott két példa is bizonyítja, hogy egy magát a bűnügyi tudományok vonatkozásában laikusnak tartó személy is képessé válhat arra, hogy sikerrel lássa el a főszerkesztéssel járó feladatokat.

Végül engedjék meg, hogy a főszerkesztői *ars poeticám* gyanánt megosszam Önökkel *Vámos Henrik* gondolatait! Eszerint „Jól tudjuk, hogy nincs senki örök igazságok birtokában, ezért dogmáink nincsenek. De nem vagyunk oly elbizottak, oly konokok, oly vakmerők, hogy egy mondat, vagy egy szó birtokában azt higgyük, hogy megoldottuk az élet talányát. Mi nem mondjuk, hogy csálhatatlanok vagyunk, de nem is hagyjuk magunkat megcsalni. Szeretjük, ha kételkednek az emberek igazságainkban, ha nem ismerik el tekintélyünket. Szeretjük, ha nem hisznek nekünk, mert ez azt mutatja, hogy gondolkodnak, s ha bebizonyítják nekünk tévedéseinket, örülünk neki, mert ebben a tudomány haladásának, az emberi szellem fokozódó erejének és munkájának gyümölcsét látjuk. Meggyőződésünk, hogy tudásra azért van szükségünk, mert annak birtokában jobban tudunk alkalmazkodni az élet, a fejlődés követelményeihez, s jobban le tudjuk küzdeni mindama káros tényezőket, melyek az egészséges társadalmi együttműködést megnehezítik. A tudomány társadalmi erő és hatalom, melynek tisztasága mindnyájunk érdeke; aki itt hamisít, mindannyiunk társadalmi érdekét sérti.”⁴

E gondolatok jegyében bocsátom a publikum rendelkezésére a *Magyar Bűnöldöző* aktuális számát.

⁴ Vámos Henrik: *Szabadgondolat*, in *Szabadgondolat*, I. évfolyam, 1. szám (1911. május), 2. o.

**Beszámoló,
tudósítások,
interjúk és
vélemények**

Dr. Pongrácz Alex

Megemlékezés a Tudomány Ünnepeén Dr. Dobos Jánosról

A Magyar Bűnüldözők Szakmai Egyesülete szervezésében 2017. november 10-én immáron hetedik alkalommal került sor a Rendőrség Igazgatási Központ Auditóriumában a dr. Dobos János emléknap megrendezésére, és ennek részeként a dr. Dobos János-díj, valamint az emlékérmek átadására. A tradicionálissá vált esemény az idei évben a Magyar Tudomány Ünnepével összefüggésben szervezett rendezvénysorozathoz is kapcsolódott. Amint azt *Hóbor Zsolt*, az egyesület főtitkára, és a Magyar Bűnüldöző főszerkesztő-helyettese is kiemelte, a tudomány ünnepének mottójául az „emberközpontú tudomány” elnevezést választották, ami azért is volt szerencsés, mert a többi tudományterülethez hasonlóan a bűnüldözői tevékenység, illetve a kriminalisztikai tudományterület fókuszpontjában is az emberközpontúság áll. A Magyar Tudomány Ünnepe jelentőségéről a rendezvényen megjelent *Prof. Dr. Korinek László* akadémikus is megemlékezett, és az esemény üdvözlésén túl hangsúlyozta, hogy a Dobos emléknap integráns módon illeszkedik a Tudomány Ünnepe kapcsán szervezett rendezvénysorozatba.

Az idei rendezvény sajnálatos módon az elmúlásra való ráeszmélésről és az emlékezésről is szólt: a Dobos-díjjal tavaly kitüntetett, és idén szeptember 7-én elhunyt dr. *Ulmann Györgyre* a résztvevők egy perces néma csenddel emlékeztek.

A tudomány ünnepéhez történő csatlakozás jegyében az érdeklődő közönség három szakmai-tudományos előadást is meghallgathatott. *Dr. Kiss Szabolcs* r. őrnagy, a Győr-Moson-Sopron Megyei Rendőrfőkapitányság bűnügyi technikai osztály osztályve-

zető-helyettese a DNS rögzítésének gyakorlati jelentőségéről tartott előadást. Ebben szó esett a helyszíni szemle jelentőségéről, a DNS-profil felállításának nehézségeiről, az eljárás során érvényesített alapelvekről, valamint arról a nem elhanyagolható tényről is, hogy a 2003-ban meggyilkolt Tompa Eszter ügyében 2017-ben akként sikerült azonosítani az elkövetőt, hogy a holttest bőréről DNS-törletet vettek. A DNS rögzítése tehát komoly gyakorlati relevanciával bír, adott esetben perdöntő lehet ugyanis a nyomozás folyamában, hozzájárulva a bűnyldözői tevékenység eredményességének növeléséhez.

A második előadást *Dr. Kovács Lajos* ny. r. ezredes, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Karának címzetes egyetemi docense tartotta a fiatal

női áldozatok sérelmére elkövetett emberölések történetének alakulásáról, *Solymosi Eszter* 1882-es meggyilkolásától kezdve egészen *Kardos Krisztina* 2013-as áldozattá válásáig ívelően. Az előadás elején kitért a kriminalisztika mérföldköveire, azaz nagy vívmányaira: ilyennek bizonyultak a vér, a DNS, valamint a digitális adatok is. A bűncselekmények statisztikai adataira rátérve kiemelte, hogy a szexuális abúzzsal is összefüggésbe hozható befejezett em-

berölések száma évente nagyjából kétszázra tehető, a legújabb statisztikák azonban annyiban „bizakodásra” adhatnak okot, hogy ez a szám nagyjából 130-140 esetre csökkent. Az áldozati szerep szerinti osztályozásokat alapul véve megállapítható,

hogy az áldozatok 60-65 százaléka részt nem vevő (50-55 százalékuk pedig kifejezetten aktív ellenállást tanúsít), 32-37 százaléka provokáló, és mindössze 1 százaléka résztvevő. Az előadó ezt követően kerített sort a már említett, kronológiai sorrendben előadott esetismertetésekre.

A harmadik előadás elhangzását megelőzően *Dr. Bárdy Tibor* ny. r. ezredes kért szót, saját tapasztalatai alapján rekonstruálva a bűnügyi technika színvonalának fejlődését, és a helyszíni szemle relevanciáját. Elmondta, hogy néhány évtizeddel ezelőtt a bűnügyi technika kevésbé volt fejlett, ezért is értékelődhetett fel annyira akkorajt a helyszíni szemle jelentősége. A helyszíni szemle elvégzése a jó felderítés alapjának számított, ennek is köszönhetően irányulhatott kiemelt figyelem a betörési részleg alosztály helyszíni szemle bizottságára, valamint a helyszíni szemlék nyomán összeálló jegyzőkönyvekre.

A záró – a szakmai program színessé tételét is szolgáló – előadás Hóbor Zsolt jóvoltából hangzott el, aki a médiatudomány alkalmazásának a prevencióra, illetve a kriminalisztikai praxisra gyakorolt hatását vizsgálta. A média funkcióinak (tájékoztatás, ismeretterjesztés, szórakoztatás, kultúraközvetítés, a közízlés formálása, társadalmi párbeszéd biztosítása, nevelés-szocializáció, dokumentálás, archiválás) ismertetését követően a média manipulatív erejéről emlékezett meg, külön ki-
térve a sorozatok befolyásoló erejére.

Az egyesület tiszteletbeli, majd halálát követően örökös tiszteletbeli tagja, *Bujtor István* példának okáért filmek (*A pogány Madonna*, *Csak semmi pánik*, *Az elvarázsolt dollár*, *Hamis a baba*) és sorozatok (*Zsaruvér és csigavér*) egész garmadájában munkálkodott azért, hogy a bűnöldözési tevékenység társadalmi ismertsége és reputációja javulhasson. Az előadó a rövid áttekintést követően konkrét példákon keresztül mutatta be, hogy az „Ötvös Csöpi-filmekben” miként ábrázolják a rendőrségi tevékenység integráns részét képező helyszínmegtekintést, az adatgyűjtést, az elfogástaktikát mozgó gépjárművel, az operatív megfigyelést és titkos kutatást, a magánbiztonsági ágazat bevonását vagy éppen a korszerű adatbázisok alkalmazását. Összességében megállapítható, hogy a bűnöldözési tevékenység bemutatása mellett ezek a filmek a preventív hatás érvényesítésében, a rendőri munka népszerűsítésében, és a kriminalisztikai elemek szakszerű bemutatásában is kiemelt szerepet játszottak.

Az előadások elhangzását követően került sor a **2017. évi dr. Dobos János-díj** átadására. Az idei évben összesen 14 jelölés érkezett a szakmai kuratóriumhoz; a grémium ezek alapos áttekintését követően akként határozott, hogy *Koós András* ny. r. alezredest, a Győr-Moson-Sopron Megyei Rendőrfőkapitányság Bűnügyi Technikai Osztályának egykori osztályvezetőjét részesíti a rangos kitüntetésben. *Koós András Jakab Györgytől* és *Bárdy Tibortól*, a Dobos-díjat odaítélő társadalmi kuratórium elnökétől vehette át az elismerést jelző díjat. Az ünnepség az emlékérmek átadásával zárult: a 70 éves – és Prof. Dr. Korinek László akadémikus által laudált – *Prof. Dr. Janza Frigyes* ny. r. vezérőrnagy, címzetes egyetemi tanár, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem fenntartó testületének tagja, egyben a Magyar Rendészettudományi Társaság főtitkára **dr. Dobos János arany-**, a 75 esztendőes *Szilágyi Tibor* Kossuth-és Jászai Mari-díjas színművész, rendező, kiváló és érdemes művész, az egyesület tiszteletbeli tagja **ezüst-**, míg *dr. Csendes László* ny. r. ezredes, *Nyerges Béla* r. alezredes, *dr. Varga Sándor* pü. ezredes és *Vidákovich Gábor* győri r. alezredes **bronz emlékérmeket** vehettek át *Jakab Györgytől* és *Hóbor Zsolttól*.

*Hóbor Zsolt*⁵

Tudósítás a hatodik dr. Dobos János emléknapról

A Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat részeként 2016. november 4-én rendeztük meg a **Dr. Dobos János Emléknapot**, a Rendőrség Igazgatási Központ Auditóriumában.

A konferencián gondolatébresztő előadást tartott *dr. Takáts László*, a ZSARU Magazin egykori főszerkesztő-helyettese, a MÚOSZ Bűnügyi Tudósítók Szakosztályának volt elnöke a **helyszíni és az oknyomozó újságírásról**, *Dr. Hautzinger Zoltán PhD.* tanszékvezető egyetemi tanár a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar dékánhelyettese a **kriminalisztika és a rendészettudomány kapcsolatáról** beszélt, míg *Prof. Dr. Finszter Géza*, az MTA doktora, az MRTT elnökhelyettese, professor emeritus a „**Megismerhető múlt a büntetőeljárásban**” címmel tartott előadást.

Az ünnepi tudományos ülésen elismerésben részesültek: **Dr. Dobos János-díjat** kapott *dr. Ulmann György ny. r. ezredes* úr, az ORFK Bűnügyi Főosztály volt főosztályvezető-helyettese.

Dr. Dobos János Arany Emlékérmét vehetett át *Dr. Balláné Prof. Dr. habil. Füstzer Erzsébet r. ezredes* asszony, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar tanszékvezető egyetemi tanára.

Dr. Dobos János Ezüst Emlékérmét kapott *Kováts Tibor* úr, a Magyar Bűnöldözők Szakmai Egyesülete alapító-elnökségi tagja.

Dr. Dobos János Bronz Emlékérem elismerésben részesült *Bátai László r. alezredes* úr, a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Igazgatóság Vizsgálati Osztály osztályvezetője, *Fodróczy Győző László ny. r. őrnagy* úr, a Győr-Moson-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Igazgatóság Bűnügyi Technikai Osztály kiemelt főszakértője, *Hegyvári György pü. alezredes* úr, a NAV Észak-alföldi Bűnügyi Igazgatóság Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Vizsgálati Osztály I. osztályvezetője, *Nagy Tivadar r. alezredes* úr, a Nógrád Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Igazgatóság Bűnügyi Technikai Osztály osztályvezetője, és *Tóth Csaba r. alezredes* úr, a Békés Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Igazgatóság Bűnügyi Osztály vezetője.

⁵ Hóbor Zsolt a Magyar Bűnöldözők Szakmai Egyesülete főtítkára, a *Magyar Bűnöldözők* főszerkesztő-helyettese.

Elnöki Elismerő Oklevelet vehetett át Kövecses Gábor úr, Markos Gábor úr, és Nagy Sándor úr.

* * *

E sorok majdnem pontosan egy évre rá íródtak, amikor az ünnepségen elhangzott, hogy a Dr. Dobos János-díj 2016. évi kitüntetettje **Dr. Ulmann György ny. r. ezredes**.

Az élet azóta e megemlékezést is „átszerkesztette”. Ulmann ezredes úr, Gyuri, 2017. szeptember 7-én, életének 71. évében, méltósággal viselt hosszú, és súlyos betegség után elhunyt.

Már tavaly sem érezte magát jól, egy kezelés utóhatása miatt nem is tudott eljönni az Auditóriumba átvenni a díjat. Utólag, lakásán felkeresve adtuk át részére, melyet felesége társaságában örömmel vett át.

A Dr. Dobos János-díjra az ORFK Bűnügyi Főigazgatója javasolta. Rövid, lakonikus összefoglalása pályájának így íródott:

„Dr. Ulmann György rendőri szolgálatát 1969. december 16-án kezdte meg a Gödöllői Rendőrkapitányságon őrmesterként, és 2004. szeptember 30-án fejezte be az ORFK Bűnügyi Főigazgatóság Bűnügyi Főosztály Vizsgálati Osztályának osztályvezetőjeként, főosztályvezető-helyettesként, mint ezredes. A 35 éves pályafutása során végig a bűnügyi szakterületen dolgozott, különféle vezetői beosztásokban. A bűnügyi szakmai irányítás területén nyújtott teljesítménye, szakmai igényessége, valamint vezetői attitűdje országosan elismert, etalonszerű volt. Jogi és szakmai véleménye mindig iránymutatásul szolgált.”

Egy harmincöt éves rendőri pályafutást nem egyszerű dolog összefoglalni. Az nem annyiból áll csak, hogy mikortól-meddig hol, milyen beosztásokban teljesített szolgálatot, vagy mikor, milyen elismerésekben részesült. Ezek csak adatok, a munkásévek egy-egy állomását jelzik. Az adatok halmaza mögül azonban hiányzik az ember, hiányoznak azok a konkrétumok, amelyek miatt „szakmai véleménye mindig iránymutatásul szolgált.”

Akik ismerték, azok szerették. Nyilván, voltak olyanok, akik nem kifejezetten kedvelték, de szakmai hozzáértését, elhivatottságát ők sem vonták kétségbe. Őrmestertől-ezredesig terjedő szolgálata is a szakmai alázatról, szorgalomról, magas kvalitásról tanúskodik.

Büszkék vagyunk arra, hogy egy ilyen kolléga kaphatta meg a Dr. Dobos János-díjat. Sajnos, sok idő nem adatott meg neki, hogy megossza velünk mondjuk egy szakmai konferencián tudását, tapasztalatát. Az egészsége nem engedte, ő pedig nem tudott ellenszegülni.

Emlékét kegyelettel megőrizzük!

Dr. Lakatos János - Hóbor Zsolt⁶

Laudáció és interjú Dr. Balláné Prof. Dr. habil. Füsster Erzsébettel

Dr. Balláné Prof. Dr. habil. Füsster Erzsébet r. ezredes, tanszékvezető egyetemi tanár asszony 1972-ben érettségizett a budapesti Martos Flóra Gimnázium biológia-kémia tagozatán, majd 1977-ben végzett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kara biológia-kémia középiskolai tanári szakán.

Szakmai pályafutását 1978-ban kezdte meg az akkori BM Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben, 1986-tól pedig a Rendőrtiszti Főiskola Kriminálisztikai Tanszékének, illetőleg eme intézmény jogutódjának (az NKE Rendészettudományi Kar Kriminálisztikai Intézetének) oszlopos tagja.

1997-ben benyújtott pályázatát a tanszék oktatói egyhangúan támogatták; azóta nem csak oktatóként dolgozott, hanem tanszékvezetőként felelősséget vállalt hazánk **egyetlen önálló kriminalisztikai tanszékének tevékenységéért**. 2015-től a Kriminálisztikai Intézet megalakulásával létrejött Krimináltechnikai Tanszékot vezeti.

Pályafutása során mindent megtett a rábízott feladatok minél magasabb szintű teljesítéséért, és azért, hogy megfelelhessen a vele szemben támasztott követelményeknek. 1978-tól **igazságügyi biológus szakértő**; 1993-ban megszerzi a **dr. univ.**, 1998-ban a **PhD fokozatot**; 2007-ben pedig **habilitál**. Szakmai ismereteinek további bővítése érdekében kilenc alkalommal vett részt különféle (FBI, CEPOL, és egyéb) továbbképzéseken.

Alapvető követelmény, hogy egy felsőoktatási intézmény lépést tartson a szakma fejlődésével, hogy lehetőséget nyújtson a hallgatók – az új generáció – számára mind

az elméleti alapok, mind a legújabb tudományos eredmények és gyakorlati fogások megismerésére, elsajátítására; s nem utolsó sorban tehetségük kibontakoztatására. Ehhez szükséges van folyamatosan korszerűsített tananyagokra (jegyzetek, oktatási segédletek), oktatási metódusokra (előadások, szemináriumok, gyakorlatok, számonkérési

rendszer), és a célok elérését elősegítő/biztosító oktatási infrastruktúrára (eszközökre, anyagokra, speciális kabinetekre), illetve a tehetséggondozás megfelelő rendszerének kialakítására és működtetésére.

Dr. Balláné Prof. Dr. habil. Füsster Erzsébet tanszékvezetői munkája során sorra támogatta a felsorolt célokat szolgáló oktatói elképzeléseket, javaslatokat. Részesen volt az új tananyagok megszületésének, elérte a krimináltechnikai-és taktikai kabinetek felújítását, és korszerű eszközökkel való ellátását, s nem utolsó sorban elkötele-

⁶ Dr. Lakatos János ny. r. ezredes, főtanácsos, ny. főiskolai adjunktus. Hóbor Zsolt a Magyar Bűnöldözők Szakmai Egyesülete főtájkára, a Magyar Bűnöldöző főszerkesztő-helyettese.

zett támogatója volt a hallgatói tudományos tevékenységnek is. Az önálló RTF működésének utolsó (nagyjából másfél évtizedében) az általa vezetett kriminalisztikai tanszék vált az akkoriban igen sikeres Tudományos Diákköri munka központjává; ami nemcsak a tanszéken belül lezajlott tehetséggondozás színvonalát jellemzi, hanem egyúttal az RTF hírnevét is növelte.

Ezzel persze még nem teljes a kép. Az utoljára rendelkezésünkre álló adataink szerint a szakmában 24 magyar, illetve idegen nyelvű publikációját, valamint 15 kriminalisztikai jegyzetét/jegyzetfejezetét tartják számon. Az oktatásszervezés területén szakfelelőse a Bűnügyi igazgatási BA, valamint 2016-ig a Kriminalisztikai szakértő továbbképzési szakoknak; utóbbi egyet jelent azzal, hogy **közreműködésével jött létre a hazai kriminalisztikai szakértői képzés**. Afféle felsőoktatási kategória az ún. **tantárgyfelelősség**, azaz, hogy kinek a feladata meghatározni egy-egy tantárgy tárgyát, terjedelmét, oktatási feladatait, és így tovább. Így: Crime Scene Investigation (ERASMUS); Krimináltechnika, Krimináltaktika, Kriminálmétodika, Kriminalisztikai ismeretek, Kriminalisztika MA, Szervezett bűnözés kriminalisztikája 1. Professzor Asszony részt vett más testületek munkájában is: Főiskolai Karok Bologna Bizottsága – (2002-es megalakulástól a feladat teljesítését követő megszűnésig); Igazságügyi Szakértői Kamara (1978 – 2009); MAB Társadalomtudományi Bizottság (2010 – 2012); Magyar Rendészettudományi Társaság – Bűnügyi Tagozat. Talán nem igazán közsímet, hogy tanszékvezetői működése alatt a tanszék számtalan felkérést kapott és teljesített ügyvédek, ügyészek, bírák kriminalisztikai oktatására (továbbképzésére) is; ami valódi sikertörténetnek bizonyult.

Kapott néhány elismerést is, így például rendőrségi főtanácsos, a Kertész Imre emlékérem, a Szabó András-oklevél, valamint a Nemzeti Közzolgálati Egyetem aranyérem birtokosa.

A Dr. Dobos János Arany Emlékérem nem egy afféle kiemelt állami kitüntetés, de az elmondottak alapján alighanem kifejezi a szakma elismerését a hazai kriminalisztika jeles képviselője munkásságára és személye iránt.

* * *

A Professzor Asszonnyal *Hóbor Zsolt* beszélgetett a pályafutásáról, valamint a kriminalisztika jelenéről, jövőjéről.

- Azt hiszem, nem nevezhető szokványosnak a pályakezdés, hiszen civilként érkezett a BM Szakértői és Kutatóintézetbe. Hogyan került kapcsolatba az intézettel, és milyen emlékei vannak a beilleszkedés időszakáról?

- Mivel ez volt az első munkahelyem, az iskolai évek, a diák lét után minden nagyon újszerű és izgalmas volt. Már gimnazista korom óta érdekelt az a téma, amit ma röviden csak CSI-nak hívunk. És hogy miként kerültem oda? Rendkívül egyszerű úton. Írtam egy levelet a Belügyminisztérium Személyzeti Osztályára, hogy ezen a területen szeretnék dolgozni. Legnagyobb meglepetésemre rövid idő múlva válaszoltak, hogy keressem fel a Bűnügyi Technikai Intézet vezetőjét, Dr. Kertész Imre ezredes elvtársat, aki egy rövid beszélgetés után felvett a Dr. Lontainé Dr. Santora Zsófia által vezetett Szerológia Laboratóriumba, ahol aztán közel tíz évig dolgoztam.

- Igazságügyi biológus szakértőként bizonyára számos érdekes ügyben dolgozott. Tudomásom szerint dolgozott a Soós Lajos-féle rendőrgyilkosságon is. Hogy emlékszik vissza ezekre az ügyekre?

Röviden: nagyon sok munka, nagyon sok izgalom és nagyon nagy felelősség. A szakértői munka korántsem olyan, mint amilyennek azt a filmekben látjuk. Pont a Soós-ügy a jó példa arra, hogy sokszor mekkora erőfeszítésbe kerül, amire sikerül a megoldáshoz eljutni. Az Intézetben eltöltött idő alatt megtanultam, hogy „nyitott legyek” minden problémára, figyeljek a legkisebb részletekre is, és többszörösen ellenőrizzek minden megállapítást, minden eredményt. Éppen ezért nagy tisztelettel gondolok egykori munkatársaimra és valamennyi ma dolgozó szakértőkre, mivel tudom, hogy milyen felelősségteljes és sokszor önfeláldozó munkát végeznek.

- A Rendőrtiszti Főiskolára kerülve az oktatói évei során neve egybeforrt a kriminalisztikával. Ön mit tartott a legfontosabb vezérelvnek a kriminalisztika oktatása során? A kérdést úgyis feltehetném, hogy mi az Ön „Ars criminalistica”-ja?

- Nagyon tetszik ez a kifejezés! Én nem tudok ilyen frappánsan válaszolni. Ugyanis mindvégig végtelenül egyszerű cél vezérelt: minél jobban felkészíteni a hallgatókat arra, hogy amikor munkába állnak, birtokában legyenek az eredményes feladatellátáshoz szükséges tudásnak. Éppen ezért én mindig fontosabbnak tartottam az elméleti kérdéseknél a gyakorlati ismereteket, vagyis azt, hogy egy szituációban mit és hogyan kell csinálni.

- Napjainkban, amikor a DNS-analízis már rutinszerű eljárásnak számít, és a forenzikus tudomány rohamosan fejlődik, Ön szerint milyen szerepe lehet még a hagyományos kriminalisztikai eljárásoknak? A műszerek, a tudományos eljárások eredményei mellett szükség van-e még az elemző gondolkodásra?

- Hát persze, hogy van! Ahogy egy helyszíni szemle sem kezdődhet el a történetek logikai rekonstrukciója nélkül, úgy egy bűncselekmény felderítése sem lehetséges a jól ismert kriminalisztikai alapkérdéseknek a megválaszolása nélkül sem. A józan észnek, a kriminalisztikai gondolkodásnak és a forenzikus tudományoknak kéz a kézben kell járniuk ahhoz, hogy – miként Lakatos tanár úr mondaná – egy múltbeli eseményt a jelenben feltárhassunk.

- És a jövő? Mit tartogat Önnek, mint tudósnek, és mit a kriminalisztikának?

- Ez a legnehezebb kérdés! Jó lenne tudni rá a választ! Én mindenesetre optimista vagyok, és jót várok a jövőtől. Remélem, hogy végezhetek még hasznos munkát ezen a területen, és remélem, hogy a kriminalisztika, és a kriminalisztika oktatása is csak gazdagodni fog az új ismeretek, az új módszerek, az új tudományos eredmények és az új, fiatal szakembergárda révén.

Interjú Prof. Dr. Finszter Gézával⁷

A rendészeti felsőoktatás 45. évfordulója alkalmából interjú készült Prof. Dr. Finszter Gézával, a Rendészettudományi Kar egyetemi tanárával, amely a kar honlapján jelent meg.

Prof. Dr. Finszter Géza a Rendőrtiszti Főiskola megalapításának pillanatától emblematisztikus művelője a rendészettudománynak, az elmúlt évtizedek során elévülhetetlen érdemeket szerzett rendészetelméleti kutatásaival.

Dr. Finszter Géza Professzor Úr a tavalyi Dr. Dobos János Emléknapi, 2016. november 4-e előtti napon vehette át kiemelkedő tudományos életművének elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia Eötvös József-koszorú kitüntetését. A vele készült interjú kivonatát ez alkalomból közöljük.

- 1968-ban szerzett jogi diplomát az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán.

- Már a gimnáziumi éveim alatt úgy döntöttem, hogy a jogi egyetemen folytatom a tanulmányaimat. A nappali tagozat elvégzése után lettem rendőr, de engem igazán nem a büntetőjog vonzott, a polgári jog sokkal inkább. A későbbiekben a közigazgatási jog is egyre inkább elkezdett érdekelni, de a számomra vonzó terület továbbra is a polgári jog maradt, ami azért messze esik a rendészettől. A rokonaim között volt egy nagyon érdekes személyiség, aki úgy végezte el a jogi egyetemet, hogy közben a Ludovika Akadémián is tanult. Vele beszélgetve már gyermekkoromban megismerhettem a jognak azokat a rejtelmait, amelyeket csak az tudhat, aki jogi tanulmányokra adja a fejét.

- Rövid bírósági gyakornoki munka után, 1968-tól 1997-ig szolgált hivatásos tisztként, a BM Vizsgálati Osztályának beosztottja, aztán vizsgáló, majd alosztályvezető lett.

- A jogi egyetem elvégzése után évfolyamunkból huszonhárman voltunk, akik a fogalmazói kinevezésüket várták, ugyanis a bírói szakvizsgálóhoz ezen a pozíción át vezetett az út, és a fogalmazói fizetések sem voltak rosszak akkoriban. Mikor azonban a Pesti Központi Kerületi Bíróságon kihirdették, hogy mindenki keressen magának munkahelyet, mert ennyi fogalmazói állás nincs, akkor szükségszerűvé vált a pályamódosítás. Segítséget kértem a jogi egyetem államigazgatási tanszékének vezetőjétől, aki-nél korábban demonstrátorként tevékenykedtem. Ő arról tájékoztattott, hogy a Belügy-minisztérium Állambiztonsági Szolgálatának Vizsgálati Osztályára jogot végzett munkatársakat keresnek, ez akkor egy megtisztelő beosztás volt. Jelentkeztem a meghirdetett állásra, és felvételt nyertem. Majd részt vettem egy, a Rendőrákadémia által szervezett, három hónapos rendőrszakmai átképzésen. Ez a kurzus azoknak a jelentkezőknek volt rendszeresítő, akik valamilyen egyetemi végzettséggel rendelkeztek. A képzésen a jog alapjait sajátítottuk el: államigazgatási jog, az államszervezet ismer-

⁷ Az <http://archiv.rtk.uni-nke.hu/karunkrol/hirek/2016/11/04/interju-a-kituntetett-professor-emeritussal> oldalon megjelent interjú szerkesztett változata.

rete, büntető anyagi jog, büntető eljárásjog tárgyaink voltak. Az átképzésben résztvevők közül jogászként másodmagammal később a tanításba is bekapcsolódtunk. Az oktatással ekkor kerültem először közelebbi kapcsolatba.

- Nemzetbiztonsági Hivatal szakszolgálati igazgatója, majd a BM rendészeti helyettes államtitkárság főosztályvezetője is volt.

- A rendszerváltást követően, amikor felmerült a feladat, hogy meg kell szüntetni a III/III-as csoportfőnökséget, és újjá kell szervezni az akkori Nemzetbiztonsági Szolgálatot négy szolgálat létrehozásával, akkor felkértek, hogy a technikai csoportfőnökségnek mint önálló igazgatóságnak legyek a vezetője. Ebben a pozícióban csak bő fél évet töltöttem, majd átkerültem a Belügyminisztériumba, a rendészeti helyettes államtitkárság főosztályvezetői beosztásába, ezt a helyettes államtitkárság megszűnéséig, 1993-ig töltöttem be.

-A Belügyminisztérium megbízásából szakértő volt az Európa Tanács rendőrségi szakbizottsága mellett Strasbourgban.

- Amikor 1990–1991-ben a helyettes államtitkárságon dolgoztam, akkor lettem szakértője az Európa Tanács rendőri szakbizottságának. Több nemzetközi ajánlás kidolgozásában vettünk részt, mint például az emberi jogok és a rendőrség, a rendőrség etikai kódexe. Nagyon érdekes szakasza volt a pályafutásomnak ez az időszak, mely jó alkalmat teremtett a nemzetközi irodalom megismerésére, idegen nyelvű publikációk írására, valamint a nyelvgyakorlásra is.

-1984-ben védte meg kandidátusi értekezését, és lett a *Belügyi Szemle* című folyóirat főszerkesztője. A mostanival hogyan tudná összehasonlítani a lapot?

- Ha valaki most megnézne például egy 1984-es lapszámot, akkor azt tapasztalná, hogy egy nagyon erősen tagolt belső rovatrenddel rendelkező újság volt, amely interjúkat, közlekedési, bűnügyi, technikai rovatokat tartalmazott. Mindehhez egy nagyon komoly apparátusra volt szükség: az újságot egy tizenkét tagú, szakemberekből álló szerkesztőség irányította. Szakmailag egy nagyon színvonalas lap volt, de a pártállami sajtó részeként bizonyos tartalmaknak kötelezően meg kellett jelennie, így erősen át volt politizálva. Mindemellett a szakmai problémákat nagyon bátran, nyíltan, őszintén fogalmazták meg a szerzők. A *Belügyi Szemle*be egyébként a szolgálati út kikerülésével is lehetett írni. Mostanra a lapban, az írásokban az elmélet, a tudomány vált meghatározóvá. A Magyar Tudományos Akadémia 2004-ben a legmagasabb, „A” kategóriás elméleti folyóiratok sorába emelte a lapot, a benne megjelenő elméleti cikkeket nagyon rangos szerzők jegyzik.

- A Rendőrtiszti Főiskolán a hetvenes évek elejétől tanított óraadó tanárként.

- Ahogyan említettem, a Rendőrtiszti Főiskolán már 1974-től órákat adtam. Kratochwill Ferenc tanár úr volt a büntető eljárásjog tantárgy oktatója a főiskolán, akkoriban a jogi egyetemek legjobb tanárai oktattak nálunk. Kratochwill tanár úr szemináriumára még joghallgatóként jártam. Mivel tudta, hogy a vizsgálati osztályon dolgozom, így jól ismerem a büntető eljárásjog gyakorlati oldalát, felkért, hogy legyek főiskolai óraadó tanár, ami nagy megtiszteltetés volt számomra. 1974-től 1984-ig ezt a tárgyat tanítottam, kizárólag az állambiztonsági tagozatos osztályoknak. Nagyon élveztem ezt a tevékenységet, mert egy kiváló szellemű oktatási szakcsoportnak lehettem a megbecsült tagja. A főiskolára annak idején külsősök nem jelentkezhetek, ez egy igazi szakiskola volt, az itt tanuláshoz szakmai előéletre volt szükség. Általában 4-5 éves szakmai gyakorlattal kellett rendelkezni, és a jól teljesítők közül kerültek ki a hallgatók, akik nagyrészt már harminc éven felüliek voltak. A legszebb tanári élményeimet ebben a korszakban éltem át. Minden héten a napi gyakorlatot vittem be az

órákra, a hallgatók pedig, akik mögött hosszú évek tapasztalatai álltak, a legizgalmasabbnak az elmélet gyakorlati jogi értelmezését találták. Nagyon nyitott és érdeklődő volt a hallgatóság. Vannak olyan szakmák, ahol az alapokat a mindennapi gyakorlatban lehet igazán elsajátítani. A rendőri szakma tipikusan ilyen. Az 1990-es évek elején véleményt mondhattam a rendőrképzés jövőjéről, és ezt ezekre a régebbi tapasztalataimra építettem, miszerint meg kellene őrizni a szakiskolai jelleget, és bizonyos gyakorlat után, a gyakorlati szelekciót követően kezdhetnék meg a hallgatók felsőfokú tanulmányaikat.

- A Rendőrtiszti Főiskola tudományos főigazgató-helyettese is volt. A főiskolán megalapított rendészeti kutatóintézet vezetőjeként is tevékenykedett.

- 1993 és 1997 között töltöttem be ezt a pozíciót, Dános Valér és Fazekas Attila vezetése idején. Az intézetvezetői tevékenység összefüggött a tudományos főigazgató-helyettesi beosztással. Az intézet kialakítása Kratochwill Ferenc ötlete volt, a vezetéselméleti tanszéket akarta átalakítani egy kutatóintézetté. 1990-ben a főiskolán megszűnt a vezetőképzés, és 1995-ben az újonnan alapított rendészeti kutatóintézetre hárult a feladat, hogy újjászervezze, újra elindítsa a vezetők képzését, elsősorban az Országos Rendőr-főkapitányságon. Akkor szerveztük a kapitányságvezetői tanfolyamokat, amiből később egy szélesebb körű továbbképzési rendszer lett, majd az intézet átköltözött Adyligetre. Több kutatási megbízást is kaptunk, legfőbb megrendelőnk az Országos Rendőr-főkapitányság volt. Rövid, de nagyon érdekes időszak volt ez az életemnek. 1997-ig vezettem az intézetet, majd átkerültem az Országos Kriminológiai Intézetbe, az OKRI-ba.

-1997 és 2010 között részt is vett az intézet új arculatának kialakításában. Az Országos Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Technikai Intézetének igazgatójaként is tevékenykedett.

- Az OKRI eredetileg 1961-ban úgy jött létre, mint Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet. Időközben azonban kiderült, hogy a kriminalisztika művelése a nyomozati gyakorlattal közvetlen kapcsolatot, továbbá laboratóriumi háttérrel feltételez, ami ugyan létezett, de annak tevékenysége csak nagyon szűk területre korlátozódott. Egyre inkább egyértelművé vált, hogy a kriminalisztikának itt nincsenek meg a tárgyi és humán feltételei. Az volt tehát a feladatom, hogy a kriminalisztikával foglalkozó területeket leválasszam, és mindez átkerült a Bűnügyi Szakértői és Kutató Intézetbe. Ezek után az OKRI fő arculata a kriminológia maradt. A rendszerváltás idején a BSZKI igazgatója is voltam egy rövid ideig, bár ide inkább természettudományos ismeretekre volt szükség, amivel az intézet tekintélyes igazgatója Kertész Imre korábban rendelkezett. Mielőtt azonban a természettudományos ismereteim bővítésébe kezdtem volna, jött a rendszerváltás, és a hírhedt Dunagate-botrány miatt, ahol az ügyet vizsgáló bizottság tagjának kértek fel, kénytelen voltam megválni az intézet igazgatói pozíciójától.

-Az MTA doktora címet a rendészet elméletéről írt tanulmánya alapján, 2007-ben szerezte meg.

- Ez egy nagyon érdekes munka volt, ezt a témát 1990 óta kutattam. A tanulmányom középpontjában a következők álltak: alkotmányos rendszerben a rendőrség nem működhet rendőrségi törvény nélkül, a jogalkotásnak az elméleti alapját is meg kell teremteni a nemzetközi irodalom tanulmányozásával, a hazai rendészeti szakirodalom újrafelfedezésével, a tapasztalatok feldolgozásával. Nem lehet a rendőrséget ugyanolyan struktúrában, szervezetben működtetni, mint a pártállam idején. A harmadik elméleti tétel az volt, hogy a törvényesség és az eredményesség ellentmondás a rendőrségnél. Mindezt elméleti alapon dolgoztam fel. Azt vallom: a tudománynak az a dolga, hogy a legkényesebb kérdéseket is feltegye.

- Hogyan élte meg az egyetemmé válást?

- Ez egy rangos elismerés, melyhez hozzájárult a mesterszak elindítása. Ugyanakkor én az integrációval nem tudok teljes mértékben egyetérteni, mert a polgári, a katonai és rendőri erőknek csak kivételes esetekben kell együttműködniük. Ez a mostani integráció csak akkor lehet hatékony, ha a karok meg tudják őrizni szakmai integritásukat, autonómiájukat, önállóságukat.

- Hogyan képzei el a rendészeti felsőoktatást ötven év múlva?

- Lehetséges tartom a jelenlegi struktúra hosszú távú továbbélését, akkor, ha az előbb említett feltételek közül két feltétel, a szakmai integritás és a kari autonómia megmarad.

Szakmai tudományos közlemények – dolgozatok, szakcikkék és tanulmányok

Dr. Gárdonyi Gergely⁸

A modern krimináltechnikai eszközök alkalmazhatósága, különös tekintettel az életellenes bűncselekményekre

Négy éve már, hogy a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet keretei között két éves előkészítő tevékenység után megkezdte működését a Központi Technikai Osztály. A szervezet ma a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda szervezetébe tartozik. Ennek az osztálynak a feladata elsősorban a Készenléti Rendőrség hatáskörébe tartozó bűncselekmények szemléjének lefolytatása, továbbá a modern technikai eszközök iránti igény felmerülése esetén a területi vagy helyi szervnél folytatott eljárásban szaktanácsadóként történő részvétel.⁹ Ilyen rendszert több külföldi országban is ismerünk.¹⁰ Az elképzelések megvalósultak, hiszen az eddigi tapasztalatok szerint az igénybevételek mintegy fele a megyei és városi egységek számára nyújtott technikai segítség volt.¹¹ Ilyen esetekben a szemletevékenység irányítását az egység nem veszi át, hanem csak a szükséges speciális eszközzel megjelenik a helyszínen, és szak tudásával igyekszik a folyamatban lévő nyomozást segíteni. Természetesen kis számban előfordulnak olyan esetek is, amikor vezetői utasításra a teljes szemletevékenységet át kell venni, és azt le kell folytatni.¹²

AZ ESZKÖZÖK BESZERZÉSÉNEK INDOKOLTSÁGA, FOLYAMATA

Az eszközök valódi használhatósága igen hosszú folyamatot, egy komplex feladatrendszert jelent, amelynek első fázisa a kutatás és a beszerzés, második fázisa pedig az eljárásrend kialakítása, végül az oktatás, a gyakorlat megszerzése, és a képességek promotálása a feladat.

Az első fázisban nemzetközi konferenciákon, hazai és nemzetközi szakmai kapcsolatokon keresztül szerzett információkat kell gyűjteni és rendszerezni. Ehhez idegen nyelveket kell beszélni, és mindenhol érdemes nyitott szemmel járni. Ezeket kell

⁸ A szerző r. ezredes, rendőrségi főtanácsos, a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Bűnügyi Technikai Főosztály főosztályvezetője.

⁹ 13/2012. (VII. 30.) ORFK utasítás a büntetőeljárások keretében lefolytatandó szemlék végrehajtásáról és a bűnügyi technikai tevékenység egységes szabályozásáról 5/B. pont

¹⁰ https://www.bka.de/DE/UnsereAufgaben/Ermittlungsunterstuetzung/Tatortarbeit/tatortarbeit_node.html (Letöltve: 2017. november 12.)

¹¹ Gárdonyi Gergely: *A bűnügyi Technikai szakterület hazai eredményei, a fejlődés lehetséges irányai*, in *Belügyi Szemle*, 2016/7-8. szám, 19. o.

¹² 13/2012. (VII. 30.) ORFK utasítás a büntetőeljárások keretében lefolytatandó szemlék végrehajtásáról és a bűnügyi technikai tevékenység egységes szabályozásáról 5/A. pontja

kiegészíteni a saját magunk és a mások által végzett empirikus kutatások eredményeivel, valamint azokkal a szakmai tapasztalatokkal, amelyek a gyakorlati munka során a fejleszteni kívánt területen (például fényképezés, nyomkutatás) keletkeztek. Mindehhez fel kell mérni azt, hogy az adott területen milyen előrelépésre számít a szakértői terület, nekik milyen fejlesztéseik voltak és vannak folyamatban, továbbá azt is, hogy a nyomozó szervek részéről milyen irányú előrelépési igény mutatkozik, valamint hogy az új technológia alkalmazása jogszerű-e?

A második fázisban, amely az első rész utolsó lépéseivel némi átfedést mutat, ki kell választani azokat a termékeket, amelyeknek hazai bevezetése a jogi és szakmai normáknak megfelel majd, valamint az igazságügyi szakértők technikai, szakmai rendszerébe az ezen eszközökkel felkutatott és rögzített tárgyi bizonyítási eszköz jól fog illeszkedni. Ennek hiányában ugyanis az nem lesz vizsgálható, vagy pedig bizonyítékként nem lesz felhasználható. Ennek elkerülésére, amennyiben lehetséges, a krimináltechnikai eszközt a gyártó (forgalmazó) bevonásával ki kell próbálni, és immár célirányosan, a hazai és külföldi kapcsolatrendszeren keresztül tapasztalatokat, véleményeket kell beszerezni a termékről.

Ha a fenti kérdésekre olyan választ kap a fejlesztésért felelős vezető, amely a beszerzés indokoltságát támasztja alá, akkor meg kell vizsgálni a rentabilitást. Tehát érdemes-e az adott eszközt beszerezni, így át kell gondolni azt, hogy megtérül-e annak beszerzése. Ennek keretében meg kell kísérelni azt prognosztizálni, hogy az eszköznek várhatóan milyen kihasználtsága lesz. Ennek függvényében hány eszközt, és hova érdemes telepíteni? Számolni kell továbbá az eszköz vagy módszer fenntartási költségeivel is, amely sajnos hazánkban gyakran elmarad (általában az eszköz értékének 10 %-ával érdemes számolni, ha magasabb, konkrét költségek előre nem mutathatóak ki). Magyarországon – kis méretünkből fakadóan - azt a metodikát érdemes követni, hogy egy eszközből, ha a fenti feltételeknek mindenben megfelel, akkor egyetlen darabot kell első körben beszerezni, és azt a kiemelt bünyügyi szemléket végző Központi Technikai Osztály számára átadni. Egy év elteltével empirikus válasz adható a beszerzést megelőzően még csak prognosztizált szakmai és pénzügyi rentabilitásra.

Ezt követően fel kell kutatni azokat a forrásokat, amelyek a beruházást lehetővé teszik, így hazai pályázati lehetőségeket, központi költségvetést, esetleg más intézményekkel közös beszerzés lehetőségét érdemes megvizsgálni. Talán meglepőnek tűnik, de nem a forráskutatás a teljes folyamat legnehezebb szakasza, ugyanis - és itt csak a rendőri felsővezetői attitűdről vannak ismereteim - az indokolt fejlesztéseket készséggel támogatják.

Ha a forrás rendelkezésre áll, megkezdődhet a beszerzés, amely ugyan nem szakmai kérdés, ebben mégis komoly szerep jut a szakembereknek, és rengeteg időt vesz igénybe.

A megvalósult beszerzés mindig öröm a szakterület számára. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy egy krimináltechnikai eszköz megérkezése önmagában nem jelent annak azonnali bevezethetőségét, hiszen meg kell ismerni előnyeit, hátrányait, és a korlátait. Azt is meg kell tudni, hogy milyen képességekkel rendelkező személyt igényel a kezelése (például a kamerával felszerelt drón a kézügyességet nem nélkülözheti). Ez gyakran csak a próbaidőszak során derül ki.

Van azonban két további fontos feltétel, amelyeket egy új krimináltechnikai eszköz használatba vétele előtt indokolt megvizsgálni. Jelesül az, hogy a készülék (módszer, eljárás) hogyan illeszthető pontos részletszabályok révén a hazai szakmai gyakorlatba és a jogrendszerbe?

Ennek érdekében ki kell dolgozni azt az eljárásrendet, amellyel az eszközt alkalmazni kívánják. Ez ugyanis a minőségbiztosítás alapja. Mint az első fázis ismertetése

során utaltam rá, ez a protokoll nem készülhet el az érintett területen dolgozó igazságügyi szakértő(k) véleménye nélkül. Ezt a szabályrendszert azután írásba kell foglalni, transzparenssé kell tenni utasítás, intézkedés vagy módszertani levél formájában, és össze kell hangolni az alap-, és a továbbképző intézmények szakmai anyagaival.

Fontos része a folyamatnak a permanens népszerűsítés, a tapasztalatok széleskörű megosztása és egyeztetése, szükség esetén pedig az eljárásrend felülvizsgálata.

AZ ESZKÖZÖK FELHASZNÁLÁSA ÉLETELLENES ÜGYEKBEN

A jelenleg rendelkezésre álló modern krimináltechnikai eszközpark alkalmas arra, hogy a minden megyei bünygyi technikai osztályon megtalálható felszerelést hasznosan kiegészítse.

A talált állapot rögzítése

A szemle tárgyának rögzítésében a központi technikai egység sokat segíthet. Egyrészt fejlett a kétdimenziós fényképezés terén az eszközparkja, másrészt pedig ma már napi rutinként rögzíti a bűncselekmények helyszíneit háromdimenziós felvételen is.

A hagyományos fényképezés terén az UV VIS NIR technológiával ellátott NIKON D7100 fényképezőgép a speciális objektív révén olyan nyomok fényképezésére is képes, amely egyedülálló az országban ezen a szakterületen. Így például különböző látens vagy gyengén látható sérülések az elhunyt testén, de ilyen lehet egy felületi sérülés is az asztal felszínén.

A háromdimenziós technológia alkalmazása két területen zajlik. Egyrészt a rendelkezésünkre álló LEICA P20 típusú lézerszkennerral, amely az általa kibocsájtott (és a tárgyakról visszavert) lézersugarak révén alkalmas komplex objektumok szkennelésére, és fényképfelvételek készítésére. Ezt követően, az elkészült felvételen utólag bármilyen irányú szög, távolság mérésére nyílik lehetőség, akár milliméter pontossággal.¹³ Ennek előnye, hogy olyan kérdésekre is választ kaphat az ügygazdája, vagy később az ügyész, a bíró, amely a szemle időpontjában nem volt (akár nem is lehetett) releváns, így annak részletes vizsgálata nem történt meg a bizonyítási cselekmény során. Ilyen lehet például egy párkány szélessége, magassága, vagy egy eszköz mérete, elhelyezkedése, amelynek a szemle alkalmával - a büntetőeljárás első néhány órájában - még nem volt jelentősége. A készülék hátránya, hogy használata időigényes,¹⁴ egy helyiség szkennelése, a felbontástól függően akár 2-4 órát is igénybe vehet. Azonban jól felépített szemleprotokollal ez a veszteség csökkenthető úgy, hogy ameddig például az épület külső szemléje folyik, addig a statikus részben a szkennelés megtörténhet, különösen úgy, hogy egy applikáció segítségével a kamera tevékenysége távolról is megfigyelhető, mobiltelefonról részben vezérelhető. A térszkennel hátránya, hogy optimális működését befolyásolják az időjárási tényezők, egyes felületek (például a lakozott-, polírozott-, lakkfestékkel fedett-, matt fekete felületek, az üveg vagy a teljesen átlátszó plexi). Nem lehet felvételt készíteni korlátozott fényviszonyok között (például esőben, hóban, éjszaka), de erős napsütésben sem. Mindezzel együtt komoly ügyekben a térszkennel előnyei vitathatatlanok.

¹³ Petrétai Dávid: *Háromdimenziós képalkotás a kriminalisztikában*, in *Belügyi Szemle*, 2016/7-8.szám, 82. o.

¹⁴ Pásztor László: *A 3D térszkennel működése, tapasztalatok, lehetséges további felhasználási területek*, in *Belügyi Szemle*, 2016/7-8. szám, 67. o.

A másik terület, ahol a háromdimenziós technológiát alkalmazzuk, az egyes méretű objektumok szkennelése során. Ehhez az ARTEC 3D készüléket használjuk, amely nem lézersugárral, hanem strukturált fehér fény alkalmazásával a párhuzamos fénynyalábok segítségével mérethálót képez a beolvasott felületen, majd háromszögelés segítségével teszi lehetővé az egyes pontok közötti távolság kiszámítását. Pontossága 0,1 mm, és szabad szemmel nem észlelhető elváltozások rögzítésére is képes. Használata ezért különösen ajánlott a térfogati lábbeli-nyomok rögzítése során, amelyet hagyományosan gipsszel mintáznak meg. De hasznos lehet feszítési nyomok rögzítésére, vagy bármely térfogati nyom fixálása során. Volt olyan eset, amikor egy emberölési ügyben emberi bőrön történő harapás nyomát rögzítettük a készülékkel, és bár a boncolás során kimetszették a sérülést, az – a dolog természeténél fogva – alakját veszítette, így csak a háromdimenziós felvétel segítségével volt később azonosítható.

A kéziszkennер készített felvétel ráadásul tetszőleges számban megismételhető, és szemben a hagyományos módszerekkel, nem jár a nyom roncsolásával.

Amennyiben a szemle tárgya helyszín, úgy annak áttekintését a szemledokumentáció mellékleteként készült helyszínrajzon túl nagyban segítheti a drónok használata. Nagyobb kiterjedésű helyszínek, vagy olyan helyek szemléltetésénél asszisztál, amikor fontos az elkövető érkezési-távozási útvonalának érzékeltetése. Ezeket a jelöléseket ma a Google térképéről kivágott részlettel helyettesítik a bűnügyi technikusk a szemléről készült fényképmellékletben, azonban a drónnal készített felvétel nem egy korábban, akár évekkel azelőtt készített terep képét adja vissza, hanem pontosan a szemlekorai állapotot. Kb. 30 méter magasságból néhány perc repüléssel környezeti (videó)felvételeket készít, majd azok még a helyszínen elemezhetőek, később pedig a fényképmellékletbe a bűnügyi technikusk a felvételből tetszőlegesen kivágott képkockákkal szemléltetheti a helyszínt a dokumentációt forgató nyomozó, ügyész vagy bíró számára. Különösen hasznosnak bizonyult ez a szemléltetési módszer például az egyik lövöldözéssel kapcsolatos helyszínen, ahol a családi házból az utcára több lövést leadó elkövető által okozott alapvető lövési elváltozások - jelölő sprayvel kiemelve a környezetükből - egy fényképfelvételen összefüggésében láttatták a helyszínt. Ugyanúgy hasznos lehet olyan helyen, ahol például magas növésű növényzetben kell keresni egy tárgyat, vagy csak egyszerűen releváns elváltozás nyomait (pl. letaposott fű). Ezeket az emberi magasság perspektívájából nem lehet olyan hatékonyan áttekinteni, mint drón segítségével felülnézetből akár már a helyszínen, néhány perces reptetést követően, sőt az alatt is, mivel az általa készített felvétel „real-time” követhető az irányító kijelzőjén. Az osztály által használt készülék azonban nem alkalmas nagy területek órákon át tartó átvizsgálására – nem is e célból szereztük be.

A tárgyi bizonyítási eszközök felkutatása

A felderítést segítheti az egység által használt talajradar is, amely egy kanadai gyártmányú NOGGIN SMART CART típusú készülék.¹⁵ Változtatható sávszélességen 125 – 375 MHz tartományban képes dolgozni, de 250 MHz frekvenciára optimalizált az eszköz. A talajradar 0,4 és 30 méter (vagy a legfelső vízzáró réteg) között alkalmas a talajszerkezetben beálló változások detektálásával és kijelzésével a föld alá rejtett holttestek, tárgyi bizonyítási eszközök felkutatását segíteni. Alkalmazásával több esetben sikerült elásott tetemek helyét, földfelszín alatti mélységét pontosan meghatározni. Utoljára egy - több éve eltűntként keresett, de emberölés áldozatává vált -

¹⁵ Vesd össze Mama Sándor-Gárdonyi Gergely: *A talajradar használatának gyakorlati tapasztalatai a hazai bűnügyi helyszínelésben*, in *Belügyi Szemle*, 2016/7-8. szám, 70-76. o.

férfi és az elkövetéssel kapcsolatba hozható, elásott ruházat helyének meghatározásához nyújtott segítséget. A holttest feltárásában a segítsége azért különösen hasznos, mert így annak helyzete jól lokalizálható, így a szemle során a *post mortem* sérülések okozásának veszélye minimálisra csökkenthető. A talajradar föld felszínéhez közel lévő tárgyak felkutatására (pl.: földbe taposott lőszerhüvely) nem alkalmas, az ilyen tárgyak utáni kutatás során fémkereső használata javasolt. A radarjelek vízben nem terjednek, így erősen vízenyős területen, valamint befagyott vízfelületen a radar nem működik. A radarjelek fémbe nem terjednek, így fém megtalálására úgynevezett negatív eredménnyel jól alkalmazható. Eddig 41 alkalommal dolgozott, és mindössze egy alkalommal adott téves jelzést. Ezzel együtt mindig javasoljuk a talajradar vizsgálatok után a teljes feltárást, tehát nevezhetjük ezt a vizsgálatot inkább orientáló módszernek is. Teljes bizonyosságot továbbra is csak a markolóval történő feltárással jelenthet, azonban a fenti előnyök elérése miatt a használata javasolt.

Régóta tudjuk, hogy a vérgyanús szennyeződések nem csak anyagi összetételük alapján, azaz mint anyagmaradványok, hanem alaktani jellegzetességük szerint, mint nyomok is eredményesen vizsgálhatók, informatívak a felderítés számára.¹⁶ Éppen ezért a Központi Technikai Osztály az általa végzett életellenes szemléken, vagy felkérésre megjelenik a helyszínen, elkészíti azokat a fényképfelvételeket, amelyek a későbbi szoftveres feldolgozáshoz szükségesek, majd ezt követően egy jelentést ír, amelyben rögzíti megállapításait. Ebben az ún. HemoSpat szoftver van segítségünkre, amely a betáplált helyszíni fényképfelvételekből, néhány további adat megadása után, kiszámolja a becsapódási szöget és megjelöli a becsapódás irányát. A szoftver nem tudja az alkalmazó helyett eldönteni, hogy mely nyomok rendelkeznek elemzésre alkalmas tulajdonságokkal, az teljes egészében a kollégánk szakértelmét igényli.

A szoftver legfontosabb korlátja, hogy kizárólag a szögben becsapódó vércseppek és freccsenések irányát, szögét tudja kiszámolni, ami a „véryomok” komplex értelmezésének csak az egyik részlete. Az elemzés eredményeként készített három oldali rajzos ábrázolás, a hozzá tartozó elemzői értékelés, és a felhasználók tapasztalata azonban együttesen hasznos adatokat jelenthetnek a nyomozás során.

Magyarországon e központi egység rendelkezik a legszélesebb körű optikai nyomkutató eszköztárral. Az elnevezés összefoglaló jellegű, azaz több gyártó cég is rendelkezik saját optikai nyomkutató eszközzel.¹⁷ Ennek lényege, hogy adott területet különböző frekvenciájú fényforrással megvilágítva, különböző típusú nyomok és anyagmaradványok válnak láthatóvá. Ezt követően a hagyományos fizikai és vegyszeres nyomkutatót már csak meghatározott pontokon kell elvégezni, így a szemlebizottság időt, energiát és költséget takarít meg. A módszer nagy előnye, hogy nagy felületeket gyorsan lehet vele átvizsgálni. Ám tapasztalataink szerint nem feltétlenül hiba nélkül. Az egyik emberölési ügyben, amely a gépjármű jobb első ülésén történt, és a cselekmény során sok vért vesztett a sértett, a kitakarított autóban nem mutatta ki az optikai nyomkutató eszköz az üléshez tartozó vérgyanús anyag jelenlétét, miközben a gyári üléshez tartozó eltávolított, ott vérgyanús anyagmaradványt találtunk. Ez azt bizonyítja, hogy a módszer bár gyors, energiatakarékos és pénztárcabarát, nem biztos, hogy minden esetben teljesen megbízható. Mindazonáltal orientáló vizsgálatra a mindennapokban jól használható, és a világon mindenütt elterjedt.

Az optikai nyomkutató eszközök közé tartozik a RUVIS készülék is, amely a visszavert ultraviola sugárzás segítségével alkot képet és teszi láthatóvá a helyszínen az ujjnyomokat. Előnye ugyanaz, mint a többi eszköz esetében, hogy fizikai vagy kémiai

¹⁶ Illár Sándor (szerk.) *Krimináltechnika I.* Rejtjel Kiadó, Budapest, 1996, 168. o.

¹⁷ V. ö. <http://www.sirchie.com/forensics/alternate-light-sources.html>; <http://www.bvda.com/en/polilight> (Lépté: 2017. november 12.)

nyomkutatás nélkül jeleníti meg az elváltozásokat, amelyek a képi dokumentálás után a hordozó felület fajtájától függően egyéb eljárások alkalmazása után cellux segítségével, megmintázással vagy eredetben rögzíthetők. Az eszköz különlegessége mégis abban rejlik, hogy kamera segítségével fényképfelvételen könnyedén rögzíthető az előhívott daktiloszkópiai nyomtöredék. A készülék korlátját jelenti, hogy csak ujjnyomok kutatására alkalmas, míg a többi eszköz más anyagmaradvány és nyom felkutatására is használható, valamint, hogy két embernek kell használnia, ugyanis a kutatás közben a felületet UV-fénnyel kell megvilágítani, ezt pedig egy ember nem tudja elvégezni nagy felületen, és gyorsan. Továbbá közvetlen napfényben a készüléket nem lehet használni, árnyékolni szükséges, valamint tapasztalataink szerint nem sikerült értékelhető képet alkotni a nyers fa, szövetes, kárpitos felületek esetén, valamint egyes érdes felületű, sötét színű műanyag tárgyakon. Az UV lámpák használatának megkezdése előtt mindenképpen el kell végezni a látható biológiai anyagmaradványok mintavételezését, ugyanis az UV-fény a sejtmagot károsítja. Így aztán amennyiben a RUVIS alkalmazása közben olyan - azonosításra láthatóan alkalmatlan - daktiloszkópiai nyomot találnak, amelyből biológiai mintavételezés lehetséges, azt azonnal el kell végezni.

A termikus nyomok létezését minden hallgató megtanulja a traszológiáról szóló fejezetben az egyetemen. Gyakorlati jelentőségükről azonban kevés szó esik. A ma már könnyen beszerezhető, és még egyszerűbben használható hőkamerával ezek jól kimutathatóak és rögzíthetők. A Központi Technikai Osztály eszköztárában található FLIR hőkamera egyszerre két felvételt készít (egy hőkamerást és egy hagyományos jpg-t), így az eredmény gyorsan ellenőrizhető. Használata ajánlott halottszemle során, ahol a holttest és környezetének mérése gyorsan elvégezhető és jól dokumentálható. A szemle során, ha kutatásra kerül sor, és indokolt például a falban futó vezetékek vizsgálata, szintén segítséget jelenthet. A felderítés során figyeléskor például a megfigyelt személy egy házba becsenget, és arra vagyunk kíváncsiak, melyik csengőt nyomta meg, akkor a csengetés után a hőkamerával még percekig megállapítható, melyik gombhoz ért hozzá. Elfogáskor is hasznos lehet, ha az a kérdés hogy a behatolás pillanatában ki hol állt és ült, mivel az ember termikus nyoma még percekig dokumentálható a széken és a padlózatán is. Egy emberölési ügyben, ahol az elkövető fel akarta gyűjteni a sértett házát, a tűzvizsgáló nélkül úgy találtuk meg és bizonyítottuk a tűz keletkezésének pontos helyét, hogy a hőkamera megmutatta az adott felületen a hőkülönbséget (a tűzvizsgáló később természetesen megvizsgálta a helyszínt), amely információ akkor nagy segítségünkre volt.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az itt felsorolt eszközök igénybevétele mindkét szervnek hasznára van. A központi technikai egység állománya gyakorol, tapasztalatot gyűjt ahhoz, hogy ha indokolt, akkor a modern technikai eszközök a megyei szerv eszköztárában is megjelenhessenek. Az igénybevevő megyei technikai egység pedig a tevékenység során megismerkedhet a legmodernebb krimináltechnikai eszközökkel. Az új technikai eszközök mellett azonban ugyanilyen fontos, hogy legyen alaposan előkészített, *szakmailag és jogilag megvizsgált eljárásrend*, de meg kell jegyezni, hogy legalább ennyire fontos a központi egység munkatársainak részéről az *eszközök korlátainak ismerete* is. Ugyanis éppen akkora hiba a meglévő csúcstechnikai eszközparkot nem használni akkor, ha arra szükség lenne, mint az egyes eszközök képességeit túlbecsülni.

Az eljárásrendek kidolgozásában és implementálásában a jövőben együtt kell dolgoznia a Nemzeti Szakértői és Kutatóközpontban található Helyszínelő Módszertani

és Koordinációs Csoportnak és a Nemzeti Nyomozó Iroda Bűnügyi Technikai Főosztályának. Előbbi feladata a protokollok szabatos kidolgozása,¹⁸ utóbbié pedig az eszközök beszerzése, kipróbálása a központi technikai egység keretein belül, valamint a megalkotott eljárásrendek bevezetése és számonkérése a szakirányító rendszeren keresztül.

¹⁸ „(...) közreműködik a bűnügyi technikai tevékenység tudományos megalapozásában, ennek érdekében eljárási és módszertani javaslatokat dolgoz ki” 350/2016. (XI. 18.) Korm. rendelet a Nemzeti Szakértői és Kutató Központról6. § (2) bekezdésének d) pontja

dr. Kelemen Roland¹⁹

Az első magyar Katonai Bünvádi Perrendtartás rendszere (1912. évi XXXIII. törvénycikk)

„A katonai büntetőjog legfontosabb célja és elméleti indoka már történeti fejlődésének kezdeti szakaszában megfigyelhető. A katonai szabályok betartására a hadban álló vagy a harcra készülő katonai alakulatoknál, a fegyelem megszilárdítása és fenntartása érdekében volt, és van napjainkban is szükség.”²⁰

A dualizmus magyar katonai büntetőjogának ünnepnapjaként tekinthetünk mind 1912. július 15-ére, – vagyis a törvény a bünvádi perrendtartások kihirdetésének napjára – mind pedig 1914. július 1-jére, a törvény²¹ hatálybaléptetésének napjára.²² Az 1900-as évek első évtizedének végére égetően szükségképpen vált egy új, modern eljárási elveken nyugvó katonai büntető perrendtartás megalkotása. E kérdés már a kiegyezéstől állandó témája volt a magyar közéletnek és törvényhozásnak, azonban az egyes javaslatok soha nem jutottak el a törvényhozás szintjére. Ennek okán szinte a korszak egészében rendeleti úton valósították meg – alkotmányos határokat feszegetve, olykor átlépve – a szükséges újításokat. „Ezen időszakot követően jelentett politikai és jogfejlődési szempontból is áttörést az 1912. év, melynek folyamán az aktuálisá váló és jelentős viharokat kavarázó véderőtörvények mellett napirendre kerültek a közös hadsereg és a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló törvénytervezetek is.”²³

1. A MODERN KATONAI ELJÁRÁSI KÓDEX ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A korábbi perrendtartást főként elmaradottsága, archaikus szabályanyaga miatt bírálták – ez olvasható ki *Hazai Samu* honvédelmi miniszternek a közös hadsereg bünvádi perrendtartásáról szóló törvényjavaslatához fűzött indokolásából is, ahol így fogalmazott: „kibocsátásának idején a *Mária Terézia*-féle büntető perrendtartás kétségtelenül jelentékeny törvényalkotás volt, amely az akkori jogtudomány követelményeivel gondosan számolt vetett. Időközben azonban a perjogi tudomány jelentékeny haladást tett... Az eljárásnak a XVIII. században fennállott alapelvei nem felelnek meg többé mai jogi felfogásunknak. Kétségbe nem vonható tényként kell tehát elismerni, hogy

¹⁹ A szerző a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar KVI Honvédelmi Jogi és Igazgatási Tanszék tudományos segédmunkatársa.

²⁰ Hautzinger Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana*. AndAnn, Pécs, 2010, 11. o.

²¹ A m. kir. honvédelmi miniszter 1914. évi 7.871. ein. 15/a. számú rendelete; a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. életbelépése napjának megállapításáról, MRT., Budapest, 1914, 1229.

²² Katonai büntető eljárásjog területén, látva az azt követő száz év jogalkotását, sajnálatos módon nem csak a dualista katonai büntetőjog ünnepnapjaként tekinthetünk ezekre a dátumokra, hanem az egyetemes magyar katonai perjog esetében is.

²³ Farkas Ádám: *Árnyékból a fénybe – Adalékok a magyar honvéd katonai büntető törvény a büntettekről és vétségekről*, in Farkas Ádám: *Válogatás a modern magyar honvéd katonai büntető jogtörténete forrásai-ból*. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság-Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Budapest-Győr, 2014, 44. o.

a Mária Terézia-féle büntető perrendtartáson nyugvó katonai büntetőeljárás reformra szorul.”²⁴

A hatályban lévő inkvizitórius eljárásra Gerő Gyula pozitívként azt mondta, hogy „ennek az eljárásnak tagadhatatlanul egy nagy előnye van s ez: a gyorsaság....”²⁵ A gyakorlatban azonban ez az elvi síkon megjelenő gyorsaság már nem volt tetten érhető, amit igazolt Szentirmay Ödön tartalékos hadbíró írása is, melyben kifejtette, hogy a „... régi katonai büntető perrendtartás szerint minden egyes ügynek elintézése legyen az oly kicsiny ügy is, amelyekből a polgári bíróság naponta 15-20 ügyet is letárgyal és befejez, heteket és amint egy kissé bonyolultabb az ügy, hónapokat vesz igénybe.”²⁶ Pedig Gerő Gyula is úgy fogalmazott, hogy a „katonai bünvádi eljárásnak különösen gyorsnak kell lennie, mert a fegyelem csak úgy tartható fenn, ha a törvény- és szabályellenességet nyomon követi a megtorlás.”²⁷

A reformtörekvés az 1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikkekben öltött testet. Cziáky Ferenc hadbíró szerint a honvéd bünvádi perrendtartás két okból bírt nagy jelentőséggel. „Nemzeti szempontból azért fontos, mert ezzel katonai igazságszolgáltatásunk újból visszatért a nemzeti alapokhoz. Kultúrtörténeti szempontból pedig azért jelentős ez, mert ez az eljárási szabályzat a legmodernebb elvekre építette fel a katonai igazságszolgáltatást.”²⁸

Ennek megfelelően az eljárásokat a nyilvánosság, a szóbeliség és a közvetlenség elvei határozták meg. A vádló, a vizsgáló és az ítéldbíró személye elkülönült. Növuma a kódexnek, hogy nem csak, hogy általánossá tette a védő alkalmazásának lehetőségét, de a törvényben meghatározott esetekben kötelező is volt az alkalmazásuk. A tárgyalások főszabály szerint nyilvánosak voltak. Az ítéleteket a király nevében hozták, és lehetőség volt ellenük perorvoslattal élni.

Ellentmondásos, hogy a jogszabály hatályba lépését követően még úgy kellett ítélnie egy akkor modern elveken nyugvó perrendtartás szerint eljáró hadbírónak, hogy a büntetés kiszabásánál egy középkori jellegű anyagi kódexet kellett alkalmaznia, amely a büntetés lényegét még a megtorlásban látta. Ezzel egy nehezen kezelhető, csak katonai személy által megoldható helyzet jött létre. Hiszen ahhoz, hogy olyan döntést tudjon hozni, ami jogilag megalapozott, és teljesíti a modern társadalom és hadsereg érdekeinek elvárásait is, ahhoz ismernie kellett a haderő működését, egy-egy ítéletnek a várható következményeit. Ez az állapot lényegében 1931-ig, az új katonai büntető törvénykönyv (1930:2 tc.) hatályba lépéséig állt fenn, amely „... esetén már legalább részben prevencióról lehet beszélni, hiszen a büntetési tételek a szükséges szigor megtartása mellett ésszerűsödtek és közeledtek a polgári büntetőjog elvárás rendszeréhez és elveihez.”²⁹

A két perrendtartás – a közös hadsereg és a honvédség katonai bünvádi perrendtartása – lényegében megegyezett, s mint a Honvéd Katonai büntető perrendtartás (továbbiakban: HKbp.) indoklása is rámutatott, a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló törvény a közös hadseregre vonatkozó szabályoktól „... csak annyiban tér el, amennyiben tárgyi okok, főleg szervezeti különbségek szükségessé

²⁴ Indoklás a közös haderő katonai bünvádi perrendtartásának törvényjavaslatához, in *Képviselőházi irományok*, 1910. X. kötet, 278. számú iromány, 311. o.

²⁵ Gerő Gyula: *Katonai bíráskodásunk reformja – A katonai bünvádi perrendtartásról szóló törvényjavaslatok ismertetése*, in *Magyar Katonai Közlöny*, 1911/2. szám, 471. o.

²⁶ Szentirmay Ödön: *Államjogi sérelem a katonai büntető bíróságok hatáskörének megállapításánál II.*, in *Jogtudományi közlöny* 1911/30. szám, 260. o.

²⁷ Gerő: *i. m.* (1911), 3. o.

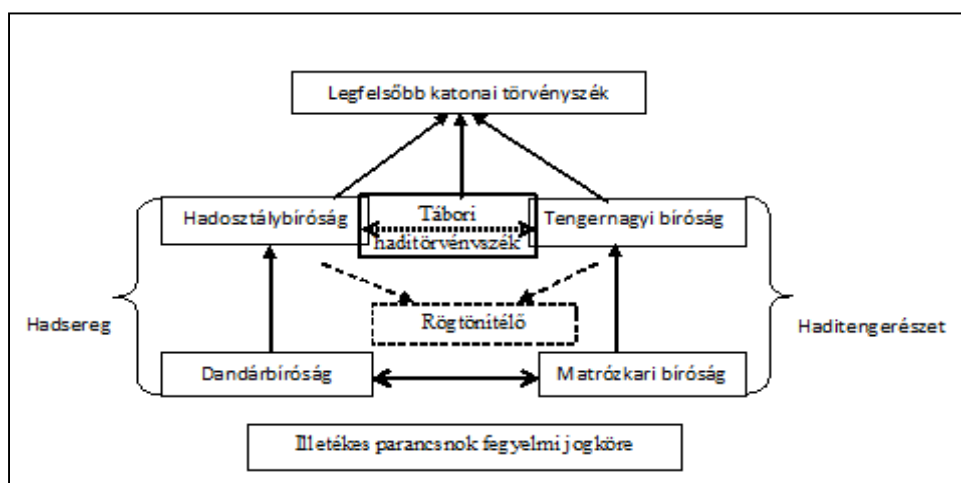
²⁸ Cziáky Ferenc: *Katonai igazságszolgáltatásunk történeti fejlődése*, in *Magyar Katonai Szemle* 1940/1. szám, 204. o.

²⁹ Farkas: *i. m.* (2014), 120. o.

tették.”³⁰ Mivel a honvédség a véderőtörvény szerint „háború idejében a közös haderő támogatására”³¹ volt hivatva, ennek okán elképzelhetetlen lett volna, hogy rá alapjaitban eltérő katonai bünvádi eljárási szabályokat alkossanak meg. Eltérést jelentett azonban a közös haderőnél a kettős szervezet, hiszen a törvény elhatárolta a hadsereg és a haditengerészet igazságszolgáltatási szerveit.

Mindkét haderőrésznél a különálló fórumrendszerek kétfokúak voltak. Ezek a hadseregnél dandárbíróságokra és hadosztálybíróságokra, a haditengerészetnél matrőzkari bíróságokra és tengernagyi bíróságokra oszlottak. A törvény mind a hadsereg bíróságai, mind pedig a haditengerészet bíróságai esetében megengedte, hogy a vele párhuzamba rendelt bíróság fórumaként eljárjon, amennyiben „...a haditengerészet valamelyik illetékes parancsnoka büntetőjogi tekintetben hozzájuk van utalva. Ugyanez áll viszont.”³² A legfelső bírói fórum azonban mindkét szervezet számára közös volt, a Legfelsőbb Katonai Törvényszék. Külön eljárásként említi a törvény a rögtönítélő bíróságokat, és különbíróságként a hadrakelt seregnél felállítandó tábori haditörvényszékeket. Itt ugyanakkor rögzíteni kell, hogy a honvédség – normál jogrendszerben – ettől a szervezetrendszerétől elkülönült még a legfelsőbb szinten is.³³

Az egyes bíróságokra vonatkozó szabályokat a honvédségre vonatkozó perrendtartás bemutatása során vázolom fel, mivel a rájuk vonatkozó előírások a fent kifejtett okokból nem mutatnak lényegi eltéréseket, viszont a későbbi módosítások már csak arra a szervezetre vonatkoznak.

Közös hadsereg bünvádi eljárásnak szervezetrendszere az 1912:32 tc. alapján³⁴

2. A Honvéd Katonai bünvádi perrendtartás hatálya

Szilágyi Arthur megfogalmazása szerint „a büntetőbíróvási illetékesség szorosan közjogi alapon gyökerezik, annak fogalmi köre feltételezi a törvényes hatáskört, és jelenti a bírói hatalom gyakorlásának valamely konkrét ügyre vonatkozó törvényes jogosítványát, minél fogva egyrészt kötelezi a bíróságot arra, hogy az ügyben eljárjon,

³⁰ A honvéd katonai bünvádi perrendtartás miniszteri indokolása, in *Képviselőházi irományok*, 1910. X. kötet, 279. számú iromány, 588. o.

³¹ A véderőről szóló 1912. évi XXX. törvénycikk 4. §.

³² A közös haderő katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. törvénycikk 50., 54. §.

³³ A honvédségről szóló 1912. évi XXXI. törvénycikk.

³⁴ Forrás: a szerző saját szerkesztése.

másrészről kötelezi a terheltet, hogy ez magát a bíróság hatalmának alávesse és egyúttal jogot ad neki arra, hogy őt amaz ügy miatt más bíróság felelősségre ne vonhassa. A katonák büntetendő cselekményeinek törvényes bírósága polgári büntetőbíróság nem lehet és így azok törvényes bírósága nálunk csak úgy mint Európa minden más államában külön, kivételes, bajtársakból álló katonai bíróság. Ezt kívánja a katonai rend, egység és fegyelem fenntartása és megőrzése.”³⁵

A jogalkotó a korábbi szabályozásnál jóval pontosabb és cizelláltabb szabályozásra törekedett az eljárási kódex személyi és tárgyi hatályának meghatározása során.

A honvéd büntetőbíráskodás hatálya alatt álltak bármely bűncselekmény elkövetése miatt (kivéve a jövedéki kihágásokat): (1) a honvédség és a csendőrség tényleges állományú egyénei, kivéve azok, akik tartós vagy próbaszolgálatot teljesítettek a közös haderőnél; (2) a többi tényleges katonai egyén, akik a honvédségnél, a népfelkelésnél vagy a csendőrségnél szolgálatban álltak, vagy próbaszolgálatot teljesítettek; (3) a népfelkelés behívott egyénei, kivéve akit a közös haderőnél alkalmaztak; (4) rangosztályba sorozott nem tényleges állományú egyének; (5) a honvédségnek, a népfelkelésnek és a csendőrségnek azok a rokkantjai, akik katonai rokkantházakban voltak elhelyezve; (6) mindazok, akik a honvédségnél ellenük indított bűnvádi eljárás folytán előzetes letartóztatásban vagy vizsgálati fogságban voltak, vagy valamely szabadságvesztés büntetést honvéd fogházban töltöttek; (7) a honvédségnek, a népfelkelésnek és a csendőrségnek állományában megmaradt azon egyének, akikkel szemben a honvéd bíróság által kiszabott büntetést polgári büntetés végrehajtási épületben hajtottak végre; (8) a szökevények, akik eltávozásuk idejében honvéd büntető bíráskodás alatt álltak; (9) mindazok, akik mozgósított vagy olyan honvéd- vagy népfelkelő csapatok (parancsnokságok) kíséretéhez tartoztak, amelyek a Monarchián kívül tartózkodtak; (10) a honvéd vagy népfelkelő csapatok vagy parancsnokságok, avagy a csendőrség őrizete alá helyezett hadifoglyok és túsók.³⁶

A törvény elfogadását követően hirdették ki Magyarországon az első és második hági konferencián elfogadott egyezményeket, amely hadifoglyok tekintetében különleges követelményeket tartalmazott. E szerint a hadifogollyal szemben azon állam jogszabályait, szabályzatait kellett alkalmazni, amely fogságban tartotta, és vele szemben fegyelemsértő cselekményeiért is ezen állam fenytő szabályzatát kellett alkalmazni. Hadifogollyal egyező státuszúnak ismerték el a hadsereget kísérő, de ahhoz közvetlenül nem tartozó egyéneket – újságírókat, szállítót, markotányost³⁷ – amennyiben a kísért hadsereg katonai hatóságának igazolványával rendelkeztek.³⁸

Szintén katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoztak (1) a honvédség nem tényleges egyénei és (2) a népfelkelés behívott egyénei – amennyiben nem bocsátották őket a közös haderő kötelékébe – a behívó parancs iránt tanúsított engedetlenség büntette vagy vétsége, vagy ilyen engedetlenséggel elkövetett súlyosabb bűncselekmény elkövetése miatt, továbbá a honvédség nem tényleges egyénei által ellenőrzési szemlén/utószemlén vagy tiszti bemutatás/utóbemutatás alatt elkövetett minden katonai bűncselekménye miatt. Ezen kívül (3) mind a honvédség, mind a csendőrség nem tényleges tisztjei és hasonló jogállású egyénei a katonai bűncselekmények miatt, a katonai alá- fölérendeltségi viszony ellen elkövetett kihágásaik miatt, amelyeket

³⁵ Szilágyi Arthur Károly: *A katonai bíróságok hatásköre*, in: *Jogtudományi Közlöny*, 1914/35. szám, 366. o.

³⁶ A honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk (továbbiakban HKbp.) 11. §.

³⁷ A markotányos olyan vándorkereskedő, aki a mozgósított hadsereget követi, hogy olyan élelmiszereket vagy más tárgyakat juttasson a katonáknak, amelyekről a katonai élelmezés nem gondoskodik.

³⁸ Az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában megalkotott 1913. évi XLIII. törvénycikk, IV. Egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól, Egyezmény melléklete szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól, II. fejezet A hadifoglyokról 6-12. cikk.

egyenruhában követtek el, valamint olyan cselekményeik miatt, amelyeket az eljáró katonai bíróságokkal, katonai parancsnokságokkal és közegekkel szemben hivatalos eljárás alatt egyenruhában követtek el.³⁹

A törvény szűk körben szintén engedélyezett eljárást polgári személyek ellen is, azonban a korábbiakhoz képest esetkörét pontosabban határozta meg, de továbbra is tartalmazott gumiszabályokat a joganyag. A kormány rendelkezhetett a civilek katonai bíróságok alá helyezését mozgósítás vagy háború tartama, vagy háború kitörésének közvetlen veszélye esetén jogosulatlan toborzás, esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére csábítás vagy segítségnyújtás, kémkedés és az ellenségkel való más egyetértés büntette, vagy a fegyveres erőnek vagy szövetséges csapatainak hátrányt vagy ellenségnek előnyt okozó egyéb cselekmény miatt, valamint katonai behívó parancs iránti engedetlenségre csábítás vagy ilyen cselekmények útján elkövetett szigorúbban megtorlandó bűncselekmények miatt. A rendeletben meg kellett jelölni kezdetének napját, lehetőség volt arra, hogy csak meghatározott területen és csak meghatározott bűncselekmények tekintetében engedélyezzék a polgári személyek katonai bünvádi eljárás alá helyezését. Amennyiben ez a rendelkezés Horvát-Szlavónország területére is kiterjedt, akkor a horvát-szlavón-dalmát bán egyetértésével közösen kellett kiadni a rendeletet. A hatályon kívül helyezésre ugyanezen szabályok vonatkoztak.⁴⁰

A kódex kivette a katonai bünvádi perrendtartás hatálya alól a királyi ház tagjait, valamint – követve a nemzetközi jog írott és íratlan szabályait – azokat a személyeket, akiket a nemzetközi jog alapján területen kívüliség vagy személyes mentesség illetett meg.⁴¹

A honvéd büntetőbíráskodás hatálya csak azokra a bűncselekményekre terjedt ki, amelyeket az azt megalapító jogviszony tartama alatt követtek el – vagyis a honvédségnél, a csendőrségnél teljesített tényleges szolgálat megkezdése (bemutatás) előtt, tartalékosnak, póttartalékosnak és népfelkelőnek behívást követően megkezdett szolgálattétel (bemutatás) előtt elkövetett bűncselekményére nem terjedt ki, kivéve, ha ezen cselekmény miatt a jogviszony keletkezéséig nyomozó eljárást vagy vádemelést nem rendeltek el.⁴² Ez utóbbi rendelkezéssel orvosolta a korábbi szabályozás bizonytalanságát a jogalkotó, ami – mint azt korábban felvázoltam – abból adódott, hogy nem határozta meg, mit ért „polgári bíróság eljárása” alatt. A Legfelsőbb Honvéd Főtörvényszék tovább pontosította a szabályozást, ugyanis döntvénye szerint „oly bűncselekmény elbírálására, amelynek elkövetését tettes a polgári életben kezdte meg, de a tényleges honvédségi szolgálat alatt fejezte be:”⁴³ a honvéd büntetőbíráóság illetékes.”⁴⁴

Ilyen garanciális jellegű döntvénynek tekinthető a bemutató szemlék pontosítása is, véleményük szerint ugyanis „a népfelkelési bemutató szemlékre (utóbbemutató szemlékre) való idézés behívásnak tekintendő. Amennyiben a népfelkelési bemutató szemle (utóbbemutató szemle) a tényleges szolgálati kötelezettség megkezdésének

³⁹ HKbp. 13. §.

⁴⁰ HKbp. 14. §.

⁴¹ HKbp. 15. §.

⁴² HKbp. 12. §.

⁴³ Ezzel választ adva Szentirmay Ödönnek is, aki Jogtudományi Közönyben a törvénnyel kapcsolatos fejtegetésében hívta fel a figyelmet ezen anomáliára. – Szentirmay Ödön: *Államjogi sérelem a katonai büntetőbíráóságok hatáskörének megállapításánál II.*, in: *Jogtudományi Közöny*, 1911/30. szám, 259-261. o.

⁴⁴ 12. sz. döntvény (Kelt 1916 január hó 7-én a P. 278/15. számú ügyben.), in Apáthy Jenő: *A m. kir. legfelsőbb honvéd főtörvényszék döntvényei – Figyelemmel a cs. és kir. legfelsőbb katonai és cs. kir. legfelsőbb Landwehr törvényszék gyakorlatára I. kötet*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1918, 47. o.

időpontjával összeesik, úgy a bemutató szemléről (utóbbemutató szemléről) való, 8 napon túlterjedő, nem véletlen elmaradás büntettet képez.”⁴⁵

Szintén a jogviszony fennállásának meghatározásához adott mankót az a döntvény, amely rögzítette, hogy „az általános mozgósítási parancssal, tényleges katonai szolgálatra behívott, s bevonult, majd a mozgósítási viszony tartama alatt, bármi címen, a tényleges szolgálat alól ideiglenesen felmentett hadköteles egyének, a felmentési jogcím megszűnése esetén, kötelesek – újabb behívási parancs bevárása nélkül – újra bevonulni csapattestükhöz.”⁴⁶

Közönséges büntettek esetében a honvéd büntető bíraskodás hatálya megszűnt az azt megalapozó jogviszony megszűntével, amennyiben annak időpontjáig a tényvázlat elkészítésére jogosult parancsnokság vagy helyi hatóság, az illetékes parancsnok vagy illetékes bíróság a bűnvádi eljárás előkészítése vagy megindítása felől nem intézkedett.

Katonai bűncselekmény esetén akkor került ki a honvéd bíróságok hatásköre alól, ha a fenti intézkedéseket a jogviszony megszűnését követő egy éven belül nem fogantatosították.⁴⁷

Abban az esetben, ha a terhelt több bűncselekményt követett el, és ezek egy része honvéd, más része hadseregi vagy polgári büntetőbíraskodás alá tartozott, akkor mindegyik bíróság önállóan járt el, a büntetés kiszabása során azonban figyelembe kellett venni a korábban hozott ítéletben kiszabott büntetéseket. Halálbüntetéssel vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény elkövetése esetén ennek ügyét kellett korábban lefolytatni.⁴⁸

Polgári bíróságok és katonai parancsnokok közötti hatásköri vitában a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék döntött.⁴⁹ Döntvényében rendezni kívánta azt, hogy közigazgatási hatóságok és a katonai bíróságok közötti hatásköri összeütközés nem volt lehetséges, ugyanis „a közigazgatási hatóságok, a Kbp. 40. §-a szempontjából akkor sem tekinthetők polgári büntetőbíróságoknak, ha mint rendőri büntetőbíróságok járnak el.”⁵⁰

A Legfelsőbb Honvéd Főtörvényszék döntvényeivel próbált irányt mutatni a vegyesnek mondható ügykörökben is. Ennek keretében 9. számú döntvényében kimondta, hogy „eszmei bűnhalmazat esetén, illetőleg oly esetben, amidőn egy és ugyanazon cselekmény által több, részint honvéd, részint a polgári büntetőbíraskodás körébe eső bűncselekmény valósíttatik meg, csakis a honvédbíróságok vannak a büntetőbíraskodás gyakorlására hivatva, még abban az esetben is, ha mindjárt az egyébként polgári büntető bíraskodás körébe tartozó bűncselekmény nem is volna szigorúbban megtorlandó, mint a honvéd büntető bíraskodás alá eső bűncselekmény.”⁵¹

Azon esetkörben, ha katonai bíróság járt el polgári személy felett a HKbp. 14. §-a alapján, és a vád elejtésének kötelező esete állt fent, amely alapján a katonai bíróság a vádlottat felmentette, a Honvéd Főtörvényszék döntvénye szerint „ha ilyen bűnügyben a vád elejtetik, a hadi törvényszék nem határozhat abban a kérdésben, vajjon az ügy a polgári büntetőbírósághoz átteendő-e vagy sem, hanem köteles a vádelejtés-

⁴⁵ 15. sz. döntvény (Kelt 1916. március 17-én a P. 359/15. számú ügyben.), in Apáthy: *i. m.* (1918), 54. o.

⁴⁶ 18. sz. döntvény (Kelt 1916. november 24-én a P. 337/16. sz. ügyben.), in Apáthy: *i. m.* (1918), 1918, 74. o.

⁴⁷ HKbp. 16. §.

⁴⁸ HKbp. 17. §.

⁴⁹ HKbp. 40. §.

⁵⁰ 22. sz. döntvény (Kelt 1916. december 19-én a P. 348/1916. számú ügyben.), in Apáthy: *i. m.* (1918), 47. o.

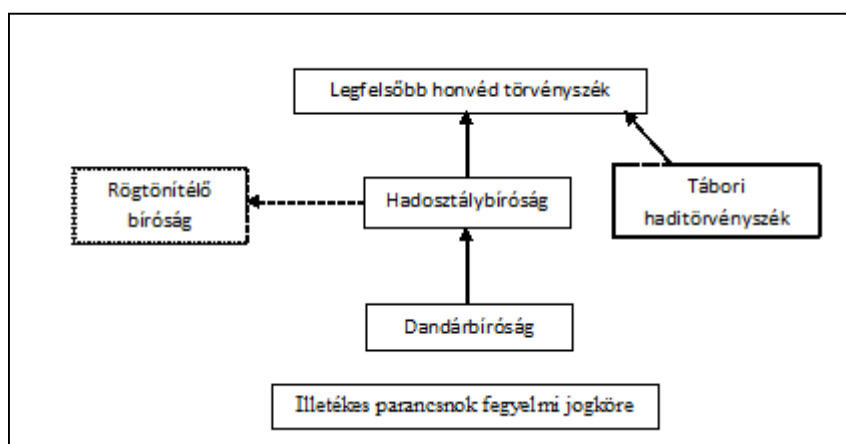
⁵¹ 9. sz. döntvény (Kelt 1915. évi november 5-én a P. 124/15. számú ügyben.), in Apáthy: *i. m.* (1918), 35. o.

nek pusztán formai okából, vádlottat a vád alól felmenteni. Vádlottnak, vádelejtés folytán, a vád alól történt felmentése nem gátolja a polgári vádhatóságot abban, hogy ott, ahol a vádlott csak egyes bűncselekmények miatt áll katonai büntető bíraskodás alatt, vádlott bűnvádi üldözése iránt, saját hatáskörében intézkedjék.”⁵² A döntvény alapján tehát a haditörvényszék ilyen döntése a polgári bíróságokat nem kötötte.

A HKbp. személyi hatályának meghatározása során a jogalkotó törekedett a precíz, pontos meghatározásra, követte a korszak nemzetközi jogi elvárásait, a gyakorlatban felmerülő problémákban pedig a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék döntvényeivel próbált irányt mutatni a haditörvényszékeknek.

3. A HKBP. ELJÁRÁSA ÉS SZERVEZETRENDSZERE

A HKbp. által felállított igazságszolgáltatási rendszert három részre lehetett osztani, (1) az általános rendszere vagy az ún. békebeli rendszerre, (2) a rögtönítélő bíraskodásra vonatkozó szabályokra, mint külön eljárásra és (3) a hadrakelt seregeknél folytatott törvénykezésre, mint különleges fórumra.⁵³ Az előzőekhez képest a statáriális bíraskodás kiemelt külön szabályozását indokolta annak speciális jellege, vagyis polgári eljáráshoz képest jelentősebb alapjog korlátozás, valamint, annak ténye, hogy ilyen eljárás során főszabály szerint csak halálbüntetést lehetett kiszabni.

A honvédség katonai bűnvádi eljárásnak szervezetrendszere az 1912:33 tc. alapján⁵⁴

⁵² 23. sz. döntvény (Kelt 1917 január hó 15-én P. 344/16. számú ügyben.), in Apáthy: *i. m.* (1918), 94-95. o.

⁵³ A korszak fórumainak ismertetéséhez tartozik a lakbérleti bizottság rövid bemutatása, amely se katonai, se bűnvádi fórum nem volt, azonban ahogy alapító rendelete fogalmazott, hatásköre kiterjedt „... a katonai szolgálatot teljesítő, vagy ily egyénnel egy tekintet alá eső bérlő hátralékos bértartozásának törlesztésére megszabott határidő meghosszabbítása, vagy a bérlőt a bértartozás tekintetében megillető halasztás (moratórium) megszüntetésének kérdésére” és „... katonai szolgálatot teljesítő, vagy ilyen egyénnel egy tekintet alá eső bérlőt megillető kedvezményeknek a hozzátartozókra kiterjesztésre. (A m. kir. igazságügyminiszter és a m. kir. belügyminiszter 1917. évi 8.133. I. M. számú rendelete, a lakbérleti bizottságokról és eljárásuk szabályozásáról, 1.§ 2-3. bekezdés, MRT., Budapest, 1917, 513-518. o.) A bizottságok a járásbírószágok mellett működtek. Eljárása során katona személyek ügyeiben polgári személyek döntöttek. A bizottság végzéssel hozott határozatot, amely ellen nem volt helye jogorvoslatnak.

⁵⁴ Forrás: a szerző saját szerkesztése.

A jogalkotó az egyes eljárásban résztvevő személyekre – hadbíró, bírói működésre hivatott egyéb személy, jegyzőkönyvvezető,⁵⁵ vádló és illetékes parancsnok – vonatkozó kizárási szabályokkal kívánta biztosítani az eljárás pártatlanságát. A kódex abszolút és relatív kizárási okokat is ismert, de nem alkalmazott kizárást a teljes bíróságra nézve, még akkor sem, ha elnökével kapcsolatban kizárási ok állt fent – azonban azt fontos látni, hogy e rendszert alkalmazta ekkor a polgári bünvádi perrendtartás is.

Az abszolút kizárási okok a törvény alapján két nagy csoportra különíthetők el: azokra az okokra, amelyek a fentebb felsorolt valamennyi személyre kiterjedtek, valamint azokra, amelyek kizárólag a hadbírókat érintették.

A fentebb felsorolt egyének nem működhetek közre az eljárásban, ha (1) az elkövetett bűncselekménynek a sértettjei; (2) a terhelt vagy a sértett egyén jegyesük, házastársuk vagy volt házastársuk, továbbá (3) terhelt, sértett, illetékes parancsnok, magánpanaszos vagy védő egyenes ágbeli rokona, sógora (házasság megszűnése után is), unokatestvére, vagy még közelebbi rokona vagy ugyan ilyen fokú sógora; (4) előző pontban meghatározott személyekkel gyámsági, gondnoksági, nevelőszülői vagy örökbefogadói viszonyban állt; valamint (5) az ügy tárgyát képező bűncselekménynek szolgálati eljárásán kívül volt a tanúja; (6) ügyben tanúként vagy szakértőként hallgatták ki.

Hadbíróként nem működhetett közre, (7) aki az ügyben, mint illetékes parancsnok, feljelentő, védő, vádló közreműködött, vagy a tényvázlatot szerkesztette – a szabályt megfelelően kellett alkalmazni a vádlóra és az illetékes parancsnokra is.⁵⁶

Hadbíróként nem vehetett részt az ügy elbírálásában, aki vizsgálóbíróként járt el, továbbá aki a perorvoslással megtámadott határozat meghozatalában részt vett. Nem járhatott el az ügyben, mint előadó, elnök vagy tárgyalásvezető az, aki az ügyben korábban eljáró alsóbíróságnál eljáró vizsgálóbíróval, tárgyalásvezetővel vagy elnökkel a fentebb ismertetett abszolút kizárási okok 3-4 pontja szerinti személyes kapcsolatban állt.⁵⁷

Relatív kizárási okot vádló és terhelt terjeszthetett elő hadbíróval szemben abban az esetben, ha az eljáró hadbírónak teljes elfogulatlansága iránt kétséget támasztottak.⁵⁸

Vizsgálóbíró mellőzésének tárgyában a bíróságvezető határozott, amennyiben az indítványt a vádló tette, és ehhez a bíróságvezető nem járult hozzá, vagy maga a bíróságvezető teljesítette a nyomozást, ebben az esetben felsőbb bíróság hozott határozatot. A vizsgálóbíróval kapcsolatos eme szabályozás az előképe a teljes bíróságra vonatkozó kizárási szabályok későbbi alkalmazásának. Ítéldbíróság tagjának kizárása kérdésében az illetékes bíróság hozott határozatot.⁵⁹

A korábbi eljárási szabályok a katonai bünvádi eljárásban széles hatáskört biztosítottak a bírói felsőbbbségi joggal bíró parancsnoknak. Az új kódex szintén mentett át hatásköröket ebből a felsőbbbségi jogból, amelyet új terminussal ekkortól már az illetékes parancsnok jogkörének neveztek. A korábbihoz képest jóval korlátozottabbak voltak az átmentett hatáskörök, amely nyilván adódott abból is, hogy a katonai bünvádi eljárást próbálták közelíteni a modern, jogállami polgári bünvádi szabályokhoz. A katonai körök és néhol a katonai jogviszony sajátos volta okán – ahogy a megalkotásának bemutatása során ismertetésre került – megszűntetni nem lehetett teljesen

⁵⁵ A kizárási szabályok ismertetése során a továbbiakban a hadbíró, bírói működésre hivatott egyéb személy és jegyzőkönyvvezető egyénre közösen a hadbíró elnevezést alkalmazom.

⁵⁶ HKbp. 109-110., 112., 119. §.

⁵⁷ HKbp. 111. §.

⁵⁸ HKbp. 115. §.

⁵⁹ HKbp. 116-118. §.

eme jogkörcsoportot. Az illetékes parancsnok jogosultságai voltak: (1) az eljárás megindítása; (2) az eljárás törvényben meghatározott eseteiben fegyelmi útra terelése; (3) terhelt szabadságelvonása vagy szabadságra engedése; (4) bíróság határozatára a megerősítési záradék felvitele; (5) kegyelmezés joga halálbüntetés, rögtönítélő és hadrakelt fórumok esetében. Garanciális jellegű szabályok voltak, hogy az illetékes parancsnok a főtárgyaláson nem vehetett részt,⁶⁰ továbbá intézkedéseivel szemben felfolyamodásnak volt lehetősége.⁶¹

Az illetékes parancsnokot a király jelölte ki tábornok és ötödik rangosztály, vagy annál magasabb rangú katonai személyek közül. Akadályoztatása esetén jogkörének helyettese ezen jogkörben is eljárhatott.⁶² A törvény taxatívén meghatározta, kit tekintett illetékes parancsnoknak: (1) a dandárbírók esetében a honvéd dandárparancsnokot, míg (2) a hadosztálybíróknál (a) a honvéd hadosztályparancsnokot, (b) a honvéd kerületi parancsnokot vagy (c) a honvédség főparancsnokát.⁶³ Az 1914-ben kelt rendelet szerint a dandárparancsnokkal azonos illetékes parancsnoki jogosultságok illették a magyar királyi darabonttestőrség lakparancsnokát a darabonttestőrség tagjai felett, valamint a magyar királyi csendőrkerületi (horvát-szlavón csendőr) parancsnokot csendőr kerületi ügyekben. A hadosztály illetékes parancsnokának jogosultságával megegyező jogkör illette meg a magyar királyi darabonttestőrség parancsnokát a testőrséggel kapcsolatos ügyekben, valamint a magyar szent korona országaihoz tartozó csendőr felügyelőt a magyar csendőrség tisztjei és hasonló állású egyénei felett.⁶⁴

Igy tehát a dandárbírók esetében illetékes parancsnoki jogkört gyakorolhatta a darabont testőrség lakparancsnoka, a 9 csendőrkerület parancsnoka, 4 lovas- és 13 gyalogdandár parancsnok; hadosztálybírók esetében a honvédség főparancsnoka, a 6 honvédkerület parancsnok, a 20. és 40. honvéd gyaloghadosztály parancsnoka, az 5. és 11. honvéd lovashadosztály parancsnoka, a Magyar Királyi Darabonttestőrség parancsnoka és a Magyar Szent Korona országaihoz tartozó csendőrség felügyelője.⁶⁵

„Az új katonai bünvádi perrendtartás abból az irányelvből indul ki, hogy a katonai parancsnoki hatalomnak és a bünvádi üldözés jogának lehetőleg egy kézben kell egyesítve lennie ; ugyanezért a bünvádi üldözés jogát nem a vád tulajdonképpeni képviselőire, vagyis az ügyészekre és ügyészi tisztekre, hanem magasabb állású katonai parancsnokokra bízta, akiket illetékes parancsnokoknak nevez.”⁶⁶ Az illetékes parancsnoknak tehát lehetősége volt fegyelmi útra terelni a terhelt ügyét, azonban a korábbiakhoz képest már csak a törvényben meghatározott esetekben, vagyis olyan vétségek (kihágások) esetén, ahol „... az alkalmazandó büntetési tétel csupán pénz-büntetés vagy oly szabadságvesztésbüntetés, amelynek legnagyobb mértéke hat hónapot, legkisebb mértéke pedig egy hónapot meg nem haladta.”⁶⁷ E jogkör gyakorlásától, a törvény végrehajtási rendelete alapján tartózkodnia kellett, amennyiben „a

⁶⁰ HKbp. 256. §.

⁶¹ HKbp. 322. §.

⁶² HKbp. 30-31. §.

⁶³ HKbp. 27-28. §.

⁶⁴ A m. kir. honvédelmi miniszter 1914. évi 8273/eln/15/s. számú körrendelete; Legf. elhatározás a honvéd dandár és hadosztálybírók felállítására, a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék székhelye és bünvádi üldözési jog adományozása tárgyában, in Farkas Ádám (szerk.): *Válogatás a modern honvéd-katonai büntető jogtörtétele forrásaiból (1867-1945) II. kötet*, 209. o.

⁶⁵ Kimutatás a 1914. évi i 4418/eln. 15/a. számú körrendeletre, in *Rendeleti Közlöny – A magyar kir. honvédség számára*, 1914/28. szám, Melléklet, 2-20. o.

⁶⁶ Németh Alajos: *A katonaiállományú tisztek közreműködése az új katonai bünvádi eljárásban*, in *Magyar Katonai Közlöny*, 1914/5. szám, 430. o.

⁶⁷ HKbp. 2. §.

megtorlás katonai szempontból nem mutatkozott kielégítőnek.”⁶⁸ Olyan eset is lehetséges volt, ahol bár az illetékes parancsnok bűnvádi eljárást kezdeményezett, azonban a bíróság szerint a terhelt csak fegyelmi kihágást követett el, ekkor a „vádlatot a Kbp. 306. §-ának 4. pontjában első helyen felemlített okból, vagyis azon az alapon kell felmentenie a vád alól, hogy a vád alapjául szolgáló tett nem büntetendő cselekmény és egyúttal, a fennforogni látszó fegyelmi kihágás megfenyítését, az arra illetékes parancsnokra kell bízni.”⁶⁹ A bíróságok az eléjük kerülő olyan ügyekben, amelyben korábban fenytés történt, vizsgálhatták azt, hogy a cselekmény bírói vagy fegyelmi útra tartozott-e, azonban nem vizsgálhatta azt, hogy „a kiszabott fegyelmi fenytés kielégítő-e.”⁷⁰

A fegyelmi fenytő szabályokra vonatkozó normákat továbbra is a szolgálati szabályzat tartalmazta, amely rendelkezéseit nem módosították az új perrendtartás hatályba lépésével, viszont a hadbírák számára külön fegyelmi szabályzatot bocsátottak ki.

A hadbírókra vonatkozó fegyelmi szabályzat bemutatása során csupán az eltéréseket kívánom bemutatni az általánosan alkalmazott fegyelmi szabályzathoz képest. A dolog természete szerint alanya kizárólag hadbíróként beosztott igazságügyi tiszt lehetett. A fegyelmi fenytő hatalom gyakorlására jogosult volt (1) a hadosztálybíróság vezetője a hadosztálybírósághoz és az ennek alárendelt dandárbírószághoz beosztott igazságügyi tisztek felett, valamint (2) a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék fegyelmi tanácsa hadosztálybíróságok vezetői és a Legfelsőbb Honvéd Törvényszékhez beosztott igazságügyi tisztek tekintetében. E feljogosított személyek fegyelmi fenytő hatalma a legmagasabb mértékű volt. A cselekmények elévülési ideje eltérően az általános szabályoktól nem három hónap, hanem egy év volt.⁷¹

A hadosztálybíróság vezetője által gyakorolt fenytő hatalom megegyezett az általános szabályokkal, annyi eltéréssel, hogy a terheltet írásban nyilatkoztatni kellett a vád tárgyára nézve, továbbá a határozatot közölni kellett a terhelttel (akinek erről nyilatkozni kellett), és a Legfelsőbb Honvéd Törvényszékkel.⁷² A legjelentősebb eltérés, hogy a terheltnek lehetősége volt a határozat kézhezvételét követő nyolc napon belül fellebbezni a Legfelsőbb Honvéd Törvényszékhez, amely felfolyamodásnak felfüggesztő hatálya volt a hadosztálybíróság vezetőjének határozatára.⁷³

A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék fegyelmi tanácsa öt tagból állt, egy tanácselnökből és négy tanácsosból. A fegyelmi tanács állandó szervezeti egység volt, amelynek tagjait minden év elején a Törvényszék vezető tanácselnöke jelölte ki, ezzel egyidejűleg az elnökhelyettes és a póttagok megnevezése is megtörtént. Az eljárás során póttagot – megnevezésük sorrendjében – csak kizárás vagy tanácsstag akadályoztatása esetén lehetett alkalmazni.

⁶⁸ A m. kir. honvédelmi miniszternek a cs. és kir. hadügyminiszterrel egyetértve, továbbá a m. kir. igazságügyminiszternek és a m. kir. belügyminiszternek, Horvát-Szlavonországok tekintetében Horvát-Szlavón- és Dalmátországok bánjának 1914 évi 7.734. H. M. eln. szám alatt kibocsátott rendelete; a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. tc. végrehajtásáról, MRT., Budapest és Zágráb, 1914, 1230-1260. o., 2. §-hoz.

⁶⁹ 8. sz. döntvény (Kelt 1915. évi november hó 5-én, P. 234/15. számú ügyben.), in. Apáthy: *i. m.* (1918), 34. o.

⁷⁰ 33. sz. döntvény (Kelt 1917. évi augusztus hó 31-én, a P. 402/1917. számú bűnygyben), in. Apáthy: *i. m.* (1918), 122-123. o.

⁷¹ Fegyelmi fenytő szabályzat a hadbírák gyanánt működő honvéd igazságügyi tisztek számára hivatali vagy kötelességeik megszegésére vonatkozólag, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1914, 1-3. §.

⁷² Fegyelmi fenytő szabályzat a hadbírák gyanánt működő honvéd igazságügyi tisztek számára (1914), 4. §.

⁷³ Fegyelmi fenytő szabályzat a hadbírák gyanánt működő honvéd igazságügyi tisztek számára (1914), 25-27. §.

A fegyelmi tanács tárgyalásai nem voltak nyilvánosak, a terhelt azonban kérhette, hogy szóbeli tárgyalásán három tiszt, mint „bizalmi férfi” jelen lehessen. A terhelt a fegyelmi eljárásban maga által választott védőt vagy kérelme alapján kirendelt védőt vehetett igénybe, aki csak olyan igazságügyi tiszt lehetett, aki az elnöknel nem magasabb, a terheltnél nem alacsonyabb rendfokozatú volt.

Lehetőség volt a tárgyalás mellőzésére, amennyiben a vétkesség kétségen kívül fennforgott, és a szankció csupán egyszerű vagy szigorú megfédés lehetett.

Amennyiben fegyelmi vizsgálatot rendeltek el, ebben az esetben a fegyelmi tanács elnöke vizsgálatvezetőt rendelt ki. A vizsgálatvezetőnek három konjunktív feltételnek kellett megfelelnie: egyfelől nem tartozhatott a fegyelmi tanácshoz, másodsorban nem volt érdekelt az ügyben, harmadsorban pedig a terhelt állomáshelyének területi körletében igazságügyi tisztként szolgált. Tevékenysége eredményeként szintén lehetőség volt megfédés útján lezárni az eljárást.

A tárgyalásra bocsátásról szóló döntést határozatba kellett foglalni, amelynek tartalmaznia kellett a vádpontokat, valamint az iratbetekintés jogára való figyelmeztetést is.

A tárgyalás során lehetőség volt bizonyíték felvételére. Érvényesült a közvetlenség elve, és az eljárás végén hozott határozatot indokolni kellett.

A hadbírói fegyelmi szabályzat lehetőséget biztosított rendkívüli jogorvoslat gyanánt újrafelvételi eljárásra is. A mellőzött, megszüntetett eljárás vagy a terhelt felmentése esetén a honvéd koronaügyész csak az elévülési időn belül nyújthatott be indítványt, olyan új tényre, körülményre, bizonyítékra hivatkozással, amely igazolhatta volna a terhelt bűnösségét. A fegyelmi fenyítésre jogerősen elítélt egyén határidő nélkül nyújthatott be olyan kérelmet, amelyben olyan új tényekre, körülményekre és bizonyítékokra hivatkozhatott, amelyek felmentést vagy enyhébb fenyítés kiszabását eredményezték volna.⁷⁴

A fegyelmi szabályzat e megkettőzése azt eredményezte, hogy míg a hadbírák gyanánt beosztott igazságügyi tisztekkel szembeni eljárást modern elveken nyugvó, az új eljárási kódexhez igazított szabályok alapján folytatták le, addig a többi szolgálati szabályzat hatálya alá tartozó egyénnel szemben – kiemelve itt a koronaügyészeket, hadbíró jelölteket és apródokat – a régi, idejétmúlt szabályok alapján jártak el. Kérdéses, hogy az állomány tagjai között az ilyen típusú megkülönböztetés a katonai morált hogyan befolyásolta.

4. A KATONAI BÜNVÁDI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ÁLTALÁNOS RENDSZERE (BÉKEBELI RENDSZER)

A HKbp. „békeidős” bírósági szervezetrendszere három szinten épült fel, e szintek a dandárbíróság, a hadosztálybíróság és a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék voltak.

A bíróságok eljárás főszabályként nyilvánosak volt, a nyilvánosság annyit tett, hogy felnőtt férfiak részt vehettek a főtárgyaláson. Helyszíkjében korlátozható volt a hallgatóság száma. A nyilvánosság kizárható volt a közerkölcs, közrend, állambiztonság megóvása érdekében, katonai szolgálati érdek veszélyeztetése esetében, valamint a sértett vagy magánpanaszos kérelmére becsületük, jó hírnevük megvédése érdekében, továbbá a vádló, védő és terhelt, sértett, magánvádló beleegyezésével. A zárt tárgyalást a bíróság végzéssel rendelte el.⁷⁵

⁷⁴ Fegyelmi fenyítő szabályzat a hadbírák gyanánt működő honvéd igazságügyi tisztek számára (1914), 5-22. §.

⁷⁵ HKbp. 256-258. §.

A bírósági hierarchia első fokán a dandárbírószágok helyezkedtek el, melyeket a király rendelettel állított és oszlatott fel, rendszerint a dandárparancsnokság állomás-helyein. A törvény hatályba lépésével dandárbírószágot állítottak fel Budapesten, Pécsen, Szegeden, Lugoson, Nagyváradon, Kassán, Szatmárnémetiben, Pozsonyban, Nyitrán, Veszprémben, Kolozsváron, Nagyszébenben, Zágrábban és Pozegán.⁷⁶ Dandárbírószágoknál az ítélezés nyelve a honvédség illető részének szolgálati nyelve volt.

Határozatot hozhatott „mindazon vétségekre (kihágásokra) nézve, amelyek az alkalmazandó büntetési tételhez képest legfeljebb hathavi egyszerű vagy szigorú fogszággal, rangvesztés mellett vagy a nélkül, vagy csupán pénzbüntetéssel, avagy csupán rangvesztéssel sújtandók, ha a tettes nem tiszt vagy hasonló állású egyén.”⁷⁷

E bíróságok tehát akkor járhattak el, ha az illetékes parancsnok úgy ítélte meg, hogy a fegyelmi büntetés ezen, kisebb súlyú bűncselekmények esetén nem alkalmas a kívánt cél elérésére, vagy a fegyelmi fenytő szabályokba foglaltak okán nem alkalmazhatta e jogkörét. Ezen bíróságok kisebb súlyát mutatja az is, hogy tiszttel kapcsolatos ügyben nem hozhattak ítéletet.

A dandárbírószág egy, vezetőjévé kinevezett honvéd igazságügyi tisztből és a mellé a bíróság ügyforgalma szerint rendelt egy vagy több honvéd igazságügyi tisztből állt. Vizsgálótisztként és tárgyalásvezetőként csak igazságügyi tiszt járhatott el, vagyis maga a bíróságvezető, vagy az őáltala kijelölt, a bíróságra beosztott másik igazságügyi tiszt.

Az ítéldbírószág (haditörvényszék) három bíróból állt: (1) katonaaállományú alezre-desből vagy őrnagyból, mint elnökből; (2) katonaaállományú századosból, mint ülnökből; (3) tárgyalásvezetőből.⁷⁸ Mint látható, az eljáró bíróság mind jogászokat, mind laikus elemeket is tartalmazott, utóbbiak feladata a katonai érdek és tapasztalat képviselése a bűnvádi eljárás során.

A laikus katonaa egyének haditörvényszékhez történő vezénylése a honvéd állomásparancsnokság útján történt, amely minden évben nyilvántartójegyzéket készített azokról a csapatokról, parancsnokságokról, intézetekről, melyek rendelkeztek legalább annyi katonaaállományú tiszttel, amennyi egy dandárbírószág megalakításához szükséges volt. A jegyzékbe vett csapatok, parancsnokságok és intézetek minden évben vezénylő lajstromot készítettek a dandárbírószágokhoz vezénylendő egyének-ről. A vezénylés csapatonként, parancsnokságonként stb. történt. A főtárgyalás félbeszakadása, elnapolása esetén az új időpontra ugyanazon csapat stb. volt kijelölendő, lehetőség szerint ugyanazon tagokkal.⁷⁹

Edvi Illés Károly szerint „világos, hogy az ekként alakított bíróság teljesen alkalmas lehet katonai büntetendő cselekmények megítélésére, de közönséges büntettek és vétségek elbírálására már nem tekinthető eléggé megbízhatónak. A többségben lévő katonai állományú tisztek mindegyik bíróságnál könnyen leszavazhatják oly kérdésekben is az egyetlen jogászt, a melyekben az utóbbinak van igaza.”⁸⁰ A jeles jogász megfeledezett arról, hogy a korábbi szabályozástól eltérően ilyen esetekben már széleskörű jogorvoslatot biztosítottak a HKbp. szabályai.

⁷⁶ Legf. elhatározás a honvéd dandár és hadosztálybírószágok felállítása, a Legfelsőbb Honvéd Törvény-szék székhelye és bűnvádi üldözési jog adományozása tárgyában (1914), 1. § a. pont.

⁷⁷ HKbp. 20. §.

⁷⁸ HKbp. 50-53. §.

⁷⁹ A m. kir. honvédelmi miniszternek, továbbá a m. kir. igazságügyminiszternek és a m. kir. belügyminisz-ternek, Horvát-Szlavonországok tekintetében Horvát-Szlavón és Dalmátországok bánjának 1914. évi 7.734. H. M. eln. szám alatt kibocsátott rendelete, a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. végrehajtásáról, MRT., Budapest, 1914, 1260-1289. o., 53. § 4-5 bekezdéséhez 1-11. pontja.

⁸⁰ Edvi Illés Károly: *A katonai bűnvádi eljárás II.*, in. *Budapesti Hírlap*, 1911/159. szám, 2. o.

A dandárbíróság rendelkezései és végzései ellen törvényben meghatározott esetekben felfolyamodásnak volt helye, amennyiben a felfolyamodást alaposnak tartotta, azt jogosult volt azt maga orvosolni. Főszabály szerint nem volt halasztó hatálya.⁸¹

A dandárbíróság ítéletével szemben fellebbezésnek volt helye. A fellebbezés irányulhatott semmisségi okra, bűnösség és büntetéskiszabás kérdésére. Vádlott terhére csak akkor irányulhatott, ha a haditörvényszék a büntetés rendkívüli enyhítésének jogával élt, vagy a vádló indítványa ellenére sem mondták ki a rangvesztést. Javára csak akkor, ha nem éltek rendkívüli enyhítéssel, vagy ha a rangvesztést önálló büntetésként alkalmazták, illetve olyan esetben is, amikor annak alkalmazása nem lett volna kötelező.⁸² A fellebbezésnek halasztó hatálya volt.⁸³

Jogorvoslatokkal kapcsolatban is találhatunk a Legfelső Honvéd Főtörvényszék döntvényei között iránymutatást. A vádló által a terhelt javára történő jogorvoslat csak akkor volt tárgyalható, ha „vádló az illetékes parancsnok meghagyása folytán élt perorvoslattal. E megállapítás annak alapján is történhetik, hogy a vádló a perorvoslat bejelentésére megállapított határidőn belül kijelenti, miszerint a perorvoslat használása az illetékes parancsnok meghagyásából történik.”⁸⁴ Emellett szintén döntvényben rögzítették annak szabályait, ha csak egyik terhelt élt jogorvoslattal, amely következtében enyhítették büntetését, ekkor „ha a legfelsőbb honvéd törvényszék a büntetést egy vagy több fellebbező vádlottárs javára oly okokból mérsékli, amelyek a többi, fellebbezésre bármi okból nem jogosult vádlottárs javára is fennforognak, akkor a Kbp. 354. §.-ának 1. bekezdése alapján, ez utóbbi vádlottársakkal szemben is hivatalból akként jár el, mintha ezek is fellebbezési joggal bírtak és fellebbeztek volna.”⁸⁵ Az is kimondásra került, hogy ha csak a vádlott élt jogorvoslati kérelemmel, akkor a bíróság minősítés tekintetében nem súlyosbíthatta az elsőfokú ítéletet.⁸⁶ „Vádlott perorvoslatának bejelentésében, vagy megokolásában, a kifejtés szempontjából előforduló hiányok pótlása az ő jegyzőkönyvi kihallgatásával akkor is megkísérendő, ha jogtudó védője volt, vagy ha ez utóbbi, vádlott megbízása és a Kbp. 103. §-ában reá rótt kötelesség dacára, vádlott perorvoslatát ki nem fejtette.”⁸⁷ Jól látható tehát, hogy a korábbiakhoz képest, amikor a jogorvoslat lehetősége rendkívül szűk körben illette meg az eljárás alá vont személyt, a HKbp. rendelkezései már az akkori elvek szerinti teljes térrumban lehetőséget biztosított a jogorvoslathoz.

A hadosztálybíróság a dandárbíróság fellebbeviteli fóruma volt – mind felfolyamodások mind fellebbezések tekintetében –, valamint hatáskörébe tartoztak a büntettek és mindazok a vétségek (kihágások), amelyek az alkalmazandó büntetési tételnél, vagy a terhelt személyénél fogva a dandárbíróságok hatásköréből ki voltak véve. Szintén az uralkodó rendeletével hozta létre ezeket az igazságszolgáltatási fórumokat a hadosztályparancsnokság állomáshelyén. A törvény hatálybalépésével hadosztálybíróságokat állítottak fel Budapesten, Szegeden, Kassán, Pozsonyban, Kolozsváron és Zágrábban.⁸⁸

⁸¹ HKbp. 327. §.

⁸² HKbp. 331. §.

⁸³ HKbp. 336. §.

⁸⁴ 19. sz. döntvény (Kelt 1916. évi december 12-én, a P. 222/16. számú ügyben.) in Apáthy: *i. m.* (1918), 78. o.

⁸⁵ 32. sz. döntvény (Kelt 1917. évi április hó 20-án a P. 109/17. számú bűnügyben), in Apáthy: *i. m.* (1918), 118-119. o.

⁸⁶ 38. sz. döntvény (Kelt 1917. évi október hó 23-án a P. 492/17. számú ügyben), in Apáthy: *i. m.* (1918), 134. o.

⁸⁷ 48. sz. döntvény (Kelt 1917. évi december hó 7-én a P. 625/17. számú ügyben) in Apáthy: *i. m.* (1918), 158. o.

⁸⁸ Legf. elhatározás a honvéd dandár és hadosztálybíróságok felállítása, a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék székhelye és bűnvádi üldözési jog adományozása tárgyában (1914), 1. § b. pont.

A fellebbezések intézése során elrendelhetette az ügyirat kiegészítését vagy felvilágosítást kérhetett, lehetősége volt bizonyítás elrendelésére is.⁸⁹ Tárgyaláson kötelező volt a honvéd ügyész jelenléte.⁹⁰ Amennyiben a fellebbezés csak büntetéskiszabás kérdésére irányult, a tárgyalás zárt volt.⁹¹

Ítélembírási (haditörvényszék) a tárgyalásvezetőből és négy katonai állományú tisztből állt, akik közül a legmagasabb rendfokozatú és rangú tiszt volt az elnök. Az ítélembírási a következők szerint épült fel: (1) ha a vádlott legénységi egyén vagy rangosztályba nem sorozott havidíjas: egy törzstiszt, két százados és egy főhadnagy; (2) ha a vádlott tisztjelölt vagy honvéd tisztviselőjelölt, alantast vagy százados; egy ezredes vagy alezredes, egy őrnagy és két százados; (3) ha a vádlott őrnagy: egy ezredes, egy alezredes és két őrnagy; (4) ha a vádlott alezredes: egy vezérőrnagy, egy ezredes és két alezredes; (5) ha a vádlott ezredes: egy vezérőrnagy és három ezredes; (6) ha a vádlott vezérőrnagy: egy altábornagy és három vezérőrnagy; (7) ha a vádlott altábornagy: egy gyalogsági tábornok (lovassági tábornok, tábornok) és három altábornagy.⁹²

Ha a terhelt magasabb rendfokozatú tiszt volt, akkor a király jelölte ki azokat a katonai állományú tiszteket, akik bírónak kötelesek voltak közreműködni. A törzs- és főtiszteket a dandárbírásiaknál bemutatott módon a honvéd állomásparancsnokság vezényelte a bírósághoz. A haditörvényszék tábornok rangú tagját a honvéd főparancsnokság rendelte ki.⁹³

Ha a vádlott honvéddorvos, honvédtisztviselő vagy csendőrszámvivő volt, esetükben a törvényszéket a fenti szabályok alapján kellett megalapítani, de a két legalacsonyabb rangú katonai állományú tiszt helyére „illető tisztikar két tagja vagy két, lehetőleg a vádlott szolgálati ágához tartozó oly honvédtisztviselő hívandó meg, akik azokkal a tisztekkel, a kiknek helyettesítésére hivatva vannak, egyenlő rendfokozatúak.”⁹⁴ Honvéd lelkész vagy igazságügyi tiszt ellen folytatott eljárásban a bíróság összetétele annyiban változott a fentiekhez képest, hogy a legalacsonyabb rangú tiszt helyére a terhelttel azonos rendfokozatú igazságügyi tisztet kellett hívni.⁹⁵ A katonai állományhoz nem tartozó haditörvényszéki tagokat a honvéd állomásparancsnokság vezényelte a bírósághoz, ha a szükséges rendfokozatú egyének nem álltak rendelkezésre, akkor a honvédkerületi (hadosztály) parancsnokság, ha annak kötelékében sem volt megfelelő személy, akkor a honvédelmi minisztérium által történt a vezénylés.⁹⁶

Rendelkezései és végzései ellen felfolyamodásnak volt helye, az azokra vonatkozó szabályok megegyeztek a dandárbírásiaknál bemutatottakkal.

Ítéleteivel szemben csak büntetés kiszabás kérdésében volt lehetőség fellebbezéssel élni, amennyiben azon semmisségi ok állt fenn, mely szerint a hadosztálybíróság a „büntetés kiszabásánál büntető hatalmát, vagy a büntetési tételnek a katonai büntetőjogban kifejezetten megjelölt súlyosító vagy enyhítő körülményekkel vont határait, vagy a büntetés átváltoztatására vagy enyhítésére vonatkozó jogának korlátait átlépte,”⁹⁷ továbbá fennálltak a dandárbírásiaknál ismertetett azon körülmények, amelyek alapján a terhelt terhére vagy javára fellebbezés volt benyújtható. Az ott ismertetettek túl javára akkor is benyújtható volt fellebbezés, „ha a haditörvényszék az

⁸⁹ HKbp. 341. §.

⁹⁰ HKbp. 345. §.

⁹¹ HKbp. 342. §.

⁹² HKbp. 55. §.

⁹³ A HKbp. végrehajtási rendelete 55. §-hoz 1-8. pontja.

⁹⁴ HKbp. 56. §.

⁹⁵ HKbp. 54-60. §.

⁹⁶ A HKbp. végrehajtási rendelete 56. §-hoz 1-4. pontja.

⁹⁷ HKbp. 358. § 11. pont.

agyonlövés általi halálbüntetést szabadságvesztés büntetésre, az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést határozott időtartamúra át nem változtatta.”⁹⁸

Hadosztálybíróóság elsőfokú ítéletével vagy az illetékességének hiányát kimondó határozatával szemben abban az esetben lehetett benyújtani semmisségi panaszt, ha törvényben meghatározott semmisségi ok⁹⁹ állt fent.¹⁰⁰ „A semmisségi panasz használója, a törvényes határidő alatt benyújtott megokolásban, a bejelentéskor felhozott semmisségi okokon felül, más semmisségi okokat is érvényesíthet.”¹⁰¹ A hadosztálybíróóságok ítéletével szembeni semmisségi panasz tekinthető a mai értelemben vett fellebbezésnek, a HKbp. által szabályozott fellebbezési lehetőség pedig annak csak az egyik terrénuma. A semmisségi panasznak halasztó hatálya volt.¹⁰²

A honvéd katonai büntető igazságszolgáltatási szervezet legmagasabb fokán a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék állt, amelynek alá volt rendelve a honvédség összes bírósága. Ki kell hangsúlyozni, hogy e bírói fórum – ahogy az egész katonai bírói szervezet – teljes egészében elkülönült a polgári bírósági szervezetrendszeről, azzal sem bíraskodással kapcsolatban, sem igazgatási kérdésekben nem volt kapcsolata.

⁹⁸ HKbp. 333. §.

⁹⁹ HKbp. 358. § Semmisségi okok:

1. ha a haditörvényszék nem volt kellőképpen alakítva, ha nem volt az egész tárgyaláson valamennyi bíró jelen, ha az ítélethezában a törvény szerint kizárt vagy idejekorán és jogosan kifogásolt bíró vett részt;
2. ha a főtárgyalást kötelező védelem esetében a védőnek, vagy ha bármely esetben oly más egyénnek jelenléte nélkül tartották meg, a kinek jelenléte a törvény szerint feltétlenül szükséges;
3. ha oly szabály sértetett meg vagy mellőztetett, a melynek megtartását a törvény kifejezetten semmisség terhe alatt rendeli, vagy ha a főtárgyaláson a perorvoslatot használónak ellenzése dacára oly megállapításról vagy oly nyomozó cselekményről szóló iratot olvastak fel, a mely a törvény szerint semmis;
4. ha a főtárgyaláson a perorvoslatot használónak valamely indítványa fölött határozat nem hozatott, vagy ha az indítványa ellenére hozott közbeszóló határozattal oly törvények vagy az eljárás oly alapelvei lettek mellőzve vagy helytelenül alkalmazva, a melynek figyelembe vétele a bűnvádi üldözést és a védelmet biztosító eljárás lényegéhez tartozik, vagy ha az elnöknek valamely intézkedése a védelmet a határozathozásra nézve lényeges irányban törvényellenesen korlátozta;
5. ha a haditörvényszék határozatának döntő tényekre (307. § 6. és 7. pontja és 308. § 1-6. pontjai) vonatkozó része érthetetlen, hiányos vagy önmagának ellentmondó, vagy ha e résznek indokolása hiányzik, vagy ha az indokolásnak az ügyiratok közt levő okiratok tartalmára vagy a bírósági vallomásokra vonatkozó adatai magukkal az okiratokkal vagy a kihallgatási és az ülési jegyzőkönyvekkel lényeges ellentmondásban vannak;
6. ha a haditörvényszék saját tárgyi illetékességét helytelenül állapította meg, vagy a saját illetéktelenségét helytelenül mondotta ki;
7. ha az ítélet a vádat teljesen nem bírálja el, vagy
8. ha az ítélet a vádon a 302. § rendelkezéseinek ellenére tulment;
9. ha az ítélet törvényt, jogi alapelvet, katonai szolgálati utasítást vagy katonai szolgálati alapelvet megsértett vagy helytelenül alkalmazott abban a kérdésben:
 - a) vajjon a vádlott terhére rótt tett büntetett, vétséget vagy más, a honvéd bíróságok illetékessége alá tartozó bűncselekményt képez-e,
 - b) vajjon forognak-e fenn oly körülmények, a melyek következtében a cselekmény büntethetősége ki van zárva vagy megszűnt, vagy üldözhetősége ki van zárva,
 - c) vajjon a szükséges vád vagy az illetékes parancsnoknak a vád emelésére szükséges utasítása hiányzik-e,
 - d) vajjon az eljárást a magánpanaszosnak szükséges kívánata nélkül indították, vagy akarata ellenére folytatták-e;
10. ha az ítélet alapjául szolgáló tett valamely törvénynek, jogi alapelvnek, katonai szolgálati utasításnak vagy katonai szolgálati alapelvnek helytelen magyarázása folytán olyan büntető rendelkezés alá vonatott, a mely rá nem alkalmazható;
11. ha a haditörvényszék a büntetés kiszabásánál büntető hatalmát, vagy a büntetési tételnek a katonai büntetőjogban kifejezetten megjelölt súlyosító vagy enyhítő körülményekkel vont határait, vagy a büntetés átváltoztatására vagy enyhítésére vonatkozó jogának korlátait átlépte, vagy a 379. § 3. bekezdésének és a 400. § 4. bekezdésének rendelkezéseit megsértette vagy helytelenül alkalmazta.

¹⁰⁰ HKbp. 357. §.

¹⁰¹ 30. sz. döntvény (Kelt 1917. évi március hó 30-án a P. 95/17. számú ügyben), in Apáthy: *i. m.* (1918), 115. o.

¹⁰² HKbp. 362. §.

Ügyszintén nem állt kapcsolatban a közös hadsereg legmagasabb bírói fórumával sem.

Székhelyét a király határozta meg, elnökét és alelnökét a király nevezte ki. Székhelye megalapításától kezdve Budapest volt. Ítélezésének nyelve a magyar volt. Elnöknek csak magasabb rendfokozatú tábornok volt kinevezhető. Belső szolgálatát, apparátusát a vezető tanácselnök vezette.

Hatáskörébe tartozott a hadosztálybíróiságról érkező felfolyamodás, fellebbezés, semmisségi panasz, továbbá az ún. semmisségi panasz a jogegységesítés érdekében, továbbá az újrafelvételi eljárások, valamint a törvény által hatáskörébe utalt egyéb határozatok és ügyek.¹⁰³

A vezető tanácselnököt, tanácselnököket, a tanácsosokat csak honvéd igazságügyi tisztek állományából nevezhette ki a király. Főszabály szerint társas tanácskozást követően tanácsban hozta határozatait a honvéd koronaügyész meghallgatása után. A tanács a következő összetételben tárgyalt és hozott határozatot: (1) ha a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék elnöke elnökölt, akkor mellette két katonaaállományú tábornok vagy ezredes, egy tanácselnök, három tanácsos vett részt; (2) amennyiben tanácselnök elnökölt, akkor mellette négy tanácsos vett rész az ítélezésben. A tanácsnak és a teljes ülés katonaaállományú tagjainak a terhelteknél magasabb rendfokozatúnak kellett lennie, ha ilyen nem állt rendelkezésre, akkor az uralkodó határozta meg, kik legyenek ebben az esetben a tanács vagy a teljes ülés tagjai. A tábornokokat és a katonaaállományú ezredeseket a honvéd főparancsnokság vezényelte, a főparancsnokság minden évben vezénylő lajstromot készített a szolgálati alkalmazásban lévő tábornokokról és ezredesekről.¹⁰⁴

A tanácselnököknek és a tanácsosoknak a tanácsokba történő beosztását minden év elején – a jelöltek meghallgatását követően – a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék elnöke végezte, ekkor rendelkezett akadályoztatásuk esetére helyetteseikről is. E kijelöléseket év közben kizárólag valamely tanács túlterheltsége, személyzeti változások, továbbá mozgósítás elrendelése miatt lehetett módosítani.

Teljes ülés összehívása akkor volt kötelező, ha valamely tanács egyes jogkérdésben az egyik tanács ítéletétől vagy egy korábbi teljes ülési határozatától el kívánt térni. A teljes ülés akkor volt határozatképes, ha a legfelsőbb honvéd törvényszék valamennyi tanácselnökének és tanácsosának legalább kétharmada jelen volt, és mellettük négy katonai állományú tábornok vagy ezredes részt vett az ülésen. A teljes ülés döntése kötelező volt arra a tanácsra nézve, amely kikérte az állásfoglalást.¹⁰⁵

Ennek nyilvánvaló oka azt volt, hogy a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék a katonai bűnvádi eljárás jogegységének volt az őre, így tehát alapvető fontossággal bírt, hogy elvi kérdésekben döntései koherens rendszert alkossanak. *Apáthy Jenő* rögzítette, hogy a „bíróságok gyakorlata azonban nemcsak fejleszti a szokásjogot, hanem egyzsersmind módot nyújt annak megismerésére is, mert a szokásjog a katonai büntetőjog terén majdnem egyedül csakis a bírói gyakorlat révén válik megismerhetővé. A legfelsőbb honvédtörvényszék döntvényei, mint a legfelsőbb honvédbírósnak elvi kérdésekben létrejött megállapodásai mindkét szempontból elsőrendű fontossággal bírnak. Új jogszabályt a döntvény nem hoz létre, mert ebben a már meglevő jognak valamely adott esetre való helyes alkalmazásának felismerése nyilvánul csak meg. De még abban az esetben, ha a döntvény a törvény valamely hézagát analógia útján tölti is ki, és ha esetleg más jogszabályok által még nem szabályozott területre is lép,

¹⁰³ HKbp. 22. §.

¹⁰⁴ A HKbp. végrehajtási rendelete 71. §-hoz 1-2. pontja.

¹⁰⁵ HKbp. 61-73. §.

új jogszabályt még ez esetben sem hozhat létre, mert nélkülözi a jogszabályok legjellegzetesebb és elengedhetetlen ismertető jelét, azt t. i., hogy a jogszabály mindenki-vel szemben kötelező erővel bír.”¹⁰⁶

Apáthy Jenő megállapította azt is, hogy ezen döntvények kizárólag a legmagasabb fórumot kötötték, az alacsonyabb fórumok kizárólag a törvénynek voltak alárendelve. Nem mehetünk el ezen megállapítás mellett anélkül, hogy rögzítsenék, hogy bár a korban ténylegesen csak a Kúria döntvényei voltak kötelezőek az alá rendelt bíróságok esetében,¹⁰⁷ azonban nehezen elképzelhető, hogy a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék elvi megállapításait ne tudta volna érvényesíteni az alacsonyabb szintű bíróságok ítélkezési gyakorlatában, főként, mivel jogorvoslati fóruma volt azoknak.

A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék döntvényeit „egy-egy példánnyal a vezető tanácselnök, a tanácselnökök és tanácsosok, valamint a honvéd koronaügyész és helyettesei ellátandók. Sőt, hogy a bírói gyakorlat az egész fegyveres erőn belül is lehetőleg egységes legyen, vagy legalább is ennek egységes volta előmozdítottassék, az említett határozatok egy-egy példányát a legfelsőbb honvédtörvényszék a cs. és kir. legfelsőbb katonai és a cs. kir. legfelsőbb Landwehr-törvényszéknek is megküldeni tartozik. Ezenkívül a legfelsőbb honvédtörvényszéknél egy ú. n. Határozatgyűjtemény is készítendő, amelybe minden teljesülési határozatot, továbbá a vezető tanácselnök által kiválasztandó minden elvi jelentőségű tanácsi határozatot, elvi szempontból lényeges tartalmával együtt, a határozatot hozó tanács megnevezése mellett, időrendben egymás után, folyószámok alatt, be kell vezetni. Ha valamely, a határozatgyűjteménybe felvett határozatot a teljes-ülésnek későbbi határozata megváltoztat, ezt a megváltoztatott határozatnál elő kell jegyezni.”¹⁰⁸

Szintén a jogegységesítés volt a lényege az ún. "semmisségi panasz jogegység érdekében" elnevezésű eljárásnak, amelyet kezdeményezhetett a honvéd koronaügyész abban az esetben, ha dandár- vagy hadosztálybíróság jogerős ítélete törvény megsértésén vagy helytelen alkalmazásán alapszik, valamint a bíróság minden törvényellenes végzése vagy intézkedése ellen, kezdeményezhette továbbá a honvédelmi miniszter a jogegység érdekében bármikor. A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék határozatát ítéleti formában hozta.¹⁰⁹

A Legfelsőbb Honvéd Törvényszékhez érkező felfolyamodás és fellebbezés intézésére ugyan azon szabályok voltak alkalmazandók, mint a hadosztálybíróság esetében, azzal az eltéréssel, hogy minden ügyben zárt ülésen hozott határozatot, amely eljárásának alapja a haditörvényszék határozata volt, tehát bizonyítást nem vett fel.¹¹⁰

Semmisségi panaszról zárt ülésen határozott, ahol kötelező volt a honvéd koronaügyész és a védő jelenléte. Semmisségi panaszról mindig ítélet formájában hozott határozatot.¹¹¹ Az eljárás gyorsítása okán „a kizárólag eljárási szabályok megsértésére alapított (Kbp. 358. § 1-8. pontjai) semmisségi panasz fölött határozó, a Kbp. 67. § 2. pontja szerint alakult tanács, az ugyanebben az ügyben bejelentett fellebbezés fölött is határozhatott.”¹¹²

A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék feladatai tehát két nagy csoportba voltak sorolhatóak; az első csoportot az ítélkezési feladatok képezték, a második csoportba a jogegységesítési feladatok tartoztak.

¹⁰⁶ Apáthy Jenő: *A döntvények a katonai büntetőjogban*, in *Jogtudományi Közlöny*, 1918/19. szám, 147. o.

¹⁰⁷ A polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvény cikk életbeléptetéséről szóló 1912. évi LIV. törvény-cikk.

¹⁰⁸ Apáthy: *i. m.* (1918b), 147. o.

¹⁰⁹ HKbp. 376-378. §.

¹¹⁰ HKbp. 353-356. §.

¹¹¹ HKbp. 363., 369., 371. §.

¹¹² 28. sz. döntvény (Kelt 1917. évi február hó 20-án a P. 5/17. számú ügyben), in Apáthy: *i. m.* (1918), 110. o.

A katonai bünvádi eljárásban a vádat a polgári bünvádi eljáráshoz hasonlóan az ügyész képviselte. Az illetékes parancsnokhoz érkezett feljelentéseket, bejelentéseket, tényvázatokat a honvéd ügyészhez továbbították, aki a szükséges intézkedéseket megtette, az iratokat intézkedés végett bemutatta az illetékes parancsnoknak, és nevében megtette a szükséges intézkedéseket. Így például elrendelte a bünvádi üldözést, az iratok hatáskörrel és illetékességgel rendelkező hatóságokhoz való áttételét. Bünvádi eljárás elrendelése esetén megkezdte a nyomozó eljárást, megtette a szükséges nyomozási cselekményeket, melyek elvégzését követő 8 napon belül az illetékes parancsnok elé terjesztette, aki a bünvádi üldözést megszüntette, vagy elrendelte a vádirat elkészítését és illetékes bíróságokhoz való benyújtását (dandárbíróság esetén az illetékes parancsnok vádparancsát terjesztette be a büntetésre vonatkozó indítvánnyal együtt).¹¹³

Ügyész részvétele a tárgyaláson kötelező volt. Dandárbíróságoknál ezt a feladatot az ügyészi tiszt látta el, akit az illetékes parancsnok jelölt ki a katonaaállományú honvédtisztek állománycsoportjából. Ügyészi tisztté elsősorban az volt kinevezhető, aki a tiszti tanfolyamot megfelelő eredménnyel végezte el, és a feladathoz illő előképzettséggel, nyelvismerettel és szolgálati tapasztalattal rendelkezett.¹¹⁴ A kizárás szabályait is rögzítette a törvény, mely során kimondta, hogy ügyészi tiszt megbízatása idején nem lehetett ítélőbíróság tagja vagy védő. A hadosztálybíróságoknál a honvéd ügyész volt a vádló, akit a király nevezett ki, ha törzstiszti rendfokozatot viselt, egyéb esetben pedig a honvédelmi miniszter. Honvéd ügyészt a honvéd igazságügyi tisztek állományából lehetett csak kinevezni. Az igazságügyi tisztek megbízatásuk alatt nem lehettek vizsgálóbírók, ítélőbíróági tagok és védők. A honvéd ügyészek és ügyészi tisztek feladata volt (1) a vád képviselete, ezen túl (2) nyomozás lefolytatása, (3) bírósági nyomozásban részvétel, (4) vádirat benyújtása, valamint (5) perorvoslati eszközök használata. A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék mellett a honvéd koronaügyész működött közre, őt és helyettesét a király nevezte ki a honvéd igazságügyi tisztek állományából.¹¹⁵

A védő kérdésének szabályozása, mint korábban láthattuk, nagy harcok árán alakult ki. Végül a polgári eljárásnak megfelelő garanciák mellett a katonai jog sajátosságaihoz igazodva sikerült kialakítani a szabályozást. Ennek megfelelően a törvény rögzítette a védő alkalmazásának kötelező eseteit. A HKbp. szerint kötelező volt a védelem, ha a vád olyan bűncselekményre vonatkozott, amelynek büntetési tétele öt évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetéssel fenyegetett. Kötelezővé tehetette a védő jelenlétét: (1) az illetékes parancsnok; (2) az előtte folyó eljárásban a Legelső Honvéd Törvényszék elnöke; (3) a tárgyalásvezető; (4) az ítélőbíró; vagy (5) ha azt kiskorú vádlott törvényes képviselője kérte. Minden más esetben a jogszabály lehetőséget biztosított a terhelt számára védő igénybevételére.

A törvény pontosan meghatározta, s négy csoportba osztotta azon személyek körét, akik védőként járhattak el. Ezen személyek voltak (1) a tényleges katonaaállományú tisztek, más állománycsoportokhoz tartozó tényleges tisztek vagy honvéd tisztviselők (ha a vádlott más állománycsoportokhoz vagy a honvéd tisztviselőkhöz tartozott); (2) tényleges honvéd igazságügyi tisztek és igazságügyi tisztjelöltek; (3) a honvédségi védők lajstromába felvett ügyvédek és nem tényleges igazságügyi tisztek; (4) népfelkelés, csendőrség vagy közös haderő kötelékébe tartozó egyének.

A honvédségi védők lajstromába a honvédelmi miniszterhez írt kérvény útján lehetett bekerülni. A kérelmet a honvédelmi miniszter az igazságügy-miniszterrel vagy

¹¹³ Pap János: *A honvéd ügyész helye és szerepe a magyar katonai igazságszolgáltatásban 1912-1946 között*, in *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. szám, 84. o.

¹¹⁴ A HKbp. végrehajtási rendelete 46. § 1. bekezdéséhez.

¹¹⁵ HKbp. 44-49. §.

Horvát-Szlavónország tekintetében a bánnal egyetértésben bírálta el. Helyben hagyott kérvény esetén a lajstromba való felvételről a honvédelmi miniszter állított ki okmányt, amelynek birtokosa az összes honvéd bíróság előtt eljárhatott.¹¹⁶

Törölni kellett a védői lajstromból azt, aki erről lemondott, akit tisztí vagy tisztviselői rendfokozatától megfosztottak, vagy akit az ügyvédi lajstromból töröltek vagy felfüggesztettek. Törölhető volt, aki tisztí vagy tisztviselői rendfokozatáról lemondott, vagy ismételten és súlyosan megzavarta az eljárás rendjét.

Nem lehetett védő az ügyész, a bíró, az illetékes parancsnok, a tanú és a szakértő, akit az eljárás során meghallgattak, illetve az sem, aki még nem töltötte be a 24. életévét. Nem volt kirendelhető védőként a sértett, annak házastársa vagy jegyese; sértett, ügyész, bíró, illetékes parancsnok rokona, sógora, vagy aki velük gyámsági, gondnoksági, nevelőszülői vagy örökbefogadói viszonyban állt.¹¹⁷ „A védőre nézve, a Kbp. 110. §-a 1. bekezdésének 2. pontjában körülírt kizárási ok akkor is fennforog, ha védőként közreműködött, mielőtt az előjáró parancsnoksága beleegyezését, a védelem elvállalásához kikérte volna. Védőként való közreműködésnek tekintendő, ha védő a vádlott valamely beadványának szerkesztésében részt vett.”¹¹⁸

„Kiemelendőnek tartjuk végre, hogy a vádlott rendszerint csak a vádemelés után, a főtárgyaláson és az ítélet elleni perorvoslat kifejtése végett élhet védő közreműködésével, míg a nyomozás során egyes nyomozási cselekmények¹¹⁹ indítványozására, a főtárgyalásra meg nem idézhető tanú kihallgatásánál, szemlénél és házkutatásnál való jelenlétre nem terjed ki a védő hatásköre.”¹²⁰

Az egyes bíróságokhoz állandó jegyzőkönyvvezetőket, tolmácsokat és szakértőket osztottak be. Hadtudományi kérdésekre külön szakértőbizottságot hoztak létre, ez volt a haditudományi bizottság, amelyet hadjárat vagy más hadiesemény befejezése után kivételes esetekben – királyi engedéllyel – hadművelet ideje alatt állítottak fel. Őt tábornoki vagy törzstiszti rendfokozatban álló, kellő ismeretekkel és képességekkel bíró katona személyt nevezett ki a honvédelmi miniszter hadtudományi szakértőnek – békeidőben esetről esetre a legfelsőbb honvéd törvényszék javaslatára, – akik közül egyet-egyet a vádlott, az illetékes parancsnok és a vizsgálóbíró választott ki. A három tag közül a rangidős volt a bizottság elnöke, a hozzájuk intézett kérdésre egyenes választ kellett adniuk, amelyet meg kellett indokolniuk. Az eltérő véleményt külön indokolásban fel kellett tüntetni.¹²¹

5. A RÖGTÖNÍTÉLŐ BÍRÁSKODÁS SZABÁLYAI A HKBP. SZERINT

A rögtönítélő vagy más néven statáriális bíraskodást az adott szervezet keretein belül alkalmazták, azonban az arra jellemező külön eljárási szabályok miatt azt az általános rendszertől eltérően kell kezelni. Alkalmazásának speciális jellege megkövetelte a pontos, hézagmentes jogalkotást.

A hadosztályhoz utalt illetékes parancsnok előzetes kihirdetés nélkül elrendelhetette a rögtönbíráskodást függelemsértés, gyávaság, fegyelem- és rendháborítás, jogosu-

¹¹⁶ A HKbp. végrehajtási rendelete 92. §-hoz 1-4. pontja.

¹¹⁷ HKbp. 86-96. §.

¹¹⁸ 24. sz. döntvény (Kelt 1917. évi január 30-án a P. 206/16. számú ügyben.), in Apáthy: *i. m.* (1918), 99. o.

¹¹⁹ A terhelt kihallgatásával kapcsolatban lásd bővebben: Herke Csongor: *A terhelt kihallgatásának szabályai az 1912-es honvédségi bünvádi perrendtartásban*, in *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. szám, 57-72. o.

¹²⁰ Schubert Ignác: *A terhelt védelme a katonai bünvádi eljárásban*, in *Jogtudományi Közöny*, 1911/22. szám, 193. o.

¹²¹ A HKbp. végrehajtási rendelete 224. §-hoz 1-6. pontja.

latlan toborzás, valamint kémkedés büntettének azon eseteiben, amelyekben a katonai büntető anyagi jog rendelkezései szerint lehetséges volt.¹²² Szintén ezen illetékes parancsnok jogköre volt, hogy kihirdetett rögtönbíráskodás idején döntsön arról, hogy az alárendelt katonai kötelékre és egyénekre szükséges-e alkalmazni a rögtönbíráskodást lázadás, szökés, esküvel fogadott katonai szolgálati köteleesség megszegésére csábítás vagy ahhoz segítségnyújtás, továbbá lázongás és elharapózott fosztogatás büntetteiben a katonai büntető anyagi jogban meghatározottak szerint.¹²³

Gündisch Guidó a szökéssel kapcsolatban vizsgálta azt – amelyet nyilván kiterjeszteni lehet értelmezni a többi esetre is – hogy amennyiben „a rögtönbíráskodás ki van hirdetve, az a gyakorlatilag fontos kérdés merül fel, hogy mily büntető rendelkezés alkalmazandó arra a szökevényre, akivel szemben a rögtönbíráskodás kihirdetése esetén az illetékes parancsnok a rögtönítélő eljárást el nem rendelte?”¹²⁴ Vizsgálat során két nézetet ütköztetett, egyfelől, hogy „rögtönbíráskodás kihirdetésével minden szökevény súlyosabb büntetést érdemel meg akkor is, hogyha vele szemben az illetékes parancsnok nem is rendelte el a rögtönítélő eljárást, mert pl. a bizonyítékok gyors beszerzésére nem volt kilátás,”¹²⁵ másfelől pedig „ezen érvek dacára szerény nézetem szerint az enyhébb felfogás a helyes, mely szerint a jelen esetekben a Kbtk. 198. §-a szerint szökésért egy évtől öt évig terjedhető börtön állapítható meg.”¹²⁶ Ezen nézetét arra alapozta, hogy a jogalkotó két különböző kifejezést alkalmazott a törvényben, a rögtönbírással való fenyegetést és a rögtönítélő eljárás elrendelését, vagyis kizárólag utóbbi esetében lehetséges a súlyosabb szabályok alkalmazása.

Fentiek felül csak kihirdetett rögtönbíráskodás esetében volt lehetséges statáriális eljárás az azt követően megvalósított gyilkosság, rablás, gyűjtogatás és idegen tulajdon gonoszszágból rongálásával elkövetett nyilvános erőszakoskodás büntettei miatt, és csak akkor, ha ezen cselekmények annyira fenyegető módon elharapóztak, hogy ez a fegyelem csorbuláshoz, a közbiztonság veszélyeztetéséhez vagy az állam hadi erejét fenyegető bűncselekmények szélesebb körű elterjedésének megakadályozása végett elrettentésből szükséges lett volna. E kérdésről a honvédelmi miniszter hozott határozatot, aki e jogkört rendkívüli viszonyok között átruházhatta a hadosztálybíráshoz utalt illetékes parancsnokra. Elrendelés esetében az arról szóló okirattal az érintett katonai köteléket vagy kerületet meg kellett jelölni.¹²⁷

Amennyiben a rögtönbíráskodást csak meghatározott katonai kötelékre hirdették ki, az nem érintette az illetékes parancsnok jogkörét, azonban ha meghatározott kerületre rendelték el, akkor a honvédelmi miniszternek határoznia kellett arról, hogy rögtönbíráskodás tekintetében ki gyakorolja az illetékes parancsnoki jogköröket – ezzel kizárásra kerültek a rendes eljárás illetékes parancsnokai.¹²⁸

Az illetékes parancsnok a rögtönbíráskodást paranccsal rendelte el, amelynek tartalmaznia kellett azoknak a bűncselekményeknek a megjelölését, amelyek tekintetében elrendelte, és annak a köteléknek vagy kerületnek a megjelölését, ahol elrendelte, továbbá a felhívást, hogy ilyen cselekmények elkövetésétől óvakodni kellett, valamint a figyelmeztetést, hogy aki ilyen cselekményt követ el, az rögtönbíráskodás alá kerül és halálbüntetéssel büntetendő, valamint a halálbüntetés nemét. A kihirdetésnek a szolgálati utasításokban meghatározott módon kellett megtörténnie, valamint fel kellett olvasni a legénység előtt. Lehetőséget biztosított a törvény a nyilvános

¹²² HKbp. 433. §.

¹²³ HKbp. 434. §.

¹²⁴ Gündisch Guidó: *A szökés büntetése a rögtönbíráskodás kihirdetése esetén*, in *Jogtudományi Közlöny*, 1918/3. szám, 20. o.

¹²⁵ Gündisch: i. m. (1918), 20. o.

¹²⁶ Gündisch: i. m. (1918), 20. o.

¹²⁷ HKbp. 435. §.

¹²⁸ HKbp. 436. §.

kifüggesztésre és a hírlapi közzétételre is. A statáriális bíraskodás kihirdetéséről tájékoztatni kellett a honvédelmi minisztert.¹²⁹

Rögtönítélő eljárást az illetékes parancsnok a honvéd ügyészhez intézett írásbeli parancsával kezdeményezhetett, azzal szemben, akit tetten értek, vagy akinek bűnössége „minden valószínűség szerint haladéktalanul be fog bizonyulni.”¹³⁰ Az ügyekben határozatot a hadosztálybírósnál összeülő rögtönítélő bíróságok hoztak, amelyek összetétele megegyezett a hadosztálybíróágoknál ismertetett haditörvényszékek összetételével.

Eljárását az illetékes parancsnok utasításának kézhezvételét követően a honvéd ügyész haladéktalanul kezdeményezte, hogy a bíróság fel tudjon készülni akár halálbüntetés azonnali végrehajtására is. Nem volt helye sem alakszerű nyomozó eljárásának, sem vádiratnak. A bíróság határozatát főszabály szerint félbeszakítás nélküli tárgyaláson hozta meg. Az ügyész feladata volt a bizonyítékok rendelkezésre bocsátása, különösen a sértett, tanú, szakértő megidézése vagy elővezetése. Rögtönbíráskodás a nap bármely szakában és akár szabad ég alatt is megtartható volt. Az eljárás maximális időtartama hetvenkét óra lehetett, a terhelt bíróság elé állításától számítva. Ezen eljárásban is lehetőség volt védő állítására.¹³¹

A vádlottat csak egyhangú határozattal mondhatták ki bűnösnek, ha a bíróság egy tagja is „nem bűnösre” szavazott, abban az esetben a rögtönítélő bíróság végzésben mondta ki, hogy nincs helye további rögtönítélő eljárásnak. Ezt közölték az illetékes parancsnokkal, aki intézkedett a rendes eljárás megindításáról. „Ha a rögtönítélő eljárás rendes eljárásba megy át, a rendes eljárás során, vád tárgyává tehetők, a rögtönítélő eljárás tárgyát képezett azok a bűncselekmények is, amelyekre nézve a vádló a vádat, a rögtönítélő eljárásban elejtette.”¹³²

Abban az esetben, ha a bírók többsége nem bűnösre szavazott, ebben az esetben felmentő ítéletet kellett hozni; ha egyhangúlag bűnösnek mondták ki, akkor a vádlottra csak halálbüntetés volt kiszabható, más büntetési nemek nem voltak figyelembe vehetők. Ennek oka, hogy az ilyen eljárások célja a gyors elrettentés volt.

Ettől eltérni csak abban az esetben lehetett, ha az eljárás a célját akkor is elérte, ha halálos ítéletet „... a büntetésre legméltóbb egyéneknek” hajtották végre és „... fontos okokból, a többi kevésbé bűnös résztvevőkre kivételesen szabadság vesztésbüntetést”¹³³ szabtak ki. Ez kötél általi halálbüntetés esetén 10-20 évig terjedő súlyos börtönt, golyó általi halál esetén 5-10 évig terjedő egyszerű vagy súlyos börtönt jelentett. Kivételt jelentett továbbá az is, ha a vádlott a bűncselekmény elkövetésekor nem töltötte még be a húszadik életévét, ebben az esetben szintén az előzőekben meghatározott börtönbüntetéssel kellett sújtani.

A bíróság határozatát köteles volt írásba foglalni és megküldeni az illetékes parancsnoknak, akinek a megerősítése után vált jogerőssé az ítélet, az illetékes parancsnok gyakorolta – a király felhatalmazása alapján – a kegyelmi jogot is. Az ítélettel szemben nem volt helye rendes jogorvoslatnak. Amennyiben az illetékes parancsnok jogi okból nem találta megerősíthetőnek az ítéletet, ebben az esetben rendes eljárásra utalta az ügyet.¹³⁴

A rögtönítélő eljárásban hozott valamennyi ítéletet a végrehajtást követő tizennégy napon belül meg kellett küldeni a honvédelmi miniszternek, aki azokat megvizsgálás

¹²⁹ HKbp. 437. §.

¹³⁰ HKbp. 438. §.

¹³¹ HKbp. 442-443. §.

¹³² 31. sz. döntvény (Kelt 1917. évi április hó 13-án a P 369/16. számú (bűnügyben), in Apáthy: *i. m.* (1918), 116. o.

¹³³ Apáthy Jenő: *Az igazságszolgáltatásról a megszállott Szerbiában III.*, in: *Jogtudományi közlöny* 1917/6. szám, 52. o.

¹³⁴ HKbp. 445-449. §.

és a szükséges intézkedések megtétele végett megküldte a honvéd koronaügyésznek. Lehetőség volt perújrafelvételre is.¹³⁵

6. A HADRAKELT SEREGEK BÍRÁSKODÁSÁRA VONATKOZÓ SZABÁLYOK A HKBP. SZERINT

A hadrakelt seregek ítélkezése a hatályba lépés pillanatától óriási jelentőséggel bírt, hiszen az egy hónappal később kirobbanó első háború miatt a hadrakelt seregekre vonatkozó szabályanyagot széles körben kezdték el alkalmazni a monarchia haderejében, valamint az elfoglalt területek lakosságának bünvádi ügyeire tekintetében is.

A törvény kellő pontossággal határozta meg a hadrakelt sereg fogalmát: „a hadrakelt sereg számára szóló szabályokat kell alkalmazni: 1. mindazoknál a mozgó parancsnokságoknál, csapatoknál, osztályoknál és intézeteknél, a melyek a hadrakelt sereghez vannak beosztva, a mozgósítási állomás elhagyásának időpontjától leszerelésükig; 2. a hadifelszerelést felvett mindazokon az erődített helyeken, a melyek a működő hadsereg (hadtest) körletében vagy fenyegető ellenségeskedés miatt hadiállapotban vannak. Ily viszonyok kezdetét és végződését az erődített hely parancsnokának közzé kell tennie.”¹³⁶ A legfőbb parancsnok polgári személyeket is eljárás alá vonhatott, amennyiben a törvényben meghatározott bűncselekményeket követték el.

A hadrakelt seregeknél az általános szabályoktól eltérően a törvény más egyéneket nevezett meg illetékes parancsnokként, jogköreik azonban megegyeztek a korábban felvázoltakkal. Ezen parancsnokok voltak (1) a honvéd hadosztályparancsnok; (2) vár (hadikikötő) kinevezett parancsnoka; (3) a hadtestparancsnok; (4) a hadseregparancsnok; (5) a hadsereg hadtápparancsnokságának főnöke; valamint (6) a hadsereg főparancsnok.

Az eljárások sikeres lefolytatása végett az illetékes parancsnok mellé megfelelő számú nyomozásvezetőt és honvéd ügyészt kellett beosztani. Vizsgálóbíróság nem működött hadrakelt sereg mellett, csak ítélő bíróság, azaz tábori haditörvényszék, amely összetételére a hadosztálybíróságokra vonatkozó szabályokat kellett alkalmazni.

Ezeknek ugyanazon bűncselekményekre terjedt ki a hatásköre, mint a hadosztálybíróságoknak. Az eljárást az illetékes parancsnok kezdeményezhette, amellyel egyidejűleg kirendelte az eljáró nyomozásvezetőt, akit a vizsgálóbíró összes joga megilletett. „Szakértői vélemény adására minden esetben egy szakértő is elég. Jegyzőkönyvet csak olyan nyomozócselekményről kellett szerkeszteni, mely a főtárgyaláson előreláthatólag bizonyítékul fog szolgálni és ott nem volt megismételhető. Különben elég, ha a nyomozásvezető röviden feljegyzi a kihallgatott egyének vallomásának rövid tartalmát.”¹³⁷

Az illetékes parancsnok a vádemelés mellett döntött, ezzel egy időben kijelölte a vád képviselőjében eljáró honvéd ügyészt és azt a hadbíró, aki a főtárgyaláson tárgyalásvezetőként közreműködött. A vád képviselője a vádparancs alapján büntetőindítványt szerkesztett, amelyet közölt a hadbíróval, aki gondoskodott az ítélőbíróság megalakulásáról, és közölte a vádat a terhelttel, továbbá kötelező védelem esetén, ha a vádlott nem élt ezzel a jogával, számára védőt rendelt ki.

A tárgyalások a többi bíróság tárgyalásától eltérően főszabály szerint nem voltak nyilvánosak. A tábori haditörvényszék döntésével szemben nem volt helye jogorvoslatnak, az ítélet az illetékes parancsnok megerősítésével vált jogerőssé. A halálos

¹³⁵ HKbp. 450. §.

¹³⁶ HKbp. 452. §.

¹³⁷ Apáthy Jenő: *i. m.* (1917a), 51. o.

ítéletet csak a hadsereg főparancsnoka erősíthette meg. Az illetékes parancsnok ítélethozatal után, mielőtt azt megerősítette, vagy halálbüntetés esetén a legfőbb parancsnok elé terjesztette volna, a vádlottat meg kellett hallgattatnia egy igazságügyi katonaiállományú tiszttel, hogy az kívánt-e panaszt emelni az ítélet ellen, és milyen indokkal. Ha az illetékes parancsnok mellett olyan igazságügyi tiszt működött közre, aki a főtárgyaláson nem vett részt, az köteles volt írásbeli jogi véleményt formálni a tárgyalás jogszerűségéről. „Nem lévén vitás, hogy a katonai bünvádi eljárás során: különösen háborús időben, nagy figyelembe veendő a gyorsaság követelménye... De nem helyeselhetjük a 476. § hiányos rendelkezéseit. A jogban nevezetesen alaki jogban járatlan laikus vádlott a legritkább esetben lesz képes az ítélettel és az eljárással szemben felhozható kifogásait védőjének közbenjövete nélkül előadni. Ezenkívül katonai fegyelemhez lévén szokva, tiszt előtt nem igen fogja merni kifogásait az eljárás bíróságával szemben fölhozni és pedig katonai állományú tiszt előtt annak személyére való tekintettel, hadbírói állományú tiszt előtt pedig azért nem, mert ez minden esetben ugyanazon bíróság kebelébe tartozván, nem lesz tanácsos a tárgyalást vezető kartárs ténykedéseit kritika tárgyává tenni. Itt hát a védő közbenjövét kötelezővé kellene tenni, nem csak megengedni. Más személyek jelenlétét pedig a védővel való érintkezés alkalmával ki kellene zárni.”¹³⁸

Amennyiben az illetékes parancsnok az eljárást vagy az ítéletet törvényellenesnek, vagy az ítélet indokolásában a ténybeli megállapításokat helytelennek tartotta, az ítéletet nem erősítette meg, és az ügy irataival együtt felterjesztette a hadsereg főparancsnoka elé, aki vagy megerősítette, vagy megsemmisítette az ítéletet. Az illetékes parancsnok (vagy a hadsereg főparancsnoka) rendelkezett a kegyelmezési joggal – királytól nyert törvényes felhatalmazás alapján, – amely a saját diszkrecionális jogköre volt.¹³⁹

ÖSSZEGZÉS

A katonai bünvádi perrendtartások 1914. július 1-jén léptek hatályba rendkívül hosszadalmas jogalkotási folyamat végén. Ezen rendtartások a modern elvek mentén fogalmazódtak meg, úgy, hogy közben figyelembe vették a katonai jogviszony sajátos voltát. A hatálybalépésig több, mint 250 polgári védő jelentkezett, hogy a honvéd és közös katonai bíróságok előtt képviseljék a védelmet.¹⁴⁰ Az első nyilvános főtárgyalást Olmützben folytatták le *Kopka Ferenc* közlegény ügyében, aki arcul ütött egy káplárt, mivel az hanyagsága miatt felelősségre vonta.¹⁴¹ A honvédség berkein belül az első tárgyalás 1914. július 22-én zajlott le a kassai dandárbíróság előtt, a tárgyalást *Brechtel Frigyes* százados-hadbíró, a kassai bíróság elnöke vezette le.¹⁴² A Legfelsőbb Honvéd Főtörvényszék első nyilvános ülését 1914. december 10-én tartotta.¹⁴³ Az első magyar nyelvű tárgyalást a császári és királyi hadosztálybíróság előtt 1916. november 4-én tartották meg, *Schwzikovszki Gusztáv* ezredes elnöklete mellett,¹⁴⁴ és amelyen Szilágyi Arthur védőként működött közre.¹⁴⁵

¹³⁸ Dombóváry Géza: *Néhány szó a katonai bünvádi eljárási gyakorlatról*, in *Jogtudományi Közlöny*, 1916/2. szám, 14. o.

¹³⁹ HKbp. 464-486. §.

¹⁴⁰ *A katonai védők*, in *Pesti Napló*, 1914/137. szám, 19. o.

¹⁴¹ *Az első nyilvános hadbírói főtárgyalás*, in *Pesti Hírlap*, 1914/164. szám, 19-20. o.

¹⁴² *Az első katonai büntető tárgyalás*, in *Pesti Hírlap*, 1914/169. szám, 10. o.

¹⁴³ *Pesti Hírlap*, 1914/312. szám, 16. o.

¹⁴⁴ *Magyar nyelvű tárgyalás a hadosztálybíróságon*, in *Az Est*, 1916/308. szám, 4. o.

¹⁴⁵ *Pesti Hírlap*, 1916/307. szám, 13. o.

A HKbp. jelentős mérföldkő volt katonai igazságszolgáltatás területén, hiszen „e törvény elsősorban az 1896. évi XXXIII. törvénycikkben megfogalmazott polgári bünvádi perrendtartásra alapozva már tartalmazta a modern perjog nélkülözhetetlen alapelveit és elemeit. A HKbp. megalkotása a magyar katonai jog fejlődésében rendkívüli lépés volt.”¹⁴⁶

¹⁴⁶ Pap: *i. m.* (2013), 75. o.

dr. Bodnár Zsolt – Dr. Pongrácz Alex¹⁴⁷

A kirekesztettség és a bűnözés összefüggéseivel foglalkozó kriminológiai irányzatok bemutatása

BEVEZETÉS

A társadalomtudomány terrénumában már-már közhelyszerű kijelentésnek számít, hogy az egyes társadalmi jelenségeket, intézményeket és entitásokat illetően nem állnak rendelkezésre egységesnek számító, egzakt, mindenki által elfogadott és konszenzus-képes munkafogalmak. Nincs ez másként a szociológia és a kriminológia „terepasztalán” sem, így talán nem számít meglepőnek, hogy a kirekesztettség és a bűnözés összefüggéseit magyarázó elméleti irányzatok meglehetősen széles skálán mozognak, és valóságos kakofóniát képeznek. Az alábbi fejezetben – az előző metafora ívéhez igazodva – a különböző „akkordokat” felvonultató irányzatok szemrevételezésével, és főbb elméleti megállapításainak bemutatásával igyekszünk górcső alá venni az említett elméleti irányzatokat.

Amint az ismert, az emberi viselkedés mozgatórugóinak tudományos igényű vizsgálata az ipari forradalmak kibontakozásával függ össze; ez a fajta elemzés tulajdonképpen az indusztriális társadalom nyomában megjelenő negatív társadalmi következmények bekövetkezését követően „debütált”. A vallási és metafizikai okfejtéseket és magyarázatokat maguk mögött hagyó, és a társadalmi tények vizsgálatára fókuszáló tudományos analízis nem véletlenül a jelzett korszak fejleményeinek hatásaira indulhatott „hódító útjára”. Giddens szerint az ipari forradalom, majd az 1789-es francia forradalom indukálta „változások lerombolták a hagyományos életformákat, ezért a gondolkodóknak is új módon kellett értelmezniük a társadalom és a természet világát. A fordulópontot az jelentette, hogy a vallás helyett a tudományt állították a világ megértésének szolgálatába.”¹⁴⁸ A jelzett „irányváltásnak” köszönhetően tehát teret kezdett nyerni az a paradigma, amely a „világ varázstalanítását” elvégezve, a társadalmi tényeket társadalmi tényekkel kívánta magyarázni,¹⁴⁹ és világos elemzéssel kívánt szolgálni arra a folyamatra nézve, amelynek során „a szociális kohéziót garantáló

¹⁴⁷ Dr. Bodnár Zsolt a győri Széchenyi István Egyetem Állam-és Jogtudományi Doktori Iskolájának végzős doktorandusza, az Igazságügyi Minisztérium Igazságszolgáltatási Kapcsolatok Főosztálya jogi szakreferense. Dr. Pongrácz Alex a Nemzeti Közszoigazgatási Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Karának egyetemi adjunktusa.

¹⁴⁸ Giddens, Anthony (2006): *Szociológia*. Második kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 29. o.

¹⁴⁹ Utalás Émile Durkheim és Max Weber téziseire. Durkheim a társadalmi tények megfigyelésével összefüggésben az alábbi szabályokat állította fel: a társadalmi tényeket dolgoknak kell tekintetnünk; módszereken meg kell szabadulnunk a téveszméinktől; csak a jelenségek olyan csoportját választhatjuk a kutatás tárgyául, amelyet előzőleg már meghatároztunk; a társadalmi tények olyan vonatkozásai kell szemügyre venni, amelyek könnyedén elválaszthatók az egyéni megnyilatkozásaiktól. Erre nézve bővebben lásd Durkheim, Émile (1895): *A szociológia módszertani szabályai* (Ford.: Ádám Péter), in, Felkai Gábor – Némédi Dénes – Somlai Péter (szerk.): *Olvasókönyv a szociológia történetéhez*. I. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000, 272-313. o. Ami Weber varázstalanítási elméletét (*Entzauberung der Welt*, a világ varázslat alóli feloldása) illeti, tömören arról van szó, hogy egy racionalizációs folyamat menetében egyre nagyobb mértékben „előtérbe kerül az intellektualizmus”, és egyre inkább „kiszorítja a mágiába vetett hitet – amivel párhuzamosan a világban végbemenő folyamatok felszabadulnak a varázslat alól”. A világban zajló folyamatok ekként elveszítik mágikus értelmüket, és a korábbinál „sokkal nyomatékosabban merül fel a követelmény a világgal és az életvitellel mint egésszel szemben, hogy egyik is, másik is [a] jelentésének megfelelően, és értelmesen rendezett legyen.” Lásd Weber, Max: *Gazdaság és társadalom. A megértő*

normák a társadalmi munkamegosztás jelentős kiterjedése során” válságba kerültek.¹⁵⁰

A technikai találmányok haladásával, a termelés egyre intenzívebbé válásával, a formálódó világgazdaság és világforgalom genezisével – az ennek nyomában járó pozitívumokon túl – a tömegnyomor „debütálása” is összefügg. *Mandello* szerint a „gazdasági forradalom nyomán járó tömegnyomor (...) teljesen új, hirtelen beállott viszonyok között jött létre; enyhítésére [pedig] a társadalom nem tudott megfelelő szerveket alkotni. Az ellentét a szegény és a gazdag, az alsó és a felső osztályok között mindinkább élesebbé lett. A kereskedő-fejedelmek és az ipari lordok álltak az egyik oldalon, s a nyomorult pauperek milliói a másik oldalon. A kevés kézen lévő nagy gazdagsággal szemben a milliók vagyontalansága. (...) A versengő spekuláció következtében a termelés állandósága megszűnik. Fejlődés és pangás váltják egymást, s bekövetkezik a kapitalisztikus termelést jellemző válságok időszaka. (...) A városokba tömörülés is nyomort hoz, mert a közegészségügy még ismeretlen. (...) a gyáripár kísértő jelenségeként fellép a női-és gyermekmunka.”¹⁵¹ Ahogy Dános és Kovács is utaltak rá, az ipari-gazdasági forradalmat hamarosan egy társadalmi követte, amelyben az elkeseredett munkásság dühe olykor csoportos gyújtogatásokban, fosztogatásokban, gyár-és géprombolásokban tört felszínre – azaz a kriminalitás is felütötte a fejét. A bűnözés persze – amint azt *Durkheim* óta tudjuk – minden társadalomtípusban előforduló, patológikus jellegű hordozó, ám mégis „normális jelenség”,¹⁵² de a jelzett korszakban az éppen csak formálódó szociológiai diszciplína képviselőinek egyre mélyülő válság szimptómáit mutató társadalmi és gazdasági szisztéma tárgyiagos analizésére kellett vállalkozniuk. Egy olyan szituáció lehetőleg objektív leírásával kellett tehát szolgálniuk, amelyben az állam alig folytatott a szolidaritásra és társadalmi egyensúlyra törekvő szociálpolitikát, amelyben az egyenlőségi viszonyok óhatatlanul csorbultak, és amelyben a háborítatlan piacgazdaság keveseket tett gazdaggá, sokakat viszont annál szegényebbé,¹⁵³ s amely ekként a kriminalitás „melegágyaként” is szolgált. Amint arra a fentiekben már utaltunk, a bűnözés okait fókuszáló elméletek különböző magyarázatokkal szolgáltak a kriminális jelenségekre nézve. Az alábbiakban ezeket tekintjük át.

ANÓMIA-ELMÉLETEK

Az anómián annak eredeti – még 1591-ből fennmaradt – jelentése szerint valamilyen általános zűrzavar, kétség és bizonytalanság előidézését értették.¹⁵⁴ A kifejezést a későbbiekben *Émile Durkheim* francia szociológus töltötte meg a mai napig széles körben használatos jelentéstartalommal. Durkheim az említett fogalmat első ízben az 1893-ban napvilágot látott doktori értekezésében használta, amely a *Társadalmi munkamegosztásról* címet viselte (s ekkor még az anómiás munkamegosztás kontextu-

szociológia alapvonalai 2/1. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. (Ford.: Erdélyi Ágnes). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 209. o.

¹⁵⁰ Musto, Marcello: Az elidegenedés koncepciójának újragondolása, in *Eszmélet*, 26. évfolyam, 103. szám (2014), 58. o.

¹⁵¹ Idézi: Dános Árpád – Kovács Gábor: *A szocializmus története. A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig*. A Pantheon Irodalmi Intézet Részvénytársaság Kiadása, Budapest, 1925, 256-257. oldal.

¹⁵² Durkheim, Émile: *A bűnözés normális jelenség*, in Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára (szerk.): *A deviancia szociológiája. Szöveggyűjtemény*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület – ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke, Budapest, 1996, 9-15. o.

¹⁵³ A szabadversenyes kapitalizmus krízisének mélyrehatóbb, politikai gazdaságtani szempontú elemzésére nézve lásd Pongrácz Alex: *Nemzetállamok és új szabályozó hatalmak a globális erőterben – avagy megszeli-dítható-e a globalizáció?* Kézirat. Budapest-Győr, 2017, 48-53. o.

¹⁵⁴ Dahrendorf, Ralf: *A modern társadalmi konfliktus*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1998, 257. o.

sában tűnt fel a kifejezés, a munkamegosztás patológikus, abnormális változatként).¹⁵⁵ Az anómia fogalmának részletesebb – s közismertebb – kifejtésére 1897-ben, *Az öngyilkosság (Le Suicide)* című szociológiai munkájában kerített sort a társadalomtudós.

A mű a tematikáját tekintve azokat a jelenségeket igyekezett górcső alá venni, amelyek egy konkrét társadalomban az öngyilkosságok jelzőszámainak növekedését eredményezik, és szemléletmódjában Durkheim a – korábban érvényesülő pszichológiai magyarázatokkal szemben – a társadalmi tényezők szerepét kívánta kidomborítani.¹⁵⁶ Művének nívója tehát abban rejlett, hogy a korábbi pszichologizáló okfejtésekkel szemben kifejezetten úgy vélte, hogy az életének önkezelésével véget vető személy tette mögött társadalmi hatások (vagy azok is) állnak, így e deviáns cselekedet „motivációi” között is rálehetünk a társadalmi tényezők szerepére. Ettől kezdve olyanra bevettnék számított az öngyilkosság társadalmi kontextusban történő elhelyezése, hogy egy 1926-ban megjelent tanulmány már a címében is egyenesen a társadalmi élet tömegjelenségeként hivatkozott az öngyilkosságra.¹⁵⁷

Az *öngyilkosság* központi mondanivalója, hogy minden társadalomban találkozunk olyan periódusokkal, amikor a társadalom elveszti a kontrollgyakorló képességét a társadalom tagjai felett, és a társadalom szövedékében a dezorganizáció, a rendtelenség és a káosz állapota uralkodik el. A modern társadalmak égisze alatt tehát adódhatnak olyan helyzetek, amelyekben a hagyományos normák és irányadó minták irányító szerepe megkérdőjeleződik és erodálódik, méghozzá anélkül, hogy újaknak adná át a „terepet”. Amikor a társadalom valamely szegmensében az emberek életért orientáló világos minták szerepüket veszítetté válnak, a társadalom tagjain úrrá lehet az irányvesztettség és gondterheltség érzése, az anómia ekként az öngyilkosságra való hajlamot befolyásoló tényezővé válik-válhat.¹⁵⁸ (Az anómiával szembeállított fogalom Durkheimnél a szinómia, amely egy olyan ideális állapotot jelent, amelyben az értékek és az élethelyzetek egybeesnek egymással.)¹⁵⁹

Durkheim szavaival élve a korábbi szabályozás elégtelensége miatt „Az emberek már nem tudják, [hog]y mit lehet és mit nem, mi igazságos és mi igazságtalan, mi az, amit jogosan követelhetnek és remélhetnek, mi az, ami túllépi a mértéket. Ennek következtében nincs semmi, amire ne tarthatnának igényt.” Az erkölcsökkel szembeni „emancipációra” ráadásul egy olyan prosperáló korszakban is sor kerülhet, amikor az emberi szükségletek és igények fékevesztetté válnak. „A szabályozatlanság vagy anómia állapotát [így] tovább fokozza az a körülmény, hogy meglazul a szenvedélyek fegyelme éppen olyankor, amikor pedig erősebb fegyelem volna szükséges.”¹⁶⁰ Az új munkamegosztás révén a korábbi (feudális, vallási és egyéb) kötöttségeiktől megszabaduló emberek e mankók elvesztésével könnyen válhatnak orientációjukat veszített, elbizonytalanodott lényekké. Tovább „bonyolítja” a helyzetüket, hogy mivel a megváltozott körülményeikre a régi „beidegződéseik” alapján már nem tudnak adekvát vá-

¹⁵⁵ Lásd Durkheim, Émile (1893): *A társadalmi munkamegosztásról*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986

¹⁵⁶ Piczil Márta: *Anómia-elméletek*, in Pikó Bettina (szerk.): *A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban*. JATE Press, Szeged, 2011, 21. o.

¹⁵⁷ Zehery Lajos: *Az öngyilkosság mint a társadalmi élet tömegjelensége*. Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó Rt., Budapest, 1926

¹⁵⁸ Giddens: *i. m.* (2008), 615. o.

¹⁵⁹ Gönczöl Katalin – Kerezi Klára – Korinek László – Lévy Miklós (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2006, 104. o.; Korinek László: *Irányzatok a kriminológiai gondolkodás fejlődésében*. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2005, 103. o.

¹⁶⁰ Durkheim, Émile (1897): *Az öngyilkosság. Szociológiai tanulmány*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 275. o.

lasszal szolgálni, a normák helyességében és célszerűségében is kételkedni kezdenek. Ez a kételkedés azonban Descartes karteziánus attitűdjével szemben csak normaválságot eredményez: az ember egyéni elkötelezettségének lazulását a közösség céljaival szemben; röviden tehát az anómia állapotát.¹⁶¹

Az öngyilkosságok tipizálásakor Durkheim annak három válfaja között differenciált. Az egoista és az altruista¹⁶² öngyilkosságok esetén azt tekinthetjük fő tipizálási szempontnak, hogy az egyén miként kapcsolódik a közösséghez, illetve a társadalomhoz: az egoista változat esetén túlzottan lazán, az altruista esetében viszont túltúl erősen. Az anomikus öngyilkosság esetén – dacára annak, hogy még mindig a társadalmi integráció kérdése felől közelítünk a jelenség felé – viszont már a szabályozatlanság jelenségével állunk szemben: ti. egy olyan konstelláció áll elő, amelyben valamely külső ok folytán megakad a korábban megszokott kiegyensúlyozott „normálállapot”, és az emberek hirtelen kiszabadulnak az erkölcsi nyomás kötöttségei alól.¹⁶³ Az anómia ráadásul a makrotársadalmi szféra mellett a társadalom különböző szegmenseivel összefüggésben is jelentkezhet; Durkheim ennek nyomán nevesíti a gazdasági, a bőségből, a válságból, a házastárs halála miatt keletkező házi, valamint a házastársi anómiából következő öngyilkosságot.¹⁶⁴

Összegezve a Durkheim által az anómiáról írtakat, elmondhatjuk, hogy a szerző ez olyan társadalmi állapotot fűrkészett és írt le, amelyben a társadalmi struktúra egy gyors átalakuláson megy keresztül, ennek következtében kiüresednek a régi normák és a korábbi struktúrák intézményei, és amelyben szükségképpen megnövekedik a bűnözés is. „Durkheim tétele: a társadalom megszorodott természetes vágyait, igényeit, céljait az ugyanennek a társadalomnak a fáziskésésben lévő kontrollintézményei képtelenek ellenőrzésük alatt tartani. Az anómia miatt a régi kontrollmechanizmus csődöt mond.”¹⁶⁵

Az anómia-elméletet a későbbiek során az amerikai szociológus, *Robert K. Merton* fejlesztette tovább, nem függetlenül Durkheim Amerikában érvényesülő hatásától. Az 1938-tól kezdve datálódó kutatásait összegző, több ízben is átdolgozott és publikált *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra (Social Theory and Social Structure)* című művében a deviáns viselkedések terminusát a mindenféle szabályozó normáktól való eltérésre használta (azaz Durkheimmel szemben nem csak a törvénysértő magatartásokra), egyébként is több ponton kritizálva a durkheimi téziseket.¹⁶⁶ Az anómia nála arra az alapvető feszültségre utal, ami az elfogadott normák és a társadalmi valóság között generálódik az egyénben.¹⁶⁷

Durkheimhez képest Merton úgy gondolta, hogy az anómia nem pusztán egy átmeneti, „provizorikus” állapotot jelent egy társadalomban, éppen ellenkezőleg: konstans

¹⁶¹ Gönczöl et al.: *i. m.* (2006), 105. o.

¹⁶² Röviden summázva a Durkheim által taglaltak lényegét, egoista öngyilkossággal akkor állunk szemben, amikor az egyén a társadalom dezintegrálódásával párhuzamosan „ugyanebben a mértékben kikapcsolódik a társadalmi életből, saját céljai háttérbe szorítják a közös célokat, egyszóval személyisége hovatovább fölébe helyezi magát a kollektív személyiségnek. (...) Ha tehát megállapodhatunk abban, hogy egoizmusnak nevezzük azt az állapotot, amikor az individuális én túlsúlyba kerül a társadalmi énnel szemben, és annak rovására érvényesül, akkor egoista öngyilkosságnak nevezhetjük az öngyilkosságnak azt a típusát, amelynek forrása a mértéktelen individuáció.” Durkheim: *i. m.* (2003), 223. o. Ezzel szemben az altruista öngyilkosság forrása a „túlságosan kezdetleges individuáció”, és a társadalom ebben az esetben túl szorosan tartja fogva az egyént. „Az altruizmus szó elég jól kifejezi azt (...) az állapotot, amikor az egyén nem önmagáé, hanem összeolvad valami rajta kívül levővel, amikor viselkedésének sarkpontja csak rajta kívül van, nevezetesen az őt magában foglaló csoportban. Ezért az intenzív altruizmusból fakadó öngyilkosságot altruista öngyilkosságnak nevezzük.” Durkheim: *i. m.* (2003), 237. o.

¹⁶³ Rosta Andrea: *A deviáns viselkedés szociológiája*. Loisir Könyvkiadó, Budapest – Piliscsaba, 2007, 125. o.

¹⁶⁴ Durkheim: *i. m.* (2003), 260-302. o.

¹⁶⁵ Korinek: *i. m.* (2005), 106. o.

¹⁶⁶ Rosta: *i. m.* (2007), 128-129. o.

¹⁶⁷ Giddens: *i. m.* (2008), 606. o.

módon és állandóan jelen van. A probléma gyökerét pedig abban jelölte meg, hogy a társadalom minden egyes tagjának ugyanazokat a célokat kínálja, de nem biztosítja ugyanazon lehetőségeket eme célok realizálásához.¹⁶⁸ Ezt a tézist persze az amerikai társadalom közegére is lehetne vonatkoztatni: a James T. Adam által (is) posztulált *American Dream* mint az amerikai társadalom nemzeti ethosza ugyanis egy olyan társadalmi rendet vázolt fel, „amelyben mindenki elérheti azt, amire képességei alapján alkalmas, és ahol önmagáért ismerik el, nem pedig esetleges születési vagy társadalmi pozíciója miatt.”¹⁶⁹ Ebben az idillikus felfogásban a karrier és a meggazdagodás lehetősége mindenki számára adott és elérhető, amennyiben kellő önfegyelem és kemény munkamorál párosul hozzá: aki kellő elhivatottsággal és megfelelő intenzitással dolgozik, az végül feljuthat a képzeletbeli piramis csúcsára. A valóság azonban – a „minden elmélet halála a gyakorlat” elvének megfeleltethetően – csúnyán rácăfol erre a tézisére, hiszen a hátrányos helyzetű polgárok zöme csak semmilyen vagy elhanyagolható, rendkívül alacsony esélyekkel rendelkezik a mobilitást illetően.

A vizsgált amerikai társadalomban tehát – miközben az elérendő célok (a polgári társadalom esszenciáját jelentő jólét, siker, státus), és az ehhez vezető legitim eszközök tekintetében nagyfokú konszenzus mutatkozik – a társadalom heterogén struktúrája miatt sokakat csak elméletileg képes megcsapni a „siker édes illata”.¹⁷⁰ A Merton által analizált amerikai társadalom sajátossága volt ugyanis, hogy az alsóbb társadalmi osztályok – gazdasági helyzetük, képzési színvonaluk vagy a faji megkülönböztetés okán – objektíve képtelenek voltak az anticipált célokat megvalósítani. A jelzett osztályok számára a legitim eszközökhöz való hozzáférés csak elméleti síkon (volt) adott, ezért ún. anómiás nyomás, feszültség nehezedett rájuk.¹⁷¹ A cél tehát eme rétegek vonatkozásában sem szentesíthette az eszközt; az anómia éppen a cél és az eszköz koordinálatlansága folytán áll elő: a kulturális struktúra által hangsúlyozott célokat ugyanis lehetetlen elérni a társadalmi struktúra által kondicionált eszközök révén.¹⁷²

Átadva a szót Mertonnak: „Az anómiát (...) a kulturális struktúrában bekövetkező zavarnak tekintjük, ami főleg akkor fordul elő, ha éles ellentét mutatkozik egyfelől a kulturális normák és célok, másfelől a csoport tagjainak társadalmilag strukturált lehetőségei között, hogy e normáknak megfelelően cselekedjenek. E felfogás szerint a kulturális értékek olyan magatartásformák létrejöttét is előmozdíthatják, amelyek elentétesek az ugyanezen értékekből fakadó követelményekkel.”¹⁷³

A társadalmi struktúra végső soron pressziót gyakorol a kulturális értékekre: a társadalomban bizonyos pozíciót elfoglaló egyének számára megkönnyíti, mások számára viszont éppen hogy megnehezíti – sőt, akár lehetetlenné teszi – az értékkel összhangban álló cselekvést. Ha a kulturális és a társadalmi struktúra viszonylatában „törés” keletkezik, az a normák működését illetően is zavart eredményez: bekövetkezik a normanélküliség állapota.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Pikó: i. m. (2011), 22. o.

¹⁶⁹ Adams, James Truslow (1931): *The Epic of America*. Transaction Publishers, New Brunswick – London, 2012, XI. o. Gunnar Mrdal az „osztályok alatti réteg” (*underclass*) tagjait akként jellemezte, hogy „nem férnek hozzá ahhoz a képzéshez, és nem szerzik meg azokat a készségeket, amelyek szükségesek lennének [ahhoz], hogy a társadalom többi részével versenyre kelhessenek.” Myrdal, Gunnar: *The Challenge of World Poverty*. Vintage, New York, 1990. Idézi: Adler, Freda – Mueller, Gerhard O. W. – Laufer, William S.: *Kriminológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 161. o.

¹⁷⁰ Utalás a *Sweet Smell of Success* című, Burt Lancaster és Tony Curtis főszereplésével 1958-ban készült amerikai filmdrámára.

¹⁷¹ Korinek: i. m. (2005), 106-107. o.

¹⁷² Rosta: i. m. (2007), 130. o.

¹⁷³ Merton, Robert K. (1968): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 245. o.

¹⁷⁴ Merton: i. m. (2002), 246. o.

Merton anómiaelméletéből levezethető, hogy a bűnözés eloszlása miért is tekinthető osztályspecifikusnak. A nyomás, a feszültség azonban „teljesítményre” is sarkallhat: az alsóbb osztályok a „blokkolt” legitim pályák mellett más, illegitim megoldásokat lesznek kénytelenek választani. Ez az alkalmazkodás nevezhető újításnak vagy innovációnak. A további, Merton által vázolt alkalmazkodási modellek a következők: konformizmus, ritualizmus, visszahúzóds, lázadás.¹⁷⁵ Kriminális konzekvenciákat általában véve az újítók, a visszahúzóds és a lázadók magatartása vonhat maga után. Az újítók – a kulturális célokkal azonosulók, de illegitim eszközöket igénybe vevők – esetében ez például azt eredményezheti, hogy az üzletemberek adót csálnak, vagy, hogy a munkavállaló meglopja a munkáltatóját. A visszahúzóds – a társadalomból menekülő – tipikus példái lehetnek a hajléktalanok, az alkoholisták, a kábítószerfüggők vagy bizonyos szekták tagjai. A lázadók – a célokat és a törvényes eszközöket egyaránt elutasítók – tipikus megjelenítői a radikális politikai tömörülések szimpatizánsai, a forradalmárok és az önjelölt „messiások”, akik az egész társadalmi berendezkedést kívánják megreformálni. Az általuk realizált cselekvések adott esetben akár a politikai bűncselekmények fogalmi körébe is tartozhatnak.¹⁷⁶

Az anómia-elméletekről – mint a funkcionalista elméletek sorába tagozódó teóriákról – összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a bűnözés és a deviancia forrását végső soron a társadalomban felhalmozódó strukturális feszültségekben, valamint a megfelelő erkölcsi szabályozás hiányában lelnek meg. Amennyiben a társadalom bizonyos csoportjainak és individuumainak törekvései realizálhatatlanná válnak, úgy a vágyak és az azok beteljesülése között húzóds szakadék a társadalom bizonyos tagjainak deviáns hajlamaiban is manifesztálódik, kiváltva ezzel adott esetben a kriminális magatartás tanúsítását.¹⁷⁷

CÍMKÉZÉS-ELMÉLET

Az 1950-es évek amerikai társadalmi kontextusában a társadalomtudósok egy csoportja – a címkézési vagy alternatív elnevezéssel a minősítési-, labeling-, interakcionista elmélet¹⁷⁸ teoretikusai – azt kezdték analizálni, hogy egyes cselekményeket milyen okból és miként nyilvánítanak bűncselekménynek – vagy tágabb értelemben véve deviáns magatartásnak –, valamint hogy bizonyos személyeket miért és milyen módon titulálnak kriminális személynek, bűnözőnek.¹⁷⁹ Az elmélet alaptézise szerint tehát ahhoz, hogy meg tudjuk érteni a devianciák természetét, azt szükséges megvizsgálnunk, hogy az egyes személyeket vagy éppen csoportokat miért illetik deviáns stigmával, címkével. Az elmélet sajátossága, hogy a cselekedet minősítése konkrétan nem az elkövető viselkedésén áll vagy bukik, hanem azon, hogy a társadalmi intézmények miként reagálnak a szóban forgó magatartásra, miként minősítik azt a stigmatizáció folyamatában. Az irányzat egyik emblemikus képviselőjének szavaival élve: „a deviancia nem az egyén által elkövetett cselekménynek egy kvalitása, hanem annak következménye, hogy a környezet a »vétkesre« bizonyos szabályokat vonatkoztat, és vele szemben szankciókat alkalmaz. A deviáns olyan személy, akire a deviáns címkét sikeresen rátették; a deviáns viselkedés az a viselkedés, amelyet az emberek annak minősítenek.”¹⁸⁰

¹⁷⁵ Korinek: *i. m.* (2005), 107. o. Az említett alkalmazkodási modellek részletesebb ismertetésétől kénytelenek vagyunk eltekinteni.

¹⁷⁶ A Schneider kriminológiai monográfiájában található példákat idézi: Korinek: *i. m.* (2005), 108-109. o.

¹⁷⁷ Giddens: *i. m.* (2008), 615. o.

¹⁷⁸ Rosta: *i. m.* (2007), 152. o.

¹⁷⁹ Adler et al.: *i. m.* (2005), 283. o.

¹⁸⁰ Becker, Howard S. (1963): *A kívülállók. Tanulmányok a deviancia szociológiai problémaköréből*, in Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1974, 87. o.

Az irányzat a korábbi teóriák megállapításaihoz képest persze csak részben hordozott magában nóvumokat; részben ugyanis az USA-ban már korábban formálódó törekvés meglátásaira igyekezett támaszkodni „Tannenbaum, Goffman, Shanon, Becker, Garfinkel elutasították [az említett elmélet képviselői] elutasították a korábbi oktatási értelmezéseket, és egy új hipotézissel magyarázták a bűnözés keletkezését. Álláspontjuk szerint a társadalmi normáktól eltérő viselkedés nem az adott ember társadalmi kudarcából fakad, hanem (...) a társadalmi kontroll intézményeinek definíciós, címkéző gyakorlatából.”¹⁸¹

A címkézés végrehajtói szerepkörébe a leggyakrabban a törvényes rend zálogaként funkcionáló intézmények (rendőrség, bíróság, büntetés-végrehajtás, pszichiátriai intézmények, és így tovább) képviselői kerülnek, hiszen ők képesek érvényt szerezni a társadalom által felállított erkölcsi konvencióknak. A különféle „stigmák” használatával tehát a mindenkor érvényes társadalmi hatalmi szerkezet védelmében járnak el. A „bűnözőként” aposztrofálás pedig valóban olyan stigmaként jelenhet meg az inkriminált személy életében, melynek árnya szinte „síríg tartóan” vetülhet a mindennapjaira,¹⁸² és ami a többségi társadalomtól történő szegregációhoz vezet. E folyamat negatívumait naturalisztikus módon ábrázolta *Stanley Kubrick* a nagy port felvert *Mechanikus narancs* című filmjében, 1971-ben.

Az elmélet lényege, hogy a deviáncsá válást nem a viselkedés függvényében kezeli; egy adott személy sokkal inkább attól válik deviáncsá, hogy a „többség zsarnoksága” a normálistól eltérőnek, abnormálisnak minősíti őt, ennek minden konzekvenciájával – például az elkövetővel szemben kiszabott szankcióval – együtt. Természetesen azt, hogy mi számít bűnnek, az adott kor adott társadalma kontextusában tevékenykedő hatalom reprezentánsai határozhatják meg. Egy adott társadalmi és kulturális közeg deviáncsá minősítő tevékenysége mögött persze „számos társadalmi érték-és érdek vezéreltség van (hatalmi-társadalmi helyzet szabta erőviszonyok, [az] adott kultúra állapota, szociális szempontok), nem pusztán az általános normatívításra vonatkozó megfontolások.”¹⁸³

Az irányzat előzményei között már *Charles H. Cooley*, *William I. Thomas* vagy *George H. Mead* elméleteit is fellelhetjük. Mead már az első világháború végén úgy látta, hogy a társadalmi minősítés olyan „tüzes kardú angyalnak” számít, aki képes bárki elszeparálni az addig őt befogadó világtól pusztán azzal, hogy „jó” és „rossz”, „konvencionális” és „tradicionális” között differenciál. Két évtizeddel később aztán a történész *Frank Tannenbaum* a bűnözőnek titulálás folyamatát („a rossz dramatizálását”)¹⁸⁴ vizsgálta, bemutatva, hogy a gyermek-, vagy kamaszkori csínytevő miként válhat a társadalom értékítélete folytán a Btk. terminológiája szerinti fiatalkorú bűnözővé.¹⁸⁵

Tannenbaum elméletét a későbbiek folyamán *Edwin Lemert* szociológus gondolta tovább, papírra vetve az egész irányzat fundamentumául szolgáló alapvetéseket.¹⁸⁶ Lemert kiindulópontja, hogy az emberek permanens módon részt vesznek olyan tevékenységekben, amelyek potenciálisan magukban hordozzák annak a kockázatát, hogy bűnözőként minősíthetik őket. Ez a rizikófaktor sokak vonatkozásában fennáll

¹⁸¹ Gönczöl et al.: *i. m.* (2006), 111-112. o.

¹⁸² Giddens: *i. m.* (2008), 618-619. o.

¹⁸³ Rosta: *i. m.* (2007), 153. o.

¹⁸⁴ *The dramatization of evil.* Bővebben lásd Blomberg, Thomas G. – Lucken, Karol: *American Penology. A History of Control.* Enlarged second edition. Aldine Transaction, New Brunswick – London, 2011, 164-168. o.

¹⁸⁵ Mead, George H.: *The Psychology of Punitive Justice*, in *American Journal of Sociology*, Vol. 23., No. 5. (Mar., 1918), 577-602. o.; Tannenbaum, Frank: *Crime and the Community.* Ginn and Company, Boston, 1938. Idézi: Pikó: *i. m.* (2011), 56-57. o.

¹⁸⁶ Lemert, Edwin: *Social Pathology.* McGraw – Hill, New York, 1951.

ugyan, ám végül csak keveseket illetnek stigmával. Lemert abban látja ennek az okát, hogy elsődleges és másodlagos deviáns cselekmények között kell különböztetnünk. Elsődleges devianciáknak minősülnek az olyan cselekmények (többnyire kisebb vétéségek), amelyek az első társadalmi reakciókat kiváltják ugyan, de érdemben nem befolyásolják az egyén önképét, és a deviáns aktus végül normalizálódik. A másodlagos devianciák azok a cselekmények, amelyek viszont már magukban hordozzák az egyén önképét illetően a minősítési „procedúra” következtében előállt változások következményeit. Miután az egyén komolyabb deviáns cselekményt (példának okáért bolti lopást) követ el, a reakció formálissá válik: például fiatalkorú bűnelkövetőként szankciót szab ki vele szemben a bíróság, és a környezete elkezd „stigmatizálni” az illetőt, aki ennek folytán bűnelkövetőként fog gondolni magára. Ennek egyéb negatív következményei is vannak, például az inkriminált személy a konvencionális szabályokat áthágó galerikhez, fiatalkorú bandákhoz csatlakozhat. A csoport tagjaként újabb, a korábbihoz képest súlyosabban minősülő cselekményt követhet el (például rablást), és visszaesőként már a konvencionális társadalom súlyosabb értékítéletével kell számolnia, viselve a deviáns életformával járó megkülönböztetés minden ódiumát.¹⁸⁷ Ezzel a stigmatizált személy elindulhat egy deviáns vagy bűnözői „karrier” rögzös útján.

A címkézéselmélet nívuma és jelentősége abban áll, hogy a deviáns magatartásokat „tipizáló” társadalmi intézmények működési mechanizmusaira irányította a figyelmet, adott esetben felvetve eme intézmények reformjának javaslatait is. Az elmélet ugyanakkor – pont az institucionalista szemléletmódjának köszönhetően – meglehetősen „félvállról” vette azokat az egyénben rejlő okokat, amelyek végül egy deviáns magatartás tanúsításához vezethetnek.

SZUBKULTÚRA-ELMÉLETEK

A sorban következő ún. szubkultúra-elméletek központi tézise, hogy a társadalom modernizálódása és nagyfokú differenciálódása folytán a kultúra és a közösség már korántsem kezelhető egységes, homogén entitásként. A társadalom modernizációja és a nemzetközi migrációs tendenciák hatására a „multikulturális” társadalom kialakulása számos országban valósággá vált; ezekben a közösségekben pedig a kulturális pluralizmus nagyfokú elterjedését figyelhetjük meg. Ennek egyenes ági következménye volt az ún. szubkultúrák kialakulása.

A szubkultúrákat a szakirodalom a domináns kultúra egy önállóult – saját, a többségi kultúrához képest eltérő normákkal és értékekkel rendelkező – részeként aposztrofálja; a szubkultúra-elméletek pedig a kulturális deviancia-elméletek részeként az ún. szubkulturális hatások által determinált deviáns viselkedéseket vizsgálják, de a különböző kultúrák közötti konfliktusokat, összeütközéseket sem hagyják figyelmen kívül. Az elmélet által exponált fő vizsgálódási terület eredendően a fiatalkori bűnözés volt, később azonban ez a spektrum olyan aspektusokkal bővült, mint például a kábítószer-függők vagy a deviáns szexuális viselkedések analízise.¹⁸⁸

Az irányzat klasszikusának tekinthető *Albert K. Cohen* vizsgálódásai a fiatalkorúból álló galerik területére estek; Cohen ennek égisze alatt arra a kérdésre kereste a választ, hogy a fiatalkorú bűnelkövetők esetében miért is nem rendelkezik kellő prevenció és visszatartó erővel a már meglévő társadalmi kontrollmechanizmus. Cohen megfigyelései szerint a szóban forgó fiatalok esetén egy ún. alternatív kultúra megnyilvánulásairól beszélhetünk: olyan bűnözői szubkultúráról van tehát szó, ahol sajátos belső szabályok szerint strukturalódik egy alternatív társadalmi kontroll.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Adler et al.: *i. m.* (2005), 284-285. o.

¹⁸⁸ Rosta: *i. m.* (2007), 144-145. o.

¹⁸⁹ Gönczöl et al.: *i. m.* (2006), 93. o.

Cohen a *Bűnöző fiúkról* (*Delinquent Boys. The Culture of the Gang*, 1955) írott könyvében amellel érvelt, hogy a munkásosztály alsóbb rétegeihez sorolható, tehát státuszproblémákkal küszködő fiatalok – akik kilátástalannak vélik az egzisztenciális lehetőségeiket – gyakorta verbuválódnak bandákba, létrehozva a többségi kultúrával konkuráló deviáns szubkultúrákat. A szóban forgó szubkultúrák egyértelműen a középosztály által fontosnak tartott értékekkel szemben pozicionálják magukat, és inkább olyan normákat állítanak azokkal szembe, amelyek a többségi társadalommal való dacolást, a „dafke” mentalitást, a törvényekkel szembeni ellenszegülést, és általában véve a nonkonformizmus megnyilvánulási formáit emelik piedesztálra.¹⁹⁰

A probléma – ti. a középosztályhoz való felzárkózás lehetetlensége – forrásait Cohen főként a szülő által biztosított szocializációs folyamat osztálykülönbségeiben, általában véve a gyermeknevelési gyakorlatban, valamint az iskolai sztenderdekben lelte meg. A bűnözői szubkultúra „genezise” a kedvezőtlen egzisztenciális körülmények között tengődő munkásréteg helyzetéhez köthető. A munkások sorait gyarapító szülők szeretnék a gyermekeik mobilitási esélyeit pozitív irányba elmozdítani, és tiszteletreméltó életet biztosítani az utódaik számára. A középosztály által posztulált célokat tehát érdemben nem utasítják el; ám a kedvezőtlen gazdasági és társadalmi atmoszférának betudhatóan ezeket a célokat nem képesek a gyakorlati életben realizálni, és elérni azt a kulturális szintet, amelyen a középosztályhoz sorolhatóak többsége áll. A gyermekek ebben a szegényes környezetben kénytelenek szocializálódni, ráadásul nem elég motiváltak az iskolában sem. Az oktatási intézményekben egyébként is a középosztályhoz tartozó pedagógusok és tanárok szemléletmódja és értékrendje domináns. Az oktatók által közvetített sztenderdeknek képtelenek megfelelni az alsóbb réteghez tartozó nebulók, ami számos-számtalan frusztrációt kelt bennük. Ha az érintett személyek ezt a helyzetet harag és agresszió útján próbálják „ellensúlyozni”, akkor máris elképzelhető egy bűnözői szubkultúra konstituálása és működése iránti igény megfogalmazódása.¹⁹¹

A „spontán csoportképződés”, a galerik létrehozása azért jelenthet „megoldást” eme fiatalok számára, mert e csoportok berkein belül elviselhetőbbé válhatnak az addig feldolgozatlan egyéni feszültségek és normakonfliktusok – mégpedig azért, hogy általuk követendőnek tekintett, ugyanakkor a többségi társadalom értékkészletéhez képest „rivális” normákat és értékeket dolgoznak ki. Erről a platformról szemlélve a világot, az össztársadalmi („külső”) normák, illetőleg az azokat közvetítő személyek (rendőrök, középosztálybeli polgárok) már egyértelmű ellenségekként jelennek meg a csoporthoz tartozók számára, következésképpen a velük szemben tanúsított magatartásuk is radikalizálódik, agresszívvá válik. A külső normák elleni morózus fellépés, a fiatalok „protestálása” (a közterületeken található létesítmények megromlása, grafitizés, garázdálkodás), a törvénnyel való szembeszegülés természetesen a már jól ismert kriminális konzekvenciákkal jár: beindul a szankciós „gépezet”, a kriminális magatartások tanúsítóival szembeni represszív jellegű fellépés.¹⁹²

A szubkultúra-elméletek tárházát gyarapították a Richard A. Cloward és Lloyd E. Ohlin által 1960-ban megfogalmazott gondolatok is. Az említett szerzők abban egyetértettek Cohennel, hogy a deviáns fiatalok nagy része a munkásosztály alsóbb rétegeiből rekrutálódik. Meglátásuk szerint azonban főként azok a fiúk vannak kitéve a bűn „csábításának”, akik eredendően interiorizálták a középosztályhoz rendelt értékrendszert, és a képességeik alapján ösztönözve is érzik magukat arra, hogy a jövőre nézve elérjék a középosztálybeli egzisztenciális szintet. Amikor azonban éppen ennek az ellenkezőjével szembesülnek, fokozódik a deviáns tevékenységekben való

¹⁹⁰ Giddens: *i. m.* (2008), 617. o.

¹⁹¹ Rosta: *i. m.* (2007), 148-149. o.

¹⁹² Gönczöl et al.: *i. m.* (2006), 93. o.

részvételre való hajlamuk. Cloward és Ohlin szerint minderre figyelemmel azokban a szubkulturális közösségekben bizonyulnak igazán virulensnek a fiatalkorú bandák, ahol csak kevés esély mutatkozik a siker legitim eszközökkel történő elérésére – ehhez a közösséghez tartoznak a hátrányos helyzetű etnikai kisebbségek is.¹⁹³

A szubkultúra-elméletek értékelése kapcsán kiemelhetjük, hogy az eme irányzathoz sorolható teóriák fokozott figyelmet fordítottak annak igazolására, hogy a normaszegő és normakövető magatartás között nem húzódik áthatolhatatlan fal, hiszen egy szubkulturális csoportban tanúsított viselkedés a csoporthoz tartozók számára normálisként hat. Az elmélet képviselői hangsúlyozták továbbá, hogy a környezetnek és a tanulás folyamatának releváns szerepe van-lehet a normaszegő magatartásban; a deviancia forrásai között jelölik meg a kulturális és axiológiai különbségeket, a feszültséget és a frusztrációt, a depriváltságot, illetőleg a társadalmi státuszt. Az elméletek negatívuma ugyanakkor, hogy vizsgálódásaik során pusztán az alsóbb osztályhoz tartozó rétegekre koncentráltak, szem elől tévesztve azt az evidens tényt, hogy bűncselekményeket a más osztályokhoz és rétegekhez tartozók is elkövethetnek, és arra sem szolgáltatott választ, hogy miért válhatnak az egykori fiatalkorú bűnözők a későbbiek folyamán törvénytisztelővé.¹⁹⁴

A DIFFERENCIÁLIS ASSZOCIÁCIÓ ELMÉLETE (TANULÁSELMÉLET)

A differenciális asszociáció elmélete 1939-ben „debütált”, amikor is *Edwin Sutherland a Kriminológia alapelvei (Principles of Criminology)* című könyvében papírra vetette a bűnözői magatartás kialakulásának szerinte adekvát magyarázatát. Sutherland megítélése szerint az a kultúra, amelyben szocializálódunk, és amelynek ekként integráns részévé is válunk, rendkívüli mértékű befolyást gyakorol az életünkre, befolyásolva az általunk tanúsított viselkedést is. Ez a hatás ugyanakkor a kriminális magatartás kiváltására is képes lehet – ugyanis a bűnözői viselkedés „elsajátítása” is a szociális interakciók folyamában történik. A Sutherland által szolgáltatott magyarázat szerint az emberek közvetlen kapcsolatba kerülnek „definíciókkal, amelyek kedveznek a törvények megszegésének”, továbbá „definíciókkal, amelyek a törvények meg nem szegésének kedveznek.” Pozitív és negatív impulzusok tehát egyaránt érhetik őket, és a definíciók „százalékos megoszlása” lesz végül perdöntő annak eldöntésében, hogy egy személy bűnözővé válik-e vagy sem.¹⁹⁵

Sutherland interpretációjában a deviáns magatartás és a bűnözés tanult viselkedési forma, a társadalmi adaptációs folyamatban megszerzett, tanult tulajdonság. A bűnözők a más emberekkel folytatott interakciók és nexusok során sajátítják el a deviáns magatartási formát; emellett kulturális értelemben, generációról generációra „haladva” is „átörököthetik” azt (tehát még véletlenül sem biológiai úton öröklődő viselkedésről van szó). Amint azt fentebb is kiemeltük, egy embert különböző hatások ér(het)nek az élete folyamán, amelyek ösztönzőleg hathatnak a viselkedési mód kiválasztására. A *mainstream* és hatóságok által „autorizált” hatások helyesnek nyilvánított viselkedések tanúsítására ösztönözhetnek, más hatások viszont törvénytisztító cselekmények kivitelezésére sarkallhatnak. Az, hogy végül az ördög vagy az angyal győzedelmeskedik-e, mindenkor attól függ, hogy egy személy milyen nézetekkel és kultúrával azonosul. A stabilan deviánsnak tekinthető, bűnözői szerepekhez való hozzájutás főként attól függ, hogy rendelkezésre állnak-e a bűnözői tanulási struktúrák;

¹⁹³ Giddens: *i. m.* (2008), 617. o.

¹⁹⁴ Rosta: *i. m.* (2007), 151-152. o. nyomán

¹⁹⁵ Pikó: *i. m.* (2011), 65. o.

„vannak-e stabil asszociációk, bensőséges kapcsolatok olyan személyekkel, akiktől a szükséges technikákat, normákat el lehet sajátítani.”¹⁹⁶

A bűnözői viselkedés elsajátítása – mint tanulási folyamat – magába foglalja a bűnelkövetés technikáit, valamint a motívumok, késztetések, racionalizációk és hozzáállásuk *sui generis*, sajátos irányait egyaránt. A fiatalok példának okáért nemcsak azt tanulják meg, hogy miként kell jogtalanul eltulajdonítani egy dolgot, hanem azt is, hogyan kell racionalizálniuk és „védelmezniük” a tetteiket – azaz a bűnözők készségeket sajátítanak el, és tapasztalatokat is gyűjtenek. A motívumok és késztetések alakulásánál fontos az is, hogy a törvénykönyvek rendelkezéseivel azonosuló vagy éppen séggel azokat elvető személyek veszik-e körül az egyént. Az ember végül is azért válhat bűnözővé, mert túlsúlyba kerülnek nála a törvényszegést kedvezően megítélő értelmezések (képzetek) a törvénytisztelet mellett kardoskodó értelmezésekkel szemben. Ez a differenciális asszociáció (~eltérő képzetek) központi elve. Az, hogy melyik asszociáció és felfogás milyen mértékben váltja ki bűncselekmény(ek) elkövetését, sok faktortól függ: ezek közé tartoznak a bűnözés és a kapcsolatok gyakorisága, tartóssága, és az egyén részéről ennek tulajdonított jelentések is.¹⁹⁷

Az elmélet kritikusai kiemelik, hogy a Sutherland-féle felfogás figyelmen kívül rekesztette a mélyebb pszichológiai tényezőket; hogy nem vett számításba bizonyos materiális faktorokat (pénzszűke, szükség), csak a társas-szociális relációk jellegzetességeit fürkészte; hogy az elmélet adós maradt a deviáns minták genezisének magyarázatával; végül, hogy az elmélet azt sugallja, hogy van valami előre determinált a bűnözővé válás folyamatában.¹⁹⁸ Nem hagyhatjuk figyelmen kívül ugyanakkor, hogy Sutherland tézisei mély befolyást gyakoroltak a kriminológiára, és számos elmélet sarjadt ki az általa elvetett gondolati magvakból.

ÖSSZEGZÉS

A fentiekben a kirekesztettség és a bűnözés összefüggéseivel foglalkozó legalapvetőbb szociológiai, valamint kriminológiai elméleteket és irányzatokat igyekeztünk bemutatni. Természetesen tisztában vagyunk vele, hogy az évszázadok folyamán kimunkált elméletek teljes arzenálját nem tudtuk felvonultatni; ekként nem vizsgáltuk például a baloldali és jobboldali realizmusok – politikailag ugyancsak motivált – megállásait.¹⁹⁹ A vizsgált elméletekben közös, hogy valamilyen módon mindegyikük a bűnözővé válás eredőjére, folyamatára és az ok-okozati összefüggésekre figyelemmel fogalmazta meg megállásait. Úgy véljük, hogy e tanulmány keretei között nem tisztunk újabb elméleti megállapításokat kidolgozni; célunk pusztán annyi volt, hogy a bűnözői magatartás alakulásával kapcsolatos elméletek labirintusában barangolva megpróbáljunk kitaposni egy lehetséges ösvényt.

¹⁹⁶ Rosta: *i. m.* (2007), 140. o

¹⁹⁷ Adler et al.: *i. m.* (2005), 181-182. o

¹⁹⁸ Rosta: *i. m.* (2007), 142-143. o.

¹⁹⁹ Összefoglaló ismertetésekre nézve lásd Giddens: *i. m.* (2008), 621-624. o.

Horváth Csaba²⁰⁰

Frontex – avagy az Európai Unió külső határainak védelme

Az Európai Unió bővülésével, valamint a személyforgalom belső országhatárokon történő ellenőrzésének megszüntetéséről rendelkező Schengeni Végrehajtási Egyezmény alkalmazásával párhuzamosan jogos igény merült fel arra a tagállamok részéről, hogy a külső határaik védelmét megerősítsék, illetve az abban résztvevő nemzetközi erők tevékenységét központilag koordinálják. Erre a kihívásra adott válasz volt a FRONTEX – a szervezet neve a francia „*Frontières extérieures*” (külső határok) szavak összevonásából származik – 2004-ben történő létrehozása. A szervezet a Külső Határok Operatív Együttműködési Igazgatásáért Felelős Európai Ügynökségként kezdett el működni; az Európai Unió tagállamai automatikusan a FRONTEX tagjaivá is válnak. A szervezet központja, székhelye megalakulása óta Varsóban található.

Az Európai Bizottság – értékelve a XXI. század második évtizedének derekán kialakult migrációs válságot – 2015. decemberében javaslatot tett a FRONTEX megbízásának kiterjesztésére, azaz a szervezet feladat-és hatásköreinek növelésére. A szervezetet ebben az új típusú megközelítésben Európai Határ-és Partvédelmi Ügynökség (*European Border and Coast Guard Agency*) névre „keresztelték”. Az Európai Parlament megszavazta a javaslatot, és 2016. október 6-án hivatalosan is „megszületett” az újjáalakult a FRONTEX.

A FRONTEX néhány alapvető feladata a külső határok védelme érdekében az alábbiakban foglalható össze.

- Folyamatosan elemzi és értékeli a fő migrációs folyamatokat, valamint kockázatelemzést végez az integrált határellenőrzés érdekében.
- Az Ügynökség tagállamaiba telepített összekötő tisztjein keresztül folyamatosan figyelemmel kíséri a külső határok védelmének szervezését.
- Koordinálja és szervezi a tagállamok külső határain folyamatban lévő nemzetközi közös határőrizeti műveleteket, tevékenységet, beleértve a humanitárius és mentő tevékenység végzését is, például a Földközi-tenger középső medencéjében.
- Támogatást nyújt a külső határokon telepített „hotspotok” működtetésében, kiemelten közreműködik a migránsok kihallgatásában, azonosításában.
- A külső határokon szükségessé váló sürgős műveletek végrehajtására felszerelést és határőröket biztosít a tagállamok által biztosított gyorsreagálású tartalékokból. (A tagállamok saját vállalásaik alapján rendelkeznek gyorsreagálású egységekkel, amelyeket kérés esetén bármely tagállam területére egy héten belül útnak indítanak határőrizeti vagy partvédelmi feladatok végrehajtása céljából.)

²⁰⁰ A szerző c. r. ezredes, a GYMS MRFK BÜIG alosztályvezetője, a Magyar Bűnüldözők Szakmai Egyesülete elnökségének tagja.

- A külső határokon harcol a határon átnyúló szervezett bűnözés, valamint a terrorizmus ellen, koordinálja az együttműködést a tagállamok, illetőleg az Europol és az Eurojust között.
- Képzéseket szervez és bonyolít le a FRONTEX-hez rendelt határőrök részére.

A fentiekben túlmenően a FRONTEX-hez természetesen még rengeteg feladatot telepítettek, így a fenti felsorolás inkább csak exemplifikatív jellegűnek tekinthető.

Az Ügynökség megállapításai és átfogó értékelése alapján – az *ismertté vált számadatokra és az elfogott személyek kihallgatásainak eredményeire figyelemmel* – Európát az illegális migránsok az alábbi útvonalakon közelítik meg:

- Nyugat-afrikai útvonal, - Nyugat-mediterráni útvonal, - Közép-mediterráni útvonal,
- Apulia és Calabria útvonalai, - Albániából Görögországba tartó körút,
- Nyugat-balkáni útvonal,- Kelet-mediterráni útvonal, - Keleti Határok útvonal.

Magyarországot a fent jelzett „csomópontok” közül a Nyugat-balkáni útvonal érinti, ugyanis annak a főirányában helyezkedünk el. Az említett útvonalon érkező migránsok száma az elmúlt években drasztikusan megemelkedett: míg 2010-ben összesen 2.370 főt regisztráltak, addig 2015-re ez a szám már 764.038 főre emelkedett. 2016-ban ez a szám visszaesett 122.779 főre, ami ez előző évhez képest jelentős csökkenésnek számít ugyan, de önmagában még így is rémisztően magas szám. Ez a tömeg döntően a törökországi gyűjtőhelyről kiindulva, Görögországon át érkezik az Európai Unió területére, majd Bulgárián keresztül próbál eljutni a „jólétet biztosító vagy ígérő” nyugati államokba.

A hazánk déli határain bevezetett komplex intézkedések eredményeként a Nyugat-balkáni migrációs útvonal „elkanyarodott”, illetve az érintett, hazánktól délre elhelyezkedő országokban a migránsok jelentős része „elakadt” – ez a tény egyébként továbbra is veszélyforrást jelent Magyarországra nézve.

A magyar rendőrség aktívan részt vesz a Balkánon folyamatban lévő határőrizeti műveletekben. Bilaterális megállapodások alapján Szerbiában és Macedóniában folyamatosan magyar rendőri kontingens támogatja az ottani határőrizeti szerveket. A FRONTEX alkalmazásában, koordinációjában és irányításában pedig Bulgáriában a Fekete-tenger partvidékétől egészen Szerbiáig váltakozó létszámban, de folyamatosan hajtanak végre egyes feladatokat a nemzetközi erők kötelékében azok a rendőrök és határrendészek, akik az Ügynökség magyar magját alkotják. Jelenleg Bulgáriában zajlik a legnagyobb léptékű FRONTEX szárazföldi művelet, amelyben a szervezet minden tagállama részt vesz az élő erő és különböző technikai eszközök biztosításával, alkalmazásával.

Az Ügynökség természetszerűleg jelen van az összes fentebb említett migrációs útvonalakkal érintett területeken, ahol is a felhatalmazásánál fogva végzi és koordinálja az Európai Unió külső határainak őrzését és védelmét.

Az elmúlt évek eseményei, így különösen a migrációs válság, valamint az EU több tagállamában - az *illegális bevándorlókhoz köthetően* - elkövetett terrorcselekmények miatt az elkövetkezendő időszakban, az előttünk álló években jelentősen felértékelődik a külső határok védelme, amely nélkülözhetetlen a biztonságos jövőnk, fejlődésünk, sőt az európai kultúránk számára.

E védelmi tevékenység kikerülhetetlen koordinátorának és végrehajtójának számít az Ügynökség: a FRONTEX.

dr. Czebe András²⁰¹**A kriminalisztikai azonosítás törvényszerűségei****1. BEVEZETŐ GONDOLATOK**

A kriminalisztika a bűnfelderítés tudománya, amelynek végcélja az igazságszolgáltatás eredményességének előmozdítása, a bűnözés felszámolása. „E cél elérése érdekében a kriminalisztika a tételes jog által meghatározott keretekben olyan módszereket és eljárásokat tanulmányoz, dolgoz ki, amelyeknek segítségével a készülő és már elkövetett bűncselekmények felderíthetők, bizonyíthatók, elkövetőjük megállapítható, és felelősségre vonható.”²⁰² A büntetőjogszabályokra való felépülés, és azok szolgálata azonban mégsem teszi lehetővé, hogy a kriminalisztikára csupán a bűnügyi tudományok egyik ágaként, közelebbről a büntető eljárásjog segédtudományaként tekintsünk, ti. „a társadalomtudományok osztályozásánál figyelembe kell venni azt is, hogy a természettudományok és társadalomtudományok elhatárolása több tudomány esetében viszonylagos.”²⁰³ Ebből következően a kriminalisztika egy olyan interdiszciplináris jellegű tudományterület, amely a tudományok rendszerében – a bűnügyi tudományok mellett – „a természet- és társadalomtudományok egyik összekötő, közvetítő láncszemeként helyezkedik el.”²⁰⁴

A kriminalisztikai materiával szemben támasztott követelmény közismert: valamely múltbéli cselekmény rekonstruálható, sőt bizonyítható legyen bármikor a jövőben. A kriminalisztika ezen alapvető feladatát a bűncselekmény következményeképpen létrejött jelenségek észlelése, rögzítése és helyes értékelése révén képes megoldani; így „az emberek tudatában megrögződött emlékképekből, mint pszichikai jelenségekből, s az anyagi világ tárgyaiban bekövetkezett változásokból, mint fizikai jelenségekből szerez meggyőződést az elkövetett bűncselekményről.”²⁰⁵ A történeti tényállás helyes megállapítása tehát megköveteli, hogy az eljáró hatóság e jelenségek észlelésén túlmenően azokat „a logika törvényei szerint rendszerezze, állapítsa meg való összefüggéseiket, válassza el a véletlen, a közömbös, a felesleges, a kétes adatokat a szilárd, megbízhatóan rögzített tényektől.”²⁰⁶ Ezen összefüggéseknek a felismerése, továbbá helytállóságuknak a – természettudományok eredményeinek és a logika törvényszerűségeinek a felhasználásával történő – bebizonyítása „felmérhetetlen értékű közreműködést jelent a büntetőeljárás alapvető célkitűzéseinek a megvalósításában.”²⁰⁷

A büntetőeljárás gyakorlatban a kriminalisztikai szakértő az a személy, aki ezen ismereteket tudományos szinten fejezi ki a hatóságok, illetőleg a bíróság számára. Vizsgálódásuk tárgyát bár nem kizárólagosan, de „rendkívül széles körben a tárgyi

²⁰¹ A szerző a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Tanszék egyetemi tanársegéde.

²⁰² Viski László: *A kriminalisztika rendszeréről*, in *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, 3. évfolyam, 1. szám (1960), 94. o.

²⁰³ Fogarasi Béla: *A tudományok osztályozásának elméleti és gyakorlati kérdései*, in Szabó Imre (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei*, V. kötet, 1-4. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1954, 16. o.

²⁰⁴ Viski: *i. m.* (1960), 94. o.

²⁰⁵ Katona Géza: *A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 77. o.

²⁰⁶ Alapy Gyula: *Az azonosság és azonosítás néhány elméleti kérdése a kriminalisztikában*, in *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, 3. évfolyam, 2-3. szám (1960), 264. o.

²⁰⁷ Katona: *i. m.* (1965), 4.o.

bizonyítékok vizsgálata, egyes tárgyak vagy személyek azonosságának megállapítása vagy kizárása képezi.”²⁰⁸ A kriminalisztikai azonosítás helyes megoldása azonban csak biztos elméleti alapok mellett fogantatható, ti. az azonosítás képezi azt a fókuszpontot, amelyért „az egész múltmegismerési küzdelem folyik, amire az összes alapkérdés irányul minden részletében és minden alkalommal.”²⁰⁹ Ahogy a kriminalisztikai szakértő tevékenysége, úgy maga az azonosítási eljárás is rendkívül szerteágazó folyamat, ennek ellenére számos lényeges közös vonással és feladattal bír. „Mindenekelőtt ilyen közös fogalom az azonosság fogalma és azoknak a tudományos módszereknek meghatározása, amelyekkel az azonosság megállapítható.”²¹⁰

Mivel a büntetőeljárás-béli tanúbizonyítás kérdése rendkívül sokoldalú, és széles problémakör, ezért jelen tanulmány keretében azon kriminalisztikai vizsgálatok törvényszerűségeire tesztek kitekintést, amelyek tárgyat olyan nyomok és anyagmaradványok képezik, amelyek közvetlenül nem a bűncselekmény elkövetésére, hanem az azonosítás tárgyára utalnak. E jelenségek azonban „csak különös szakértelem birtokában vizsgálhatók, ezért az ilyen természetű vizsgálatokat igazságügyi vagy forenzikus azonosításnak célszerű nevezni.”²¹¹

A különleges szakértelem – az igazságügyi szakértők forenzikus tudományokban betöltött szerepe – napjainkban rendkívüli mértékben felértékelődött. Az alábbiakban olvasható elméleti vizsgálódás és történeti visszatekintés ezért különös hangsúlyt kap. Részben az újabb technikai eredmények miatt, részben pedig az eljárásjogi környezet változása miatt ugyanis a különös szakértelem, illetve a szakértő némileg átértékelő szerepének²¹² lehetünk tanúi, azonban ilyenkor érdemes visszatekinteni, és megvizsgálni, hogy az elmúlt századok alatt mit tekintettek alapvető fontosságúnak e téren. Jelen tanulmány történeti példákon keresztül vezeti le csaknem valamennyi, a kriminalisztikai szakértői bizonyítás²¹³ alapjául szolgáló azonosítás elméleti gyökereit. Érinti a szakértő szerepét,²¹⁴ illetve azt, hogy miként formálódott a szakértő eljárásával kapcsolatos elvárás²¹⁵ hazánkban és külföldön²¹⁶. Ma – amint azt az új szakértői

²⁰⁸ Alapy: i. m. (1960), 264. o.

²⁰⁹ Fenyvesi Csaba: *A kriminalisztika alapkérdései*, in Gaál Gyula–Hautzinger Zoltán (szerk.): *Pécsi Hátőr. Tudományos közlemények XIV. köt. Tanulmányok „A változó rendészet aktuális kihívásai” című tudományos konferenciáról*, Magyar Hadtudományi Társaság, Pécs, 2013, 344. o.

²¹⁰ Alapy: i. m. (1960), 264. o.

²¹¹ Hautzinger Zoltán: *A kriminalisztikai azonosítás elmélete*, in Deres Petronella – Homicskó Árpád (szerk.): *Studia in honorem Lajos Kovács*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jotudományi Kar, Budapest, 2014, 146. o.

²¹² Kovács Gábor: *Igazságügyi szakértők átértékelődő szerepe a büntetőeljárásban*, in Bihari Mihály – Patyi András (szerk.): *Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2010, 310. o.

²¹³ Kovács Gábor: *A szakvélemény*, in Bartók Róbert – Kovács Gábor – Dávid Lilla – Horváth Péter – Jancsák Ramóna – Jungi Eszter – Nagy Klára – Németh Imre: *Büntetőeljárás jog I.* Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2012, 255. o.

²¹⁴ Kovács Gábor: *Szakértő vagy tanú? Felkért szakértő-kavics a cipőben!*, in *Med Et Jur*, 5. évfolyam, 4. szám (2015), 11-14. o.

²¹⁵ Kovács Gábor: *A szakvélemény*, in Bartók Róbert – Kovács Gábor (szerk.): *Büntetőeljárás jog: I. kötet*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2015, 250. o.

²¹⁶ Kovács Gábor–Nogel Mónika: *Comparative analysis of the legal regulation of forensic experts*, in Secretariat of the EAFS2015 Conference (szerk.): *7th European Academy of Forensic Science Conference, Abstract Book*. Prague, European Academy of Forensic Science, 2015. 758. o.

törvény²¹⁷ is deklarálja – a hangsúly a szakértő tevékenységének minőségbiztosításán,²¹⁸ a szakértői laboratóriumok²¹⁹, vizsgálati metódusok akkreditációján²²⁰, a szakértői munka ellenőrizhetőségén,²²¹ ezeken keresztül pedig a szakértő felelősségén²²² van. Napjainkban a határon átnyúló bűnözés²²³ által megkövetelt egységesebb európai szakértői bizonyítás,²²⁴ uniformizáltabb szakértői módszerek²²⁵ kidolgozása áll a fókuszban, míg ezek a szempontok érthetően, korábban fel sem vetődtek. Mindez pedig elképzelhetetlen az azonosítás elméleti alapjainak átgondolása nélkül.

2. A FORENZIKUS AZONOSÍTÁS ELMÉLETI ALAPJAI

A forenzikus azonosítás elméleti alapjait az azonosságra vonatkozó általános logikai törvényszerűségek képezik. E büntetőeljárás-béli bizonyítás céljait szolgáló folyamatban ugyanis együttesen kerülnek alkalmazásra a formális logika, és a dialektikus logika tételei. Mindez az azonosítás sajátos jellegéből, nevezetesen az objektív valóság egyes jelenségeinek önmagukhoz, és másokhoz való viszonyának a feltárásából következik.²²⁶ Ezért témám szempontjából feltétlenül szükségesnek tartom a logika néhány fontos kérdésének érintését.

2.1. A logika metodológiája

„A logika törvényei csak az objektívnek a tükröződései az ember szubjektív tudatában.”²²⁷ E tétel kibontása, és konkretizálása a logika tudományának egyik legfontosabb feladata.²²⁸ Következésképpen a logika a helyes gondolkodás formáinak és törvényszerűségeinek a tudománya, amely minden olyan tudomány között fennáll, amelyeknek a tárgya az objektív valóság. A logika tárgyköréhez azonban nem csupán a

²¹⁷ 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről

²¹⁸ Kovács Gábor: *Gondolatok az Európai Forenzikus Tudomány 2020 elképzeléséről*, in Patyi András – Lapsánszky András (szerk.): *Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben. Ünnepi kötet Verebélyi Imre 70. születésnapja tiszteletére*. Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 335-345. o.

²¹⁹ Kovács Gábor–Nogel Mónika: *The Accreditation of Forensic Laboratories as a Component of Realizing the European Forensic Science 2020 Concept*, in *European Police Science and Research Bulletin*, Issue 10, Summer 2014, 24-27. o.

²²⁰ Kovács Gábor–Pádár Zsolt – Nogel Mónika: *Accreditation of forensic laboratories as a part of the "European Forensic Science 2020" concept in countries of the Visegrad Group*, in *Forensic Science International Genetics Supplement Series*, Volume 5, 2015, 412-413. o.

²²¹ Kovács Gábor: *European forensic science area (EFSA 2020) – new challenges bases in forensic science*, in Secretariat of the EAFS 2015 Conference (szerk.): *7th European Academy of Forensic Science Conference, Abstract Book, European Academy of Forensic Science*, Prague, 2015, 768. o.

²²² Kovács Gábor: *Az igazságügyi szakértő jogi felelőssége*, in Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Mézszáros Bence (szerk.): *Orvosok és jogászok a büntető igazságszolgáltatásban. Dezső László emlékkönyv*. JPTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2005., 81-83. o.

²²³ Kovács Gábor – Nyitrai Péter: *The Fight Against Financing Terrorism. New Challenges and Developments in Hungarian Law*, in *Acta Juridica Hungarica*, Vol. 55, Issue 3 (2014), 236-260. o.

²²⁴ Czebe András: *A forenzikus tudomány európaizálódásának kezdő lépései*, in Kecskés Gábor (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok 2015*. Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2015, 49-57. o.

²²⁵ Pádár Zsolt – Nogel Mónika – Kovács Gábor: *Accreditation of forensic laboratories as a part of the European Forensic Science 2020" concept in V4 countries*, in *26th Congress of the International Society for Forensic Genetics*. International Society for Forensic Genetics, Krakow, 2015, 342. o.

²²⁶ Katona: *i. m.* (1965), 77. o.

²²⁷ Lenin, Vlagyimir Iljics: *Filozófiai füzetek*. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1954, 159. o.

²²⁸ Galántainé Havas Katalin: *A formális logika azonosság törvényéről*, in *Magyar Filozófiai Szemle*, 2. évfolyam, 1-2. szám, 1958, 327. o.

tudományos gondolkodás, hanem a mindennapi, az ún. „házi használatra”²²⁹ alkalmas gondolkodás is hozzátartozik.²³⁰ Ez utóbbi azonban „nagyértékben átszövődött a gondolkodás igazságszerűségét zavaró tényezőkkel, az emberi tudás tudományelőtti vagy a tudás kezdeteiből származó korszakának maradványaival, irracionális érzelmek és indulatok behatása alatt áll.”²³¹ Ebből kifolyólag a logikában a tudományos gondolkodásból kell magyarázni a közönséges gondolkodást, nem pedig fordítva.

A formális logika nem más, mint a logika feldolgozásának alsó, elemi foka, amely nem alakítható át – a gondolkodás következetes és elmélyített materialista felfogásán, a visszatükröződés elméletén alapuló – dialektikus logikává. Kiindulópontját és vezérfonalát ugyanis a formális meghatározások halmaza képezi, így az, ami a legmegszokottabb vagy a leggyakrabban szembeötlő.²³² A formális logika tehát „a gondolati formákkal, mint állandó változatlan, szilárd és egymástól nemcsak megkülönböztetett, hanem elszigetelten, önálló, önmagában meglévő alakulatokkal foglalkozik,”²³³ ezért a valóság megismerésére önmagában képtelen.

A dialektikus logika ezzel szemben megköveteli, hogy továbbmenjünk, ti. a tárgy való megismeréséhez, először meg kell ragadnunk, tanulmányoznunk kell annak minden oldalát, minden kapcsolatát és közvetítését. „Sohasem fogjuk ezt teljesen elérni, de a sokoldalúság követelménye megóv bennünket a hibáktól és a megmerevedéstől.”²³⁴ A dialektikus logika ezen túlmenően megköveteli, hogy a tárgyakat fejlődésükben, önmozgásukban és változásukban szemléljük. Ugyanis az ismeretelméleti logika az, amely „a megismerő gondolkodást mint fejlődési folyamatot, történeti folyamatot fogja fel.”²³⁵

E gondolati formák vizsgálatának döntő különbsége tehát abban rejlik, hogy különböző módszerekkel foglalkoznak a gondolkodással. Következésképpen a logika feladata, hogy a gondolkodás törvényszerűségeit tudatosítsa, kezdve a formális logikától egészen a dialektikus logika magasabb fokáig.

2.2. Az azonosság logikai alapelve

Minthogy a hagyományos logika lényegében az azonosság elvén alapul, továbbá a formális és dialektikus logika *differentia specificája* is leginkább e kérdésben érhető utol, ezért feltétlenül szükségesnek tartom e princípiumról kialakult logikai álláspont fejlődésének ismertetését.

A formális logika az – *Arisztotelész* által megformulázott – azonosság elvét tekinti a gondolkodás alaptörvényének, amelyet a következőképpen fogalmaz meg: minden A azonos önmagával. Röviden: *A est A*. Mivel a magyar nyelv nem ismeri e kötőszót, szokásos az *A = A* formulát is használni, amelyben az egyenlőségi jel az azonosságot jelenti. A tétel jelentése tehát: A azonos A-val; avagy tagadó formában: nem-A azonos nem-A-val. E formula „nem tesz különbséget A mint a tárgyi, objektív valóság és A mint a gondolkodás része, eleme, alakulata között.”²³⁶ Ebből kifolyólag az azonosság törvényszerűségét egyaránt vonatkoztatja a valóságra és a gondolkodásra: minden dolog azonos önmagával, az azonosság princípiuma a dolgok gondolásának feltétele.

²²⁹ Engels Frigyes: *A természet dialektikája*. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1952, 225. o.

²³⁰ A mai olvasó számára talán meglepő Engels, vagy Lenin műveire való hivatkozás, azonban a téma átfogó feldolgozásában a történeti hűség megköveteli az ismertetésüket.

²³¹ Fogarasi Béla: *Logika*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1958, 33. o.

²³² Lenin, Vlagyimir Iljics: *Még egyszer a szakszervezetekről*, in *Lenin művei*, 32. kötet. Szikra Könyvkiadó, 1953, 86. o.

²³³ Fogarasi: *i. m.* (1958), 34. o.

²³⁴ Lenin: *i. m.* (1953), 87. o.

²³⁵ Fogarasi: *i. m.* (1958), 35. o.

²³⁶ Uo., 52. o.

E formális gondolkodás azonban csak annyiban helyes, amennyiben az a valóságban fennálló azonosságot tükrözi vissza, ti. „ha nem így áll a dolog, az azonossági elv (...) elveszti jogalapját.”²³⁷

Az azonosság tételének formális logikái, illetve metafizikus értelmezését Georg W. F. Hegel állította szembe annak dialektikus felfogásával. „Az igazság csak az azonosságnak a különbözőséggel való egységében teljes, s ennél fogva csak ebben az egységben áll.”²³⁸ Az azonosság tételében tehát „több rejlik az egyszerű, elvont azonosságnál; (...) A olyan kezdet, amely előtt valami különböző lebeg, amelyhez tovább akar menni; de nem jut a különbözőhöz.”²³⁹ Következésképpen az igazi azonosság magában foglalja a különbözőséget. Ugyan a hegeli logika felismerte az azonosság és különbözőség azonosságát, de nem emelte ki az azonosság és a különbözőség különbségét.²⁴⁰ Utóbbival Friedrich Engels foglalkozott behatóan hátrahagyott természetdialektikai munkájában. „A régi metafizikai értelemben vett azonossági tétel (...) megfelel házi használatra, mikor kis arányokról vagy rövid időközökről van szó; (...) de az összefoglaló természettudomány számára, sőt annak minden egyes ágában (...) teljességgel elégtelen, (...) az azonosság és a különbözőség (...) egyoldalú pólusok, melyek csak kölcsönhatásukban, a különbözőségnek az azonosságba való befoglalásában fejeznek ki igazságot.”²⁴¹

Az azonossági elv korszerű, tudományos felfogása szerint tehát helytelen e tétel abszolút értelmezése, ti. a „mindennemű azonosság viszonylagos, csak bizonyos összefüggésben, bizonyos vonatkozásban azonosság.”²⁴² A dialektikus logika tehát nem veti el az azonosság tételét, hanem azt mozgásba hozza. A modern tudomány ugyanis különbözőségeket vél felfedezni ott, ahol a laikus gondolkodás azonosságot lát, és fordítva. Mindezt a dialektika tudatosítja számára az azonosság viszonylagos értelmezésével, amely szerint „az azonossági elv alkalmazhatóságát minden egyes területen, minden egyes összefüggésben külön kell megállapítani.”²⁴³ A tárgyak és a jelenségek ugyanis állandó változásban vannak, ezért önmagukkal való azonosságuk sohasem abszolút. Bizonyos tulajdonságaik megváltoznak, míg más tulajdonságaik megmaradnak.²⁴⁴

2.3. Az azonosság fogalma a kriminalisztikában

A „burzsoá” kriminalisztikai szakirodalom mellőzi az azonosság fogalmának értelmezését. E korszak alapvető művének tekintendő Hans Gorss-féle kézikönyv ugyanúgy nem foglalkozik ezzel a kérdéskomplexummal, ahogyan a Bertillon-féle testmérettani rendszer sem. Ez utóbbi kudarca lényegében az azonosság fogalmának hiányos elméleti feldolgozására vezethető vissza. A „szocialista törvényesség maradéktalan érvényesülésének” kritériuma azonban a legmagasabb követelményeket támasztotta az igazságszolgáltatással szemben. Ilyenképpen a bizonyítási eljárás – a logika tudományos metodológiájára és a természettudományok innovatív tevékenységére tekintettel – megkövetelte az azonosság fogalmának és az azonosítási eljárás kérdéseinek értelmezését a kriminalisztika rendszerében.²⁴⁵

²³⁷ Uo., 53. o.

²³⁸ Hegel, Georg W. F.: *A logika tudománya. Második rész.* Akadémia Kiadó, Budapest, 1979, 26. o.

²³⁹ Uo., 28. o.

²⁴⁰ Fogarasi: *i. m.* (1958), 56. o.

²⁴¹ Engels: *i. m.* (1952), 225-226. o.

²⁴² Fogarasi: *i. m.* (1958), 56. o.

²⁴³ Uo., 58. o.

²⁴⁴ Galántainé: *i. m.* (1958), 330. o.

²⁴⁵ Alapy: *i. m.* (1960), 265. o.

A szocialista kriminalisztikának e lényeges elméleti kérdéskomplexuma a materialista dialektika alapelvein nyugszik, amelyek „lehetőséget nyújtanak az anyagi világ jelenségeinek, s e jelenségek közti törvényszerű összefüggéseknek a felismerésére.”²⁴⁶ Mivel a kriminalisztikában az azonosság kérdésének eldöntése e korszakban már mikroszkopikus mértékben regisztrálható változási érték alapján történt, a kriminalistáknak rendkívül fontos feladatát képezte – és képezi még napjainkban is –, hogy saját tudományáguk területén is kidolgozzák e törvényszerűségek alkalmazásának metodológiáját. Hiszen „minél jobban fejlődik a fiziológia, annál fontosabbak lesznek számára ezek a szakadatlan, végtelenül kis változások, annál fontosabb lesz tehát számára az azonosságon belül való különbözőség vizsgálata is.”²⁴⁷

Az azonosság és a különbözőség összefüggéséből ugyanakkor szükségszerűen következik az azonosság és az egyediség²⁴⁸ törvényének dialektikus felfogása, ti. kizárólag egymást feltételezve képesek visszatükrözni a valóság jelenségeinek összefüggéseit. Ezért véleményem szerint kiegészítésre szorul azon kriminalisták álláspontja, akik kizárólag az egyediség törvényszerűségét tekintik az azonosság alapvető tételének, ugyanis az önmagában nem bizonyítható. A forenzikus azonosítás ugyanakkor – bizonyításjogi szerepéből kiindulva – nem elégedhet meg a „bizonyosság határát súroló valószínűség elérésével, hanem következtetéseiben az adott körülményektől függően a kétségtelen bizonyosságot kell megvalósítani.”²⁴⁹ A forenzikus azonosítás kiindulópontját tehát a dialektika alapelvei képezik, amelyek mind az azonosság, mind pedig az egyediség törvényszerűségeinek is alapjául tekintendők.

A dialektikus materializmus konkrét azonosság-fogalmának másik alapvető sajátossága, hogy számításba veszi a tárgyakban, a jelenségekben végbemenő szükségszerű változásokat, ti. „minden test állandóan mechanikai, fizikai, vegyi hatásoknak van kitéve, amelyek folyton változtatják, azonosságát módosítják.”²⁵⁰ Az azonosság tehát állandó átmeneti formákat mutat. Ez a viszonylagos állandóság a forenzikus azonosítás során döntő jelentőségű, hiszen az azonosítás tárgya az anyagi attribútumaként megnyilvánuló mozgás következtében az állandó változás állapotában van. Ennek következtében „a tárgynak önmagával való azonosságáról csakis akkor beszélhetnénk, ha a tárgyak állapotait ugyanazon időpontra nézve hasonlíthatnánk össze.”²⁵¹ Márpedig a forenzikus azonosítás folyamatában az igazságügyi szakértő nem azt hivatott megállapítani, hogy az azonosítás tárgya adott pillanatban azonos-e önmagával, hanem azt, hogy az azonosító vizsgálat időpontjában meglévő sajátosságai az azonosító tárgyakban való visszatükröződésük útján megállapíthatók-e avagy sem. Mivel azonban az azonosítási vizsgálatban szereplő azonosító tárgyak és az azonosítás tárgya állandó változásokon mennek keresztül, ezért az azonosítás tárgyának valamennyi sajátosságára kiterjedő azonosságról nem beszélhetünk. Helyébe a sajátosságok meghatározott részére kiterjedő azonosság lép, ti. „egy tárgynak önmagával való azonossága mindig csak valamely oldalról való azonosság, valamilyen vonatkozásban való azonosság.”²⁵²

²⁴⁶ Katona: *i. m.* (1965), 5. o.

²⁴⁷ Engels: *i. m.* (1952), 224. o.

²⁴⁸ Az egyediség törvénye szerint a tárgyak csupán önmagukkal azonosak, és minden más tárgytól különböznek.

²⁴⁹ Katona: *i. m.* (1965), 83. o.

²⁵⁰ Engels: *i. m.* (1952), 24. o.

²⁵¹ Katona: *i. m.* (1965), 85. o.

²⁵² Galántainé: *i. m.* (1958), 331. o.

3. A FORENZIKUS AZONOSÍTÁS ALAPELVEINEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A GYAKORLATBAN

A fentebb tárgyalt alapelvek érvényesülése a forenzikus azonosítás valamennyi területén bizonyítható, ti. a dialektikus materializmus – amely napról napra, újabb és újabb természettudományos ismeretekkel gazdagodik – az objektív igazság megismerését lehetővé tevő tudományos módszereknek a kidolgozását vallja feladatául. „Ezeket a módszereket minden egyes tudományág, amely a természeti jelenségeknek meghatározott körét tanulmányozza, sajátos vizsgálati módszerei kidolgozásának alapjául veszi és az általános módszereket a maga sajátos területére alkalmazza.”²⁵³ A forenzikus azonosítás elméleti alapjainak áttekintését követően ezért feltétlenül szükségesnek tartom bemutatni a szocialista kriminalisztika legfőbb elméleti kérdéskomplexumának gyakorlatban való érvényesülését. Mindezt a krimináltechnika egyik legfontosabb szakágának, a daktiloszkópiának vizsgálatával teszem, hiszen még az olyan jelenségekkel kapcsolatban is, mint „az ujjak bőrfodorszáinak rajzolata, melyet a felületes vizsgálódás abszolút értelemben azonosnak és megváltoztathatatlanak tekint, megállapítható az azonosság viszonylagos volta.”²⁵⁴

A „burzsoá” kriminalisztikának antropometriai azonosítási rendszere főként abban vallott kudarcot, hogy az alapjául szolgáló testmérettani adatok – az azonosság fogalmának hiányos elméleti feldolgozása következtében – alkalmatlanok voltak a személyazonosításra. A Bertillon-féle módszer hiányosságai ezért egy új személyazonosítási rendszernek, a Galton-féle daktiloszkópiai azonosítási rendszernek a bevezetését tették szükségessé, amelynek törvényszerűségeit a szocialista kriminalisztika immáron a dialektikus materializmus ismeretelméletére alapozott.²⁵⁵ Az ujjnyomaton alapuló személyazonosítás metodológiája ugyanis az egyediség és a változatlan-ság axiómáján nyugszik.²⁵⁶

Ahogy a természetben minden objektum egyedi, úgy a genetikai és környezeti tényezők kombinált hatására kialakuló emberi bőrlécrendszer is meg nem ismétlődő jelleggel bír, más szóval nincs két olyan személy, akinek az ujjnyomata azonos volna. A Föld teljes lakosságának biometrikus adatait azonban nem tudjuk maradéktalanul nyilvántartani. Ha minderre képesek is lennénk, vizsgálódásunkat folytatnunk kellene minden újszülött vonatkozásában. Az egyediség törvényszerűségét ezért a daktiloszkópia korszerű statisztikai modellek felhasználásával adott becsléseire,²⁵⁷ valamint saját gyakorlatára alapozza, ti. a daktiloszkópiai nyilvántartás immáron 100 éves múltjában mindeztáig nem került sor valamely ujjmintának a teljes duplikációjára.²⁵⁸

²⁵³ Alapy: i. m. (1960), 272. o.

²⁵⁴ Katona: i. m. (1965), 85. o.

²⁵⁵ Alapy: i. m. (1960), 266. o.

²⁵⁶ András Czebe – Gábor Kovács: *The Impact of Bias in Latent Fingerprint Identification*, in Péter Baranyi: *2015 6th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom)*, IEEE, 2015, pp. 569-574.

²⁵⁷ A daktiloszkópia tudományának kialakulásakor a természettudósokban szükségszerűen merült fel a kérdés, hogy a kölcsönösen megegyező sajátossági pontok meglétének milyen mennyisége képez individuális halmazt. Így pl. a daktiloszkópia atyjának nevezett Galton számításai szerint $1:64 \times 10^9$ valószínűséggel fordulhat elő két olyan ujjbegy, amelyen 9 sajátossági pontból álló halmaz is azonos volna. A természettudósok becsléseinek és a népesség számának figyelembevételével az egyes országokban jelenleg 7-16 közötti számban fogadják el a megegyező sajátossági pontok szükséges mennyiségét.

²⁵⁸ Romanek József – Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyzezsda: *Daktiloszkópia 1904-2004*. BM Kiadó, Budapest, 2004, 45. o.

A bőrfodorszálok mintáinak további ismérveként jelentkeznek, hogy azok az ember fizikai fejlődése során csupán méretbeli változáson mennek keresztül, miközben minőségi paramétereik²⁵⁹ – a bőr bomlási folyamatai – változatlanok maradnak, továbbá regenerálódási képességgel bírnak. „Mivel az ujjminták és annak részletei az irharétegbe vannak beágyazódva, olyan sérülések következményei, melyek csupán az epidermális réteget érintik, mint pl. vágás, dörzsölés, termikus vagy kémiai égés, általában nyomtalanul eltűnnek néhány héten belül, és a felhám mindig helyreáll az eredeti állapotába.”²⁶⁰ A bőrfodorszálok rajzolatainak méretbeli sajátosságait így a testsúly változása, az egészségi állapot és további tényezők befolyásolják, a bőrfodorszálok mérete tehát különböző. Nem képezi vita tárgyát az sem, hogy az emberi bőrt alkotó sejtek az állandó változás állapotában vannak. Következésképpen az azonosság csupán „a fodorszálok minta-, alakbeli, s egymáshoz viszonyított elhelyezkedésbeli sajátosságai vonatkozásában áll fenn, amelyek a makroszkopikus vizsgálatok szintjén változatlanok tekinthetők.”²⁶¹

A sajátosságoknak ilyen fokú részletezése tehát olyannyira kielégíti a daktiloszkópiai azonosítás igényeit, hogy adott esetben lehetőséget ad a bőrfodorszálok rajzolatoknak önmagukkal való azonosságának a megállapítására, „tekintet nélkül a más vonatkozásban megnyilvánuló különbözőségekre.”²⁶²

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

A leírtakat összefoglalva megállapítható, hogy a kriminalisztikai szakértők a forenzikus azonosítás folyamatában – a dialektikus materializmus törvényszerűségein alapuló azonosítási ismérvekre támaszkodva – nem abszolút, hanem viszonylagos azonosságokat állapítanak meg. Eszerint az azonosítás fogalma, amely a formális logikai gondolkodás alapján a tárgyak önmagukhoz való viszonyának a megállapítására szorítkozott, kiterjeszthető a különböző tárgyak egymásközi viszonyának vizsgálatára is. Következésképpen a tárgyak sajátosságai megkülönböztethetők aszerint, hogy azok egyetlen tárgy sajátosságai-e avagy más tárgyakon is előfordulhatnak. A forenzikus azonosítás terminológiája az előbbieket egyedi-, míg az utóbbiakat általános sajátosságoknak hívja, amelyek a szakértőknek együttesen adnak alapot az azonosság megállapítására.

Az azonosság fogalmának kriminalisztikai értelmezése tehát lényegében két eltérő tevékenységet von egy fogalom alá: annak megállapítását, hogy egy tárgy ugyanaz a tárgy, illetőleg bizonyos tárgyak csupán bizonyos tulajdonságaikra nézve azonosak egymással. Kétségtelen, hogy a forenzikus azonosítási tevékenység e két válfajának tárgyában ugyan különbséget mutat, de az azonosság és a különbözőség dialektikus összefüggései folytán mégsem válik el egymástól. Az azonosítási tevékenység lényege ugyanis abban áll, hogy „az anyagi világban egymás mellett létező, számos megegyező és eltérő tulajdonságokkal rendelkező tárgyak önmagukhoz és egymáshoz való viszonyát tisztázza.”²⁶³ A tárgyak általános- és egyedi sajátosságainak vizsgálata alapján ezért egyaránt sor kerülhet a bizonyos összefüggésben önmagával-, avagy más tárgyakkal való azonosságra vonatkozó szakértői következtetések levonására. E kétféle konklúzió szoros összefüggése is azt indokolja, hogy a vizsgálati eljárást egységesen a dialektikus materializmus azonosítás fogalmával jelöljük.

²⁵⁹ Egy emberi ujj első percének teljes nyomata átlagosan 120 ilyen minőségi paramétert, sajátossági pontot tartalmaz, amelyek individuális változékonysága olyannyira nagy, hogy a kriminalisztikában személyazonosításra használják.

²⁶⁰ Uo., 46. o.

²⁶¹ Katona: *i. m.* (1965), 85. o.

²⁶² Uo., 86. o.

²⁶³ Uo., 87. o.

Minden kedves Olvasónknak

kíván 2018. évre a

Magyar **BÚNÜLDÖZŐ**

Szerkesztősége, és kiadója, a

A kiadvány megjelenését a támogatja

